

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR SOCIALT ARBETE

Hemlösa missbrukande kvinnor och sexuella identiteter

En diskursanalytisk studie

SW2227, Vetenskapligt arbete i socialt arbete, 30 hp
Scientific Work in Social Work, 30 higher education credits
Avancerad nivå
2013-05-20
Författare: Frida Larsson
Handledare: Ulla-Carin Hedin

Abstract

Titel: Hemlösa missbrukande kvinnor och sexuella identiteter: En diskursanalytisk studie.

Författare: Frida Larsson

Nyckelord: sexualitet, identitet, hemlöshet, missbruk, kvinna, diskurs

Denna uppsats bygger på tre fokusgruppsintervjuer med socialsekreterare och tre individuella intervjuer med hemlösa missbrukande kvinnor. Det huvudsakliga syftet med uppsatsen var att undersöka vilka diskurser som var aktuella gällande hemlösa missbrukande kvinnors sexualitet, samt hur dessa påverkade kvinnornas konstruerande av sexuella identiteter.

För att undersöka syftet diskuterades följande frågeställningar:

- ❖ Hur talar hemlösa missbrukande kvinnor om sin egen sexualitet?
- ❖ Hur talar socialsekreterare om hemlösa missbrukande kvinnors sexualitet?
- ❖ Skiljer sig hemlösa missbrukande kvinnors egna tal om sexualitet från socialsekreterarnas tal och vilka konsekvenser får i sådana fall dessa skillnader?
- ❖ Vilka sexuella identiteter är tillgängliga för hemlösa missbrukande kvinnor och hur förhåller de sig till dessa?

Analysen gjordes utifrån diskursanalys, teori om sexuella skript samt teori om respektabilitet. I resultatet presenterades sex diskurser som ansågs aktuella gällande de hemlösa missbrukande kvinnornas sexualitet; *Den ojämna byteshandeln*, *Det bra sexet och det nödvändigt onda*, *Övergrepnen och dess konsekvenser*, *Sexet och drogerna*, *Prostitution* och *Vem pratar om sexualitet?*. Under varje diskurs diskuterades vilka identiteter som var tillgängliga för kvinnorna, samt hur dessa konstruerades och möjliggjordes. Jämförelser mellan de hemlösa missbrukande kvinnornas konstruktioner och socialsekreterarnas konstruktioner inkluderades i denna analys.

Resultatet visade att en omfattande tystnad omgärdar de hemlösa missbrukande kvinnornas sexualitet. Ingen av de intervjuade kvinnorna hade fått frågor om sexualitet från någon socialsekreterare. Socialsekreterarna angav också att de sällan pratade med klienter om sexualitet. Studien visar att både kvinnorna och socialsekreterarna förhöll sig till samhälleliga diskurser om hemlösa missbrukande kvinnors sexualitet. Trots att kvinnorna och socialsekreterarna inte pratade med varandra om sexualitet framkom att socialsekreterarna var betydelsefulla i kvinnornas konstruerande av sexuella identiteter. Resultaten visar att flera sexuella identiteter var tillgängliga för kvinnorna, men att många av dessa innebar identifieringar och handlingar vilka upplevdes som negativa för kvinnorna. I studien framkom också att identiteten 'missbrukare' var avgörande för alla övriga identitetskonstruktioner.

Abstract

Title: Homeless drug-using women and sexual identities: A discourse analysis.

Author: Frida Larsson

Keywords: sexuality, identity, homelessness, substance abuse, woman, discourse

This essay is based on three focused group-interviews with social workers and three individual interviews with homeless women who abuse. The main aim of this essay was to examine the discourses that affected the homeless drug-using women's sexuality, and the influence the discourses have in the constructing of sexual identities.

The following questions were discussed:

- ❖ How do homeless drug-using women speak about their own sexuality?
- ❖ How do social workers speak about homeless drug-using women's sexuality?
- ❖ Does the homeless drug-using women's speech about sexuality differ from social workers speech, and in that case, what are the consequences of these differences?
- ❖ What sexual identities are available for homeless drug-using women and how do they relate to these?

The analysis was based on discourse analysis, theory of sexual scripts and the theory of respectability. The results presented six different discourses which were considered relevant regarding the homeless drug-using women's sexuality; *The uneven exchange*, *The good sex and the necessary bad*, *The sexual abuse and its consequences*, *The sex and the drugs*, *Prostitution* and *Who's talking about sexuality?*. A discussion concerning which identities were available followed under every discourse, including how the identities were constructed and made possible. Comparisons between the constructions made by the homeless drug-using women and made by the social workers were included in this analysis.

The results showed that a substantial silence surrounds the homeless drug-using women's sexuality. None of the women interviewed had been asked questions about sexuality by a social worker. Social workers also indicated that they rarely talked to clients about sexuality. The study shows that both women and social workers related to societal discourses about homeless drug-using women's sexuality. Although women and social workers were not talking to each other about sexuality, the results show that social workers were important in the women's constructing of sexual identities. The results show that multiple sexual identities were available to the women, but many of those involved identifications and actions which were perceived as negative for the women. The study also revealed that the identity 'drug-user' was crucial for all other identity constructions.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
Bakgrund och avgränsning	1
Vilka är de 'hemlösa missbrukande kvinnorna'?	1
Syfte och frågeställningar	2
Begreppsdefinitioner	2
Disposition	3
2. Tidigare forskning	4
Internationell forskning	4
<i>Den omfattande utsattheten</i>	4
<i>Kvinnorna och prostitutionen</i>	5
<i>Samhället, kvinnorna och sexualiteten</i>	6
<i>Socialt arbete och den sexuella hälsan</i>	6
<i>Forskning om sexualitet – inte enbart dess negativa konsekvenser</i>	7
<i>Sammanfattande kommentar</i>	7
Svensk forskning	8
<i>Missbrukande kvinnors utsatthet</i>	8
<i>Kvinnornas relation till socialtjänsten</i>	10
<i>Kvinnan, kroppen och den sexuella utsattheten</i>	11
<i>Droger och sex</i>	13
<i>Sammanfattande kommentar</i>	14
3. Teoretiska perspektiv	15
Sexuella skript	15
Identitet och respektabilitet	16
4. Diskursanalys - mellan teori och metod	18
Diskursanalys som förståelsemodell	18
Diskursanalys och identitet	19
5. Metod	21
Epistemologiska utgångspunkter	21
Val och genomförande av fokusgrupper	21
<i>Varför fokusgrupper?</i>	21
<i>Urval och genomförande av fokusgruppsintervjuer</i>	22
Val och genomförande av individuella intervjuer	22
<i>Varför individuella intervjuer?</i>	22
<i>Urval och genomförande av individuella intervjuer</i>	23
Val av teori och analysmetod	23
<i>Varför diskursanalys?</i>	23
<i>Teorival</i>	24
Genomförande av analys och presentation av resultat	24
Tillförlitlighet	26

Etiska överväganden	27
Övriga metodreflektioner	28
6. Resultat och analys	29
Den ojämna byteshandeln	29
'Förloraren'	29
'Självförsörjaren'	31
'Kompanjonen'	32
Sammanfattande kommentar	32
Det bra sexet och det nödvändigt onda	33
'Den sexuella fria kvinnan'	33
'Kär, lycklig och sexuell'	34
'Den passiva partnern'	34
Sammanfattande kommentar	36
Övergreppen och dess konsekvenser	36
'Den skadade'	36
'Den oskadade'	38
'Villebrådet'	40
Hellre 'gränslös' än 'våldtagen'	41
'Den våldtagna?'	42
Sammanfattande kommentar	43
Sexet och drogerna	43
'Den sexfixerade (manlige) amfetaministen'	43
'Den avsexualiserade missbrukaren'	45
Sammanfattande kommentar	46
Prostitution.....	46
'Den prostituerade heroinisten'	46
'Gå på gatan eller ligga med bekanta?'	47
Sammanfattande kommentar	49
Vem pratar om sexualitet?	49
'Den tysta (eller tystade) kvinnan'	50
'Den tysta socialsekreteraren'	52
Sammanfattande kommentar	54
7. Slutsatser och diskussion	56
Hur talar hemlösa missbrukande kvinnor om sin egen sexualitet?.....	56
Hur talar socialsekreterare om hemlösa missbrukande kvinnors sexualitet?.....	56
Skiljer sig hemlösa missbrukande kvinnors egna uppfattningar om sexualitet från socialsekreterarnas uppfattningar och vilka konsekvenser får i sådana fall dessa skillnader?.....	56
Vilka sexuella identiteter är tillgängliga för hemlösa missbrukande kvinnor och hur förhåller de sig till dessa?.....	57
Missbrukare – den hegemoniska mästern	57
Avslutande reflektioner	58
Reflektioner över min egen roll samt implikationer för det sociala arbetet.....	58
Vidare forskning.....	59
Referenser	60
Bilagor	64

Förord

Jag vill inledningsvis tacka min handledare Ulla-Carin Hedin. Utan din tålmodighet, förståelse och kunskap hade denna uppsats inte blivit av. Jag är tacksam för att du i perioder förstod att uppsatsen var tvungen att nedprioriteras i mitt liv, och också tacksam att du peppade mig att fortsätta när det var dags för det. Jag har varit ”lagom stressad”, och det har jag mycket dig att tacka för. Dessutom har du bidragit med din kompetens på området och många intressanta perspektiv på min uppsats. Tack för det!

Jag vill också skicka ett stort tack till Helena Johansson som har hjälpt mig med att förstå diskursanalysen. Tack också för lugnande ord i slutfasen av uppsatsskrivandet! Även Jennifer Bolin skall ha ett stort tack, både för gott samarbete under fokusgrupperna och rekryterande av dem, samt för givande diskussioner i samband med detta!

Många nära och kära har såklart spelat roll under denna period. Jag tror ni vet vilka ni är. Jag är tacksam för er hela tiden, inte bara när jag skriver uppsats! Ett särskilt tack vill jag skicka till mina vänner Annika, Kristin och Åsa för stöttande ord och korrekturläsning de sista skälvande dagarna innan inlämning. Tack tack tack! Tack också till Per-Fredrik som alltid stöttar och tror på mig. Du är mitt bästa!

Ett stort tack till er som möjliggjort min datainsamling. Inledningsvis vill jag tacka både kriminalvårdschef och kontaktperson på anstalten som såg till att jag fick komma och träffa kvinnor där. Jag vill också tacka Jennifer (igen) och de personer som ordnade så att vi fick genomföra fokusgrupperna på socialkontoren. Tack alla!

Sist, men mest, vill jag tacka alla er som delat med er av era åsikter, erfarenheter och historier. Tack till er socialsekreterare som tog er tid med oss i en pressad arbetssituation! Och slutligen; tack till er kvinnor som pratade öppet, modigt och ärligt med mig om sex och sexualitet. Jag hoppas att jag gjort er rättvisa. Ett ”tack” känns för futtigt, men det är allt jag kan ge. Så TACK!

Frida Larsson

Göteborg 17 maj 2013

1. Inledning

I denna del kommer jag att presentera bakgrunden till undersökningen, de människor jag vill berätta om samt det problemområde jag kommer att fokusera. Syfte och frågeställningar som formulerats inkluderas också, samt begreppsdefinitioner och disposition som kan vara användbara i den fortsatta läsningen av uppsatsen.

Bakgrund och avgränsning

I februari 2010 började jag som nyutexaminerad socionom arbeta på ett akutboende för hemlösa kvinnor i Göteborg. Detta arbete har jag fortsatt med parallellt under min masterutbildning. För att hitta ett uppsatsämne som engagerade mig gick jag därför till det område som jag arbetade med; hemlösa kvinnor, ofta med missbruk. Under våren 2011 hade jag på Göteborgs Universitet läst en kurs i sexuell hälsa, vilket gjorde att jag inför uppsatsstarten hösten därpå hade fokus på detta ämne. När jag lade ihop detta insåg jag att jag satt fingret på ett eftersatt område inom forskningen, nämligen sexuell hälsa hos hemlösa missbrukande kvinnor.

Jag började rannsaka mitt eget förhållningssätt. Vad har jag för förutfattade meningar kring sexuell hälsa hos missbrukande hemlösa kvinnor, vilka associationer gör jag? På vilket sätt påverkar mitt förhållningssätt de kvinnor jag möter, hur möjliggör eller omöjliggör jag tal om sexualitet? På detta sätt utkristalliserades också uppsatsämnet; jag ville undersöka hemlösa kvinnors egen syn på sex och sexualitet, men jag ville också undersöka professionella personers tal om detsamma. Många av kvinnorna har under lång tid haft kontakt med olika myndighetspersoner vilkas bemötande kan antas påverka dem på olika sätt. Därför ville jag undersöka om kvinnorna själva och de professionella har samma bilder av sexuell hälsa gällande målgruppen, och vilka sätt dessa kommuniceras på?

I mitt yrkesarbete har det blivit tydligt att gruppen 'hemlösa kvinnor' är oerhört heterogen. Inom gruppen ryms personer i olika åldrar, etniciteter, sociala bakgrunder, sexuella läggningar och med olika historier i sitt bagage. För att avgränsa gruppen något valde jag att fokusera kvinnor med erfarenhet av missbruk, då min erfarenhet säger mig att dessa kvinnors livssituationer brukar skilja sig från dem som inte har ett missbruk.

Även gällande gruppen 'professionella' blev en avgränsning nödvändig då materialet annars hade blivit för stort. Jag valde att intervjua socialsekreterare, då de ofta har en långvarig kontakt med klienterna.

Vilka är de 'hemlösa missbrukande kvinnorna'?

Hemlösa personers utsatthet har kartlagts och beskrivits i flera svenska studier (Beijer 2009; Knutagård 2009; Löfstrand 2005; Socialstyrelsen 2006; 2012). Socialstyrelsens senaste kartläggning genomfördes i maj 2011 och visade att cirka 34 000 personer i Sverige saknade bostad. Gruppen 'hemlösa' är mycket heterogen där två faktorer har visat sig ha särskilt stort samband med ökad utsatthet, att vara i akut hemlöshet¹ och att vara kvinna (Beijer 2009; Socialstyrelsen 2006; 2011). Av de 34 000 hemlösa personerna befann sig ungefär 4 500 personer i akut hemlöshet, av vilka 1500 var kvinnor (Socialstyrelsen 2012). De kvinnor som intervjuas i uppsatsen tillhör denna grupp.

¹ "Personerna är hänvisade till akutboende, härbärge, jourboende, skyddat boende (exempelvis kvinnojourer) eller sover utomhus eller i offentliga utrymmen. Därutöver ingår även skyddat boende, hotell, camping, vandrarhem eller husvagn (situation 1)" (Socialstyrelsen 2012:27).

En studie som fokuserar på hemlösa i Stockholm visade signifikanta skillnader i ohälsa bland hemlösa kvinnor och män (Beijer 2009). Bland kvinnorna är det vanligare med psykisk och fysisk ohälsa och missbruksproblematik. Fler kvinnor än män uppger att deras hälsa försämrats under perioden av hemlöshet. Studier genomförda i Göteborg visar också på hemlösa kvinnors särskilda utsatthet med hänvisning till att de ofta utsätts för fysiskt och sexuellt våld (Bertilsson & Hedenström-Ilmonen 2007; Olbers 2006).

I denna studie har jag intervjuat kvinnor som själva anger att de varit hemlösa och missbrukande. Hemlösheten kan ha bestått i att de varit helt utan tak över huvudet och sovit i trappuppgångar eller liknande. Det kan också handla om att de fått bo hos olika bekanta, sovit i bilar och bott på akutboenden. Kvinnorna har även själva identifierat sig som missbrukare och jag menar att den definition Skårner och Svensson (2012) använder för missbruk, vilken anger att det innebär att droganvändningen upplevs som problematisk, också kan användas här. Kvinnorna som intervjuats har alla haft amfetaminmissbruk och pratat om just detta. Socialsekreterarna har dock pratat utifrån missbruk generellt.

Syfte och frågeställningar

Denna studies syfte är att undersöka vilka diskurser som är aktuella gällande hemlösa missbrukande kvinnors sexualitet samt hur dessa påverkar kvinnornas konstruerande av sexuella identiteter.

För att undersöka syftet har följande frågeställningar formulerats:

1. Hur talar hemlösa missbrukande kvinnor om sin egen sexualitet?
2. Hur talar socialsekreterare om hemlösa missbrukande kvinnors sexualitet?
3. Skiljer sig hemlösa missbrukande kvinnors egna tal om sexualitet från socialsekreterarnas tal och vilka konsekvenser får i sådana fall dessa skillnader?
4. Vilka sexuella identiteter är tillgängliga för hemlösa missbrukande kvinnor och hur förhåller de sig till dessa?

Begreppsdefinitioner

Sexuell identitet

I denna studie innefattar begreppet 'sexuell identitet' vilken sexuell läggning man tillskriver sig, vilka sexuella praktiker som anses möjliga, om man får vara en aktiv agent eller passivt offer, om man är en person med makt över sin sexuella praktik etcetera. Sexuell identitet kan sägas vara detsamma som självbild gällande sexualitet.

Sexet

I studiens resultatdel används begreppet 'sexet', då det är det ord kvinnorna i de individuella intervjuerna använder samt begrepp jag själv känner mig mest bekväm med. 'Sexet' innefattar alla former av sex, och innebär inte uteslutande samlag.

Sexualitet

'Sexualitet' kan sägas betyda sexuella attityder, praktiker och uttryck hos en person (Milner och Myers 2007).

Sexualiserat våld

Begreppet 'sexualiserat våld' började användas inom våldsforskningen under 1990-talet. Ordet "sexualiserat" refererar här till kön, och betyder att våldet är specifikt på grund av att det är könsrelaterat. I sexualiserat våld ingår olika former av sexuella övergrepp, men begreppet har alltså en vidare betydelse än så (Holmberg, Smirthwaite och Nilsson 2005).

Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR)

Begreppet sexuell hälsa innefattar både frånvaro av sjukdom och sexuell dysfunktionalitet *och* möjligheten att njuta av frivilliga sexuella erfarenheter fria från tvång, våld och diskriminering. Detta kräver ett positivt och respektfullt bemötande av sexualitet och sexuella relationer (WHO 2006).

Utrikesdepartementet utkom 2006 med ett dokument där Sveriges regerings riktlinjer och positioner i arbetet med sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) beskrivs. Deras definition av SRHR utgår från vad som överenskommits vid FN:s internationella befolkningskonferens och lyder:

Sexuell hälsa handlar om livskvalitet och personliga relationer, om rådgivning och hälsovård. Sexuella rättigheter innefattar rätten för alla människor, att bestämma över sin egen kropp och sexualitet. Reproduktiv hälsa är ett tillstånd av fullständigt fysiskt, psykiskt och socialt välbefinnande kring det reproduktiva systemet och alla dess funktioner och inte bara frånvaro av sjukdom. Reproduktiva rättigheter omfattar den enskilda individens rätt att bestämma antalet barn och hur tätt dessa ska komma. Dessa rättigheter ska varje människa kunna hävda utan risk för diskriminering, våld eller tvång.

Utrikesdepartementet 2006

Disposition

Uppsatsen är indelad i sju kapitel. Kapitel 2 syftar till att ge en bild av vad som tidigare undersökts när det gäller hemlösa missbrukande kvinnor och sexualitet, samt hur professionella personer förhåller sig till detta. I kapitel 3 följer en genomgång av teori som används i denna studie, uppdelat i teori om sexuella skript och om respektabilitet och identitet. Kapitel 4 handlar om diskursanalys och utgör en brygga mellan teorikapitlet och metodkapitlet. Diskursanalysen används både som teori och metod i denna uppsats, och därför väljer jag att presentera den på detta sätt. I kapitel 5 presenterar och diskuterar jag de metodval jag gjort, samt dess etiska implikationer. Kapitel 6 utgör sedan själva huvuddelen av uppsatsen; här presenteras undersökningens resultat och tolkas genom en integrerad analys. Det avslutande kapitel 7 diskuterar undersökningens viktigaste resultat utifrån dess syfte och frågeställningar, samt behandlar intressanta aspekter av undersökningen.

2. Tidigare forskning

I sökandet av tidigare forskning fokuserade jag två övergripande områden; Sexuell hälsa hos hemlösa missbrukande kvinnor samt skapande av sexuell identitet hos hemlösa missbrukande kvinnor. Främst har databasen Social Services Abstract använts för sökning efter tidigare forskning. Sökblock med nyckelorden *wom*n*, *homeless**, *sexuality*, *sexual health* och *substance abuse* kombinerades på olika sätt. Den litteratur som sökningarna i Social Services Abstract renderade i är uteslutande internationell. För att undersöka forskningsläget i Sverige gjordes sökningar i Göteborgs Universitets databas Gunda med sökorden ”sexuell hälsa” samt i den svenska databasen SwePub med sökorden hemlös* kvinna*. Utifrån dessa studiers referenslistor letade jag vidare efter ytterligare relevant forskning. Min handledare har också tipsat om intressant forskning som gjorts på området.

Sexualitetsforskningen har en lång och omfattande historia, där Alfred C. Kinsey ofta anses vara den moderna sexualitetsforskningens grundare (Månsson 2012a). I min kartläggning av tidigare forskning har jag dock inriktat mig på den sexualitetsforskning som handlar specifikt om gruppen hemlösa missbrukande kvinnor. Under litteratursökningen blev det tydligt att forskningen har fokuserat främst unga kvinnors sexuella hälsa när det gäller hemlösa och missbrukande kvinnor. Detta fokus ämnar inte denna studie ha, men litteratur som rör detta har ändå inkluderats då dilemman som är aktuella för unga hemlösa kvinnor anses kunna vara giltiga även för äldre hemlösa kvinnor. Flertalet av de studier jag har funnit behandlar sexuell hälsa hos hemlösa kvinnor som bor på härbärge, och exkluderar kvinnor som löser sin boendesituation på annat vis. De flesta studier har inte haft sexuell hälsa som huvudsakligt forskningsområde, utan enbart behandlat detta som en del i mer generell forskning kring hemlösa och/eller missbrukande kvinnor.

Jag har valt att göra en uppdelning i internationell och svensk forskning, och därunder inordnat litteraturen under teman som jag anser är relevanta för min studie. Några studier behandlar hemlösa och andra fokuserar missbrukande kvinnor. Läsaren bör vara uppmärksam på att dessa studier här har inordnats under gemensamma teman. Ett fåtal studier har fokuserat kvinnor som både är hemlösa och missbrukande.

Internationell forskning

Den omfattande utsattheten

Flera internationella studier behandlar hemlösa kvinnors utsatthet, och hur de minimierar risken att utsättas för våld genom att anamma olika strategier (Huey & Berndt 2008; Loates & Walsh 2010). Huey och Berndt (2008) undersöker i sin studie hur hemlösa kvinnor använder sig av könade strategier för att undvika utsatthet, bland annat sexuellt våld. En sådan strategi är '*femininity simulacrum*' vilket innebär att uppvisa egenskaper som anses vara kvinnliga såsom känslighet, flörtighet, passivitet och moderlighet. Huey och Berndts (2008) tolkning att hemlösa kvinnor kan betona sin femininitet för att få kontakt med en man som kan fungera som beskyddare gentemot andra förövare stöds också av andra studier (Johnson et. al 2010; Loates & Walsh 2010). Ofta visar det sig dock att männen som kvinnorna inleder relationer med behandlar dem illa. Strategin '*masculinity simulacrum*' innebär att kvinnorna framhäver egenskaper som är socialt konstruerade som maskulina, såsom tuffhet, aggressivitet och oräddhet för att minska risken att utsättas för våld. '*Genderlessness*' innebär att kvinnorna gör sig mindre synliga och därmed minskar risken att utsättas för sexuella trakasserier. Författarna menar att strategin kan vara framgångsrik i denna mening, men att den ofta innebär att man isolerar sig från andra människor och att de kvinnor som berättat att de använt sig av

'genderlessness' också pratat om att de känner sig ensamma och rädda. Den fjärde strategin som presenteras kallas '*passing*'. Det innebär att kvinnor som definierar sig som heterosexuella försöker framstå som lesbiska när män gör närmanden (Huey & Berndt 2008).

Även Loates och Walsh (2010) beskriver att hemlösa kvinnor ofta väljer att kommunicera "mindre farliga" sexuella identiteter till sin omvärld för att minska risken att utsättas för sexuellt våld. Deras studie visar, i likhet med Huey och Berndts (2008), att hemlösa kvinnor inleder relationer för att få beskydd. Loates och Walsh (2010) säger dock att relationerna också tillhandahåller ett stort emotionellt och praktiskt stöd men att skapandet av alla intima relationer försvåras av att hemlösa kvinnor inte har någon privat sfär vilket gör att alla intima och sexuella relationer måste skötas offentligt.

Taylor (1993) skriver om missbrukande kvinnors erfarenheter av relationer. Hon beskriver att de kärleksrelationer kvinnorna har ofta började utifrån ett ömsesidigt intresse, men att relationerna försvagades då drogerna fick större betydelse och kvinnorna upplevde att deras män brydde sig mer om drogerna än om dem. Taylor resonerar kring varför kvinnorna inte bryter dessa relationer. Hon menar att kvinnorna sällan är ekonomiskt beroende av sina partners, då kvinnorna ofta får försörja sina män. Den känslomässiga bindningen i relationen är ofta svag eller obefintlig, så det förklarar inte heller varför kvinnorna stannar hos mannen. Hon menar istället att kvinnorna är så fysiskt utmattade att de helt enkelt inte orkar ändra sin situation. Dessutom menar hon att kvinnorna inser att en relation bör präglas av kärlek, och att den egna relationen istället präglas av någon slags praktikalitet och funktionalitet medför en låg självkänsla vilket innebär att de inte tror att de kan bli älskade. Istället för att sträva efter att bli älskad nöjer man sig då med att vara behövd, och stannar därmed i relationen (ibid.).

Kvinnorna och prostitutionen

Ofta framställs prostitution som hemlösa missbrukande kvinnors främsta försörjningskälla. Flera av de internationella studierna motsäger dock detta (Taylor 1993; Harding & Hamilton 2009). I Taylors (1993) studie gällande missbrukande kvinnor framkom att prostitution inte är kvinnornas vanligaste sätt att försörja missbruket. Prostitution ansågs vara skamfullt och var därför ofta en sista utväg. Kvinnorna berättade att deras missbruk eskalerat efter att de börjat prostituera sig, ofta tog de droger för att kunna hantera de fysiska och mentala påfrestningarna som prostitutionen innebar.

Några av de kvinnor som Harding och Hamilton (2009) intervjuat angav att de var sexarbetare. Samtliga av dem hade erfarenheter av fysiska och/eller sexuella övergrepp någon gång i livet. Författarna beskriver att kvinnliga sexarbetare ('sex workers') ofta ses som oskyldiga offer. Detta medför att deras känsla av self-efficacy² försvagas. Harding och Hamilton menar att sambandet mellan droger och sexarbete är väldokumenterat men komplext. En av de populäraste förklaringarna till sambandet mellan missbruk och sexarbete är att sexarbetaren använder droger för att distansera sig från det hon gör och därigenom minska den psykiska skadan som säljande av sex kan medföra. Ett annat samband är att personen måste sälja sex för att ha råd att köpa droger. Författarna menar också att sexarbete och missbruk kan ha flera gemensamma bakomliggande faktorer, såsom övergrepp i barndomen och låg självkänsla, vilket gör att samma personer som är i riskzonen för missbruk också kan ha större benägenhet att sexarbeta utan att det nödvändigtvis finns en kausalitet mellan dessa två (ibid.).

² Self-efficacy kan sägas vara en känsla av att man kan påverka sin situation genom att styra sitt eget beteende (Harding & Hamilton 2009).

Samhället, kvinnorna och sexualiteten

Loates och Walsh (2010) menar att strukturella faktorer spelar en stor roll för hur hemlösa kvinnor kan förstå och uttrycka sin sexualitet. Sexualitet hos hemlösa kvinnor tenderar att patologiseras, medan sexualitet ofta ses som en hälsofrämjande faktor när det gäller andra grupper. De hävdar också att professionella som möter dessa kvinnor ofta har en bristfällig kunskap om de svårigheter som hemlöshet medför när det gäller sexuell hälsa. Exempelvis diskuterar författarna hur boendemiljö och andra situationella faktorer påverkar de hemlösa kvinnornas sexualitet. De menar att de hemlösa kvinnornas marginalisering och utsatta situation kan tänkas göra att de anpassar sin sexuella identitet och dess uttryck för att passa materiella behov. Slutligen konkluderar författarna att kvinnorna i deras studie talat om flera saker som tangerar sexuell hälsa, sexuell identitet och uttryck av sexualitet men att många av de frågor som finns förblir obesvarade på grund av den tystnad som omgärdar just sexualitet. De menar att denna tystnad kan bero på två antaganden; att vi förutsätter att hemlösa kvinnor inte är sexuella varelser, eller att vi anser att de inte borde vara sexuella varelser utifrån deras livssituation. Det första antagandet är felaktigt, vilket påvisats av andra studier (se Acquaviva 2000), och det andra antagandet innebär att vi förvägrar dessa kvinnor en aspekt av livet som anses vara hälsofrämjande (ibid.).

Socialt arbete och den sexuella hälsan

Milner och Myers (2007) menar att sexualitet inom socialt arbete oftast behandlats i problematiska termer, exempelvis gällande homosexualitet, sexuella övergrepp, sexuell ohälsa och sexarbete. Författarna har i sitt eget yrkespraktiserande upplevt att socialarbetares attityder och fördomar gällande sex kan påverka bemötandet och agerandet gentemot klienter på ett negativt sätt. De menar att avsaknad av diskussion kring sexualitet inom socialarbetarkåren, eller sättet det diskuteras på, också får negativa konsekvenser för klienter. Ofta saknas en reflekterande diskussion kring frågor om sex och sexualitet, vilket gör att socialarbetare utgår från generella kategoriseringar i sådana frågor. Kategorierna kan tillhandahålla ett språk som gör det möjligt att tala om sexualitet, men kan ibland dölja komplexiteten (ibid.).

Författarna hävdar att socialarbetare ofta befäster och reproducerar dominerande kategorier och föreställningar om sexualitet, exempelvis genom att se heterosexualitet som det ”normala” och därmed betrakta andra sexuella uttryck som avvikande vilka man måste förstå och eventuellt ”lösa”. Detta präglar också utbildningar för socialarbetare (Milner & Myers 2007:44). Författarna menar att socialarbetare i vissa fall överbetonar sexualitetens betydelse så att det överskuggar annat, och i andra fall ignorerar den och helt låter bli att fråga om det. Utelämnandet av frågor gällande sex och sexualitet tror de kan bero på socialarbetares rädsla att uppfattas som diskriminerande eller på brist på självförtroende i att prata om dessa frågor (Milner & Myers 2007:48). Milner och Myers menar också att socialarbetare ofta uttrycker sig otydligt och abstrakt när det gäller sexualitet, vilket bidrar till fortsatt okunskap på området. De menar att det är viktigt att vara konkret i diskussioner om sexualitet, och att det är än viktigare att fråga klienterna om deras förståelse av vad sex och sexualitet är. Socialarbetare bör prata om sexuell hälsa eftersom det ofta är sammanlänkat med andra sociala problem.

Det kan vara också vara svårt för socialarbetare att prata om sex eftersom att de, liksom de flesta människor, kan bära på egna erfarenheter av sexuell dysfunktionalitet eller sexuella övergrepp. I samtal med klienter kan då tankar om sådana egna svårigheter aktualiseras, vilket kan göra att socialarbetaren helt undviker att prata om sex. Det kan också resultera i att ämnet tas upp på ett okänsligt sätt. För att undvika att personliga sexuella bekymmer påverkar

klienterna är det därför viktigt att socialarbetaren försöker öka förståelsen kring sin egen sexualitet (Milner & Myers 2007:63).

Forskning om sexualitet – inte enbart dess negativa konsekvenser

Acquavivas (2000) avhandling handlar om hur kvinnor som bor på ett härbärge för hemlösa kvinnor förstår och upplever sin egen sexualitet samt vilken mening de tillskriver sexualitet och dess praktiker. Acquaviva menar att ingen forskning tidigare fokuserat hemlösa kvinnors sexualitet. Den litteratur som berör ämnet fokuserar enligt henne på negativa konsekvenser av sexualitet, såsom HIV, sexuellt överförbara sjukdomar och sexuellt våld där hemlösa kvinnornas sexualitet patologiseras. Få studier, om ens några, behandlar hemlösa kvinnors egna uppfattningar om sexualitet. Hennes studie syftar till att förstå varför hemlösa kvinnor har sex, vilka beteenden som anses vara sex och vilken roll sex spelar i de hemlösa kvinnornas liv. Hon menar att sex ofta höll en dubbel betydelse för kvinnorna, de hade sex både för att möta finansiella *och* emotionella behov av intimitet.

Många av kvinnorna såg sex som en form av valuta som användes för att skaffa exempelvis droger och pengar, och detta sågs inte som prostitution. Acquaviva fann också att flera kvinnor hade bristande kunskap om sina kroppar, om hur man minimerar risk att smittas av sjukdomar och hur man undviker att bli gravid.

Acquaviva (2000) konstaterar att hemlösa kvinnor har större risk att utsättas för övergrepp eftersom att de saknar ett permanent boende. Avsaknaden av hem kan också leda till drogande och prostitution, vilket utgör riskfaktorer för att utsättas för sexuellt våld. Författaren menar att kvinnornas erfarenheter av sexuella övergrepp präglar dem genom att de får kämpa för att förstå vad de utsatts för och för att förstå världen de befinner sig i. De ser sig enligt henne ofta mer som passiva deltagare än som aktiva agenter i universum. Hon menar att detta bidrar till att många av kvinnorna har en fatalistisk tro vilket hjälper dem att minska graden av självbeskyllningar för de övergrepp de utsatts för. Många av kvinnorna berättade att sexuella övergrepp i barndomen hade fått dem att börja använda droger, och att detta i sin tur hade lett till hemlöshet. Andra kvinnor berättade att de sexuella övergreppen var en konsekvens av hemlösheten, då de blivit våldtagna när de bott på gatan eller i "crack houses". Acquaviva konstaterar att kvinnornas styrka är slående, och att många av dem lyckats bevara en stark självkänsla trots de svåra livsförhållanden de lever under (ibid.).

Sammanfattande kommentar

Flera internationella studier behandlar hemlösa kvinnors risk att utsättas för sexuella övergrepp och de strategier kvinnorna utvecklat för att minimera denna risk. En sådan vanlig strategi är att göra ett feminint framträdande för att locka en partner som då kan fungera som beskydd. Denna strategi innebär dock ofta att kvinnan binder sig vid en person som behandlar henne illa. Kvinnorna kan också anamma andra strategier för att göra sig mindre farliga eller mindre synliga. Prostitution används som försörjningskälla och överlevnadssätt både av hemlösa och missbrukande kvinnor, men inte i den omfattning som tidigare antagits. Samhällets organisering, synen på kvinnornas sexualitet och socialarbetares oförmåga att prata om sex och sexualitet behandlas också i internationell forskning och visar sig påverka kvinnornas livssituationer i hög utsträckning. En patologisering av kvinnornas sexualitet framkommer också i forskningen, som i hög grad fokuserat problematiska aspekter av de hemlösa och missbrukande kvinnornas sexualitet. Acquavivas (2000) studie sticker här ut genom att ha ambitionen att undersöka den sexuella hälsan, inte enbart dess negativa konsekvenser.

Svensk forskning

Missbrukande kvinnors utsatthet

Flera svenska studier har behandlat missbrukande kvinnors utsatthet (Holmberg 2000; Holmberg, Smirthwaite och Nilsson 2005; Kristiansen 2000; Lander 2003). Holmberg et al. (2005) har gjort en studie som bland annat fokuserar det sexualiserade våld som kvinnor med missbruk utsätts för. Holmberg (2000) har i en annan studie noterat att det i tidigare forskning framställts som att det finns två möjliga ”karriärer” för missbrukande kvinnor; den sexuella karriären och den jämställda karriären. Hon skriver:

Kvinnors karriärvägar i missbruket antas främst gå ”sängvägen”. Antingen sägs kvinnorna arbeta som prostituerade eller fungera som så kallad tjackhora, d v s en kvinnlig missbrukare som ligger med en man som har tillgång till droger (eller alkohol) och som indirekt erbjuder henne dessa i utbyte mot sex. En alternativ karriärväg för kvinnor som diskuteras är att de blir hemmafruar och städar och ger annan service till en missbrukande man.

(Holmberg 2000:18)

Denna bild framträder även i Kristiansens (2000) genomgång av forskningsläget, där han menar att den manliga missbrukaren framställs som självständig och driftig medan den kvinnliga missbrukaren beskrivs som passiv, osjälvständig, beroende av män och till stor del beroende av att ställa upp sexuellt för att kunna försörja sitt narkotikabruk. Han menar dock att forskningen främst fokuserat manliga missbrukare, och att bilden av den kvinnliga missbrukaren behöver nyanseras mer. Han menar också att den rådande föreställningen om att kvinnliga missbrukare huvudsakligen försörjer missbruket genom prostitution inte har entydigt stöd i missbruksforskningen, och att kvinnorna till stor del förlitar sig på samma försörjningsmetoder som männen. Holmberg beskriver missbrukande kvinnors jämställda karriärer såhär:

”Den andra typen av kvinnliga missbrukare som diskuteras i forskningen har gjort karriär inom mansdominerade domäner. Här sägs det samhälleliga idealet om jämställdhet nått in i drogkretsarna. Kvinnorna ägnar sig åt stöld, snatteri, bedrägeri och handlar med narkotika. I flera fall försörjer kvinnorna de män de sammanlever med och riskerar att utnyttjas ekonomiskt.”

(Holmberg 2000:19)

Holmberg (2000) menar också att missbrukande kvinnor ofta beskrivs som offer utsatta för mäns sexualitet och aggressivitet. Hon menar att detta kan bidra till en felaktig bild av att missbruket utgör en grundläggande skillnad mellan dessa kvinnor och våldsutsatta kvinnor som inte har missbruk, när likheterna i själva verket är större än skillnaderna. Samtidigt påpekar Holmberg att missbrukande kvinnor i historien utpekats som promiskuösa och i den bemärkelsen medskyldiga till sin egen utsatthet. Holmberg (2000) poängterar att missbrukande kvinnors utsatthet inte skall ignoreras eller skyllas på den enskilda kvinnan, och inte heller överdrivas eller beskrivas på ett sådant sätt att missbrukande kvinnor görs till ”de andra” vars tillvaro är väsensskild från andra kvinnors. Snarare kan deras situation förstås utifrån att de strukturer som finns i samhället förstärks och blir tydligare inom ’missbruksvärlden’ (Holmberg 2000; Kristiansen 2000).

Många av kvinnorna i studien av Holmberg et al. (2005) har utsatts för upprepat våld, av olika förövare och både i bostaden och på allmän plats. Studien visar också att många av

kvinnorna saknar en plats på vilken de är skyddade från att utsättas för övergrepp då många saknar en egen bostad eller är sammanboende med förövaren. Det visar sig också att många av kvinnorna utsatts för sexuellt våld. Författarna beskriver dock inte det sexuella våldet närmare, utan använder sig av det bredare begreppet 'sexualiserat våld'. De menar att relationen mellan missbruk och misshandelsrelation kan se ut på flera olika sätt, exempelvis kan kvinnans rädsla för att missbruket skall uppdagas göra att hon inte anmäler en misshandlande partner. Missbruket kan också vara ett sätt att stå ut med misshandel. Dessutom kan drogen i sig utgöra en bindning i relationen, då partnern i många fall förser kvinnan med droger (Holmberg 2000). Flera av kvinnorna berättar om att de stannat hos en misshandlande man eftersom alternativet varit att lämna mannen och boendet, och därmed bli hemlös (Holmberg et al. 2005). Majoriteten av Kristiansens (2000) kvinnliga informanter uppgav att de sällan var singlar, deras perioder som missbrukare hade präglats av förhållanden med män. De flesta förhållanden beskrevs som baserade på annat än förälskelse och omtanke. Narkotikamissbruket ansågs ha en negativ effekt på relationerna, och majoriteten av de intervjuade kvinnorna uppgav att de levte med män som misshandlat dem.

Kvinnorna i Holmberg et al. (2005) pratar om vilken hjälp de erbjudits samt vilken hjälp de hade önskat få. Detta beskrivs endast i generella termer om våld, och de specificerar inte exempelvis gällande sexuellt våld eller dylikt. En kvinna uttrycker att hon nu kan se att hon hade behövt hjälp av socialtjänsten och att hon önskat att de frågat henne mer om situationen, men att hon medan misshandeln pågick inte ville ha någon hjälp från myndigheter. Författarna menar att en bidragande anledning till att kvinnorna inte sökt hjälp kan vara att de blivit fysiskt och psykiskt avstängda på grund av de upprepade övergrepp som de utsatts för. En av informanterna berättar att hon vid 12 års ålder våldtogs av två män. Hon säger att hon inte pratat med någon om det och att hon inte ser att hon påverkats av det:

Det känns inte som jag har påverkats någonting av det. Det är det som är så jävla läskigt, kan man säga ... Jag känner liksom inte nånting.

(Holmberg et al. 2005:101)

Författarna menar att informantens känsla av att det är "läskigt" att hon inte känner något inför det hon utsatts för kan förklaras av att hon är medveten om de normer som finns i samhället vilka anger att en kvinna borde påverkas på ett annat sätt av att utsättas för våldtäkt (Holmberg et al. 2005). Författarna menar att många av dessa kvinnors reaktioner patologiseras och att det är viktigt som forskare att reflektera kring sitt eget förhållningssätt. De presenterar två huvudsakliga misstag man kan begå; att tolka den utsatta kvinnans erfarenheter utifrån sin egen situation där man gör sin egen situation till den normerande och kvinnans erfarenheter och beteende som avvikande, eller att se kvinnans situation som så väsensskild från den egna situationen att man inte tillskriver henne allmänmänskliga behov eller egenskaper.

De missbrukande kvinnorna i Landers (2003) studie iscensätter och framför olika former av femininitet i olika sammanhang. De manipulerar sina kroppar, klär sig på olika sätt och formar sitt beteende efter hur de uppfattar att en kvinna bör vara i just det sammanhanget. Lander förklarar också kvinnans roll inom 'missbrukarvärlden' genom att hänvisa till samhällets genussystem där mannen sätter agendan och kvinnans roll är att underordna sig och tillfredsställa andras behov:

Att mannen är den dominerande och kvinnan är den dominerade framkommer inte minst mot bakgrund av att kvinnor är betydligt färre till antal inom 'missbrukarvärlden' men trots det är det inte kvinnorna som väljer och vrakar och ställer krav. Ika berättade ofta om hur utnyttjade kvinnor blir inom

missbrukarvärlden, hur hon och alla andra ställde upp på sex och att ingen någonsin frågade efter deras behov. En förklaring som hon gav på frågan om varför 'alla' ställer upp är att det handlar om drömmen om prinsen och tomteboljckan.

(Lander 2003:151)

Kvinnornas relation till socialtjänsten

Holmberg et al. (2005) menar att alla deras informanter har haft mycket kontakt med socialtjänsten, oftast på grund av att deras försörjning har varit beroende av detta. Flera av kvinnorna uttrycker ett stort missnöje med den hjälp och det bemötande de fått av socialtjänsten, samtidigt som de uttrycker att socialtjänsten är den instans som faktiskt sett deras situation:

Socialförvaltningen är den myndighet som oftast nämns av kvinnorna då det gäller följande två frågor: "Är det någon som har frågat dig om du blivit misshandlad?" och "Är det någon som du tycker borde ha frågat dig om du blivit misshandlad, men som *inte* har gjort det?" Paradoxalt nog kan samma kvinna ge svaret "socialtjänsten" på båda frågorna.

(Holmberg et al. 2005:117)

Kvinnorna upplever också att hjälpen de får från socialtjänsten är villkorad, ofta med förbehållet att de bara får hjälp om de inte missbrukar. Även i de fall där socialtjänsten känner till att kvinnan utsätts för våld och sexuella övergrepp har kvinnorna upplevt att insatserna villkorats med nykterhet. De har tolkat detta som att socialtjänsten tycker att de får skylla sig själva så länge de missbrukar (Holmberg et al. 2005). Kristiansen (2000) menar att socialtjänstens oförmåga att se kvinnornas utsatthet gör att kvinnorna binds ännu hårdare till män som misshandlar dem. Osynliggörandet av kvinnornas situation gjorde också att de erbjöds och bad om hjälp i mindre utsträckning än missbrukande män. Laanemets (2002) skriver att flera av kvinnorna kände såväl ilska och kamplystnad som uppgivenhet i relation till socialtjänsten. Tilläggas bör att det också förekommer positiva beskrivningar av socialtjänsten. Oftast är det enskilda socialsekreterare eller andra tjänstemän som beskrivs som engagerade och bra (Holmberg et al. 2005). Detta stöds av Landers (2003) studie där kvinnorna anger att de ser socialtjänsten som en kontrollinstans från vilken man måste undanhålla information, medan enskilda tjänstemän kan ha upplevts som stöttande och bra. Problemet med att kvinnorna ofta tvingats byta socialsekreterare då de sällan stannar länge på en tjänst tas också upp av kvinnorna själva.

Lander (2003) beskriver hur kvinnorna ofta behandlas utifrån föreställningar om 'den missbrukande kvinnan' av olika myndigheter, och att detta påverkar kvinnornas agerande och självbild. Myndigheternas bild är trög att förändra, vilket gör att kvinnorna hålls kvar i denna position. 'Den missbrukande kvinnan' kan utmärkas av omoraliskt beteende och av ett brytande av normer om femininitet, men också innebära en offerroll där kvinnans situation förklaras av att hon fallit offer för tråkiga omständigheter. Denna roll vänder sig ofta de intervjuade kvinnorna emot (Lander 2003; Laanemets 2002). Behandlare som intervjuades i Laanemets (2002) studie beskrev att missbrukande kvinnor ofta hade låg självkänsla, dålig kroppsuppfattning, var gränslösa, hade ett "mansberoende" samt var självutplånande. Hon beskriver synen på kvinnliga missbrukare:

De kvinnliga missbrukarna beskrivs ofta ha ett problematiskt förhållande till män, där män tillmäts en stor betydelse i kvinnornas liv samtidigt som kvinnorna får lite stöd från dem. Männens anses försvåra kvinnornas rehabilitering, medan

kvinnorna underlättar och hjälper männen i deras. Kvinnor i missbruksmiljöer betraktas som 'bihang till mannen'. De blir ofta förtryckta, sexuellt utnyttjade och utsatta för våld.

(Laanemets 2002:206)

En del av dessa beskrivningar anammas dock av kvinnorna själva, och flera hävdar att de skadats av missbruk eller tidiga övergrepp på ett sätt som gör att de inte kan ha normala relationer och att de dras till destruktiva män. De beskriver också mestadels negativa erfarenheter av män, även om tidiga romanser och inledningar av förhållanden beskrivs som positiva. I enlighet med annan forskning som finns hade dessa missbrukande kvinnor i huvudsak haft relationer med män som också haft missbruksproblem (Laanemets 2002).

Löfstrand (2005) visar att hemlösa kvinnor och missbrukande kvinnor i stor omfattning omgärdas av samma antaganden, exempelvis att de söker hjälp senare än män i samma situation, att deras ohälsa är större och att deras barndom präglats av övergrepp och misshandel. Hon menar också att det ofta finns en ambivalens hos socialarbetare i talet om den kvinnliga klientens utsatthet, hon ses både som ett passivt objekt som faller offer för män som utnyttjar henne och som en aktiv agent som är sexuellt lösaktig. Även Thörn (2004; 2007) har fokuserat hur bilden av 'den hemlösa kvinnan' som sexuellt utnyttjad och missbrukare konstrueras och reproduceras i samhället.

Kvinnan, kroppen och den sexuella utsattheten

En av kvinnorna i Landers (2003) studie berättar om relationen med maken vilken hon beskriver som "för djävlig". Hon berättar om hur hon tillmötesgår makens önskningar om sex enbart för att få lite lugn och ro efter sexakten. Sin egen sexualitet beskriver hon som icke-existerande, hon har sex för husfridens skull eller för att få pengar till droger. I studien berättar också en kvinna om hur hon in sin ungdom hade sex med män som hon egentligen inte ville vara med, för att hon förstod att det förväntades av henne eftersom hon fått droger av männen. Hon säger att hon gick med på att ha sex istället för att låtsas att sätta sig emot, eftersom att hon visste att det inte fanns någon annan väg ut. Hon gör sig på detta sätt till en aktiv agent som frivilligt väljer att ha sex istället för att neka till det och då riskera att tvingas till sex emot sin vilja.

Flera av kvinnorna pratar om att relationer generellt handlar om ett utbyte, och att det inte är någon större skillnad på att byta sex mot droger än det är att byta sex mot en dyr päls eller en fin lägenhet. En av kvinnorna tyckte att det innebar en större frihet att vara ärlig med vad utbytet bestod av; hon tog betalt för sex i droger eller pengar, än att linda in det i andra utbyten i en relation. Även andra kvinnor i studien föredrog att sköta utbytet genom sådana 'raka transaktioner'. Lander beskriver också hur kvinnorna byter sex mot husrum (ibid.).

I Landers studie har majoriteten av kvinnorna erfarenhet av prostitution eller funderade på att klara sin försörjning genom detta. Flera av kvinnorna hade även försörjt sina män genom att prostituera sig. Även i Holmberg et al. (2005) pratar kvinnorna om prostitution. En kvinna beskriver att hon aldrig "gått på gatan" och sålt sig, och att hon därför inte ansett att hon prostituerat sig. Hon utvecklar dock ett resonemang kring hur hon haft sexuella relationer med män enbart för att få droger från dem. Hon funderar kring om detta också räknas som prostitution, och anger i slutet av uttalandet att hon nog varit "tjackhora", men att hon inte erkänt det för sig själv under den aktuella tiden (Holmberg et al. 2005:132). Även informanter i Landers (2003) studie uttrycker sådana tankar. Hon skriver att hennes informanter anammade förklaringsmodeller som innebar att någon annan alltid var värre, det var någon annan som var "horan" som saknade moral. Kvinnan själv kunde förklara exempelvis att hon sålt sex genom andra omständigheter. På detta sätt kunde de behålla sin respektabilitet. Även kvinnorna i Hedin och Månssons (1998) studie reflekterar kring begreppet 'prostitution'.

Den kvinnopecifika utsattheten behandlas av Holmberg (2000) som menar att personer som arbetar med kvinnorna ofta förutsätter att kvinnorna har erfarenheter av incest, våldtäkt, misshandel och prostitution. Holmberg menar att personal genom att understryka denna utsatthet kan öka avståndet mellan kvinnan och sig själva. Genom att betona utsattheten gör man kvinnan till "den extrema kvinnan med extrema erfarenheter", och personalen undkommer på detta vis en känsla av att de själva skulle kunna utsättas för samma saker som kvinnorna berättar om. Personalen som intervjuats i Holmbergs studie uttrycker också att de missbrukande kvinnorna inte vet vad sex är för något, att de inte haft positiva erfarenheter av sex och att de endast fått bekräftelse när de utfört sexuella tjänster. Holmberg menar att det framställs som att missbrukande kvinnor aldrig mött andra män än förövare och könsköpare (Holmberg 2000:34).

Denna bild menar även Mattsson (2005) att den behandlingspersonal hon intervjuat förmedlar, och att de genom sina utsagor gör "en annorlunda kvinna" (Mattsson 2005:77). Samtidigt förväntas kvinnorna inte vara annorlunda i det hänseende att de antas vara heterosexuella och uppmanas anamma samt iscensätta en heteronormativt stereotyp femininitet genom att införliva förmodade kvinnliga intressen såsom kroppsvård och mode. Mattsson (2005) beskriver också att den kvinnliga personalen som hon intervjuat inte pratar om sex med manliga klienter och vice versa. Att prata sex med en klient av det motsatta könet anses vara alltför privat och ingår inte i arbetet. Mattsson (2005) menar att sexualitet i princip endast blir aktuellt som något dessa kvinnor utsätts för, inte som något de har. Om personalen talar om kvinnornas sexualitet är det nästan uteslutande i problematiserande ordalag om prostitution och sexuella övergrepp. Oftare pratar personal om relationer till män, men då utelämnas ofta tal om sexualitet och sexuell begär.

Även i Petterssons (2013) avhandling problematiseras kategoriseringen av kvinnor i missbruk som en särskilt utsatt grupp. Behandlingspersonal på substitutionsprogrammet som Pettersson intervjuat anger att kvinnor har försvårande erfarenheter av prostitution, övergrepp och maktunderläge i missbruksvärlden. Pettersson beskriver den bild som målas upp:

Det är en extremt våldsutsatt och, i min tolkning, närmast traumatiserad klientkategori som beskrivs. Förutom erfarenheter av prostitution, annat sexualiserat våld, övergrepp och misshandel sägs kvinnorna också vara i behov av skydd gentemot sina manliga medklienter.

(Pettersson 2013:296-297)

Trulsson (2006) lyfter fram erfarenheter av sexuella övergrepp i sin avhandling, som handlar om missbrukande kvinnors familjeliv och behandling. Hon menar att de flesta kvinnor hon intervjuat har berättat om erfarenheter av sexuella övergrepp under uppväxttiden, och att dessa är en bidragande faktor till både missbruk och psykisk ohälsa i vuxen ålder.

I Laanemets (2002) studie vittnar flera av kvinnorna om systematisk misshandel, upprepade våldtäkter och våldsam svartsjuka från män de levt tillsammans med. Författaren valde att låta kvinnorna själva tala om sexualitet om de ville, och ställde inga frågor om detta. Drygt hälften av kvinnorna talade ändå om sexualitet, flera av dem sade att det var ett smärtsamt ämne att prata om. De som talade om sexualitet hade överlag fokus på negativa erfarenheter. Flera talade om att de främst hade sex för att undvika hotfulla situationer eller för att få olika former av fördelar, exempelvis pengar eller droger. Ofta hade kvinnorna sex för partnernes skull, och de berättade också om hur männen tvingat sig på dem. Även i de fall då berättelserna vittnar om sexuella övergrepp och våldtäkter inom relationen pratar kvinnorna om skuld och skam då de upplever att de inte haft sex av "rätt" anledningar. Sällan läggs skulden på männen som förgripit sig på dem. Kvinnorna ses som sexuella objekt och redskap för männens sexualitet. Flera av kvinnorna berättade att de hade sex för mannens skull och att det alltid var på hans premisser, det innebar i många fall att sexet saknade

njutning för kvinnan. Kvinnorna pratade också om att minnena av dessa sexuella erfarenheter väckte ångest och äckelkänslor (ibid.). Kvinnorna var väl medvetna om normer gällande kvinnlig sexualitet, som att vara ”lagom” attraktiv och inte ha för många partners. Sex skall enligt dessa normer böttna i egen lust. En del av kvinnornas skamkänslor verkade böttna i att de inte ansåg att de följt dessa normer. Laanemets menar att de missbrukande kvinnorna befinner sig mellan detta normsystem och normerna inom missbruksvärlden där sex är ett mer eller mindre självklart betalningsmedel. Flera av kvinnorna berättade att de skämdes så mycket över det tidigare sexuella beteendet att de ”tappat sin sexualitet” (Laanemets 2002:229).

Droger och sex

Kerstin Käll (1995) har genomfört en studie om sexuellt beteende hos injektionsmissbrukare i Stockholm. Hon beskriver tre olika möjliga kopplingar mellan droger och sex:

- Drogande kan inkluderas i det sexuella skriptet; exempelvis socialt drickande som ett inslag i uppvaktande.
- Det sexuella skriptet när man är drogpåverkad skiljer sig från det nyktra sexuella skriptet, man kan exempelvis tänka sig att göra andra sexuella aktiviteter när man är påverkad än när man är nykter,
- Att drogandets skript inkluderar sex, exempelvis kan amfetaminbruk sexualiseras så att amfetaminanvändande förutsätts medföra sex.

Käll (1995) menar också att personer som av olika anledningar tar droger kan uppleva förändringar i deras sexuella förmågor när de har sex medan de är påverkade av drogen, dessa förändringar kan vara positiva eller negativa. De kan dock ses som en sidoeffekt av drogandet, då syftet med drogandet inte var att framkalla annorlunda sexuella erfarenheter. Om en person på detta sätt har en positiv upplevelse av sex under drogpåverkan kan det leda till att hen fortsätter att använda droger som ett afrodisiakum³. Droger kan också ges till partnern för att detta antas göra denne mer villig att ha sex eller för att förhöja dennes sexuella njutning. Droger kan alltså användas för att förhöja sexuella upplevelser samt öka chanserna att få ha sex. Ett långvarigt drogbruk kan dock medföra nedsatt sexuell förmåga, såsom impotens.

Även Skårner och Svensson (2012) redogör för olika rusmedels positiva och negativa effekter på den sexuella upplevelsen och förmågan. De menar att rusmedel inledningsvis kan ha positiva effekter på sexlivet eftersom de löser upp hämningar. Vissa centralstimulerande preparat såsom amfetamin och kokain anses också ha positiva effekter på själva sexet, åtminstone innan bruket övergått i missbruk. Flera av personerna i studien som använder amfetamin vittnar dock om att de, trots att amfetaminet har mycket positiva effekter på sexet, föredrar att ha sex när de inte är drogpåverkade för att det känslomässiga utbytet då blir bättre.

Författarna menar också att med många preparat, såsom kokain och GHB, är doseringen central. Låga doser kan upplevas ha en positiv effekt på sexualiteten, men doseringen är svår och för höga doser kan orsaka impotens eller att man ”däcker” och riskerar att utsättas för övergrepp. Andra preparat, som heroin och morfin, verkar vara lustdämpande och ha negativ effekt på sexlivet redan i inledningsfasen av drogbrukandet. När det gäller heroin ser författarna en viktig skillnad mellan kvinnor och män; kvinnor försörjer ofta sitt missbruk genom prostitution, något som är ovanligt hos de manliga heroinisterna. Även om prostitution inte verkar vara lika vanligt förekommande hos amfetaminister som hos heroinister så försörjer en del kvinnliga amfetaminister sitt missbruk genom prostitution, så kallade

³ Afrodisiakum är ett medel som används för att väcka eller förstärka könslusten (Nationalencyklopedien).

”tjackhoror” (Skårner & Svensson 2012:205). Författarna menar dock att de inte hittar bekräftelse för att detta förekommer i Sverige, varken i empiriska undersökningar eller i sina intervjuer. De menar att ”tjackhora” istället är benämningen på kvinnliga missbrukare som har sex på samma sätt som män i den miljön, nämligen med personer som de för tillfället känner sig attraherade av. Skårner och Svensson menar också att svenska kvinnliga amfetaminister oftare söker sig till män som de vet har god tillgång på amfetamin. De lever med dessa män tills drogerna tar slut, och under denna tid kan relationens utbyte bestå bland annat av sex mot droger.

Sammanfattande kommentar

De flesta svenska studierna jag här tagit upp behandlar de missbrukande kvinnorna. Hemlöshet korrelerar ibland med missbruk och utsatthet, exempelvis kan en anledning till att stanna hos en misshandlande partner vara att kvinnan annars riskerar att bli hemlös. De missbrukande kvinnornas utsatthet beskrivs som mycket omfattande där sexualiserat våld och sexuellt våld är vanligt förekommande. De intima relationer de har präglas ofta av utbyte. Relationen till socialtjänsten framställs ofta som problematisk och villkorad med nykterhet. Personer som arbetar med de missbrukande kvinnorna har också ofta en bild av kvinnorna som extremt utsatta, vilket kan påverka deras bemötande. Drogernas inverkan på sexlivet behandlas också av flera studier.

3. Teoretiska perspektiv

Denna uppsats intention är att undersöka hur hemlösa missbrukande kvinnor talar om den egna sexualiteten och vilka sexuella identiteter som därigenom möjliggörs. För att förstå det sammanhang i vilket de konstruerar en sexuell identitet undersöker också studien hur professionella som arbetar med hemlösa missbrukande kvinnor talar om sex och sexualitet gällande denna grupp. För att förstå dessa sammanhang och hur de interagerar har jag valt att använda mig av diskursanalys både som teori och metod, vilket förespråkas av Winther Jørgensen och Phillips (2000). De menar också att man med fördel kan integrera fler teorier i en diskursanalys för att tillföra fler perspektiv. Jag har valt att inkludera Skeggs (1997) teori om identitet och respektabilitet, då min förförståelse säger att de hemlösa missbrukande kvinnornas vardag präglas av strävan efter och frånvaron av respektabilitet. Jag har också inkluderat Gagnon och Simons (1973; 1983) teori om sexuella skript då jag tror att den kan fördjupa analysen av de sexuella praktiker kvinnorna pratar om. Jag inleder med att beskriva dessa två teorier, och presenterar sedan diskursanalysen som en brygga mellan teorikapitlet och metodkapitlet.

Sexuella skript

Teorin om sexuella skript har utvecklats av Gagnon och Simon (1973;1986), och var en respons på den sexualitetsforskning som fokuserat sexualitet som något biologiskt och naturligt men enligt Gagnon och Simon försummat *hur man tänker* om sexualitet (Månsson 2012b). De biologiska teorierna om sexualitet ansågs inte vara tillräckliga för att analysera de samtida sexuella uttrycken, vilket ledde till att Gagnon och Simon formulerade teorin om sexuella skript som bygger på tankar om sexualitet som huvudsakligen socialt format. Grundstommen i teorin är att sexuella handlingsmönster och förhållningssätt är sociala konstruktioner (Månsson 2012b:34).

Teorin kan ses som ett sätt att organisera det sexuella samspelet och ett sätt för oss att avgöra om situationer är sexuella eller icke-sexuella. Gagnon och Simon menar att sexuella skript är avgörande för att något sexuellt skall hända i en situation. De skriver:

Without the proper elements of a script that defines the situation, names the actors, and plots the behavior, nothing sexual is likely to happen.

(Gagnon och Simon 1973:19)

Alla aktörer i ett sammanhang måste alltså organisera och agera utifrån ett sexuellt skript om en sexuell situation skall uppstå. Förutsättningarna för detta är avhängiga de intrapsykiska skripten hos aktörerna, de interpersonella skripten mellan dem samt kulturella scenarier som omgärdar situationen (Gagnon & Simon 1973;1986).

Kulturella scenarier innebär de ramar som finns på en kollektiv nivå. De innefattar förväntningar på och instruktioner för olika roller, såsom hustru eller älskare. Alla kulturella scenarier kan inte automatiskt appliceras på konkreta situationer. De *interpersonella skripten* innebär att aktörerna skall anpassa de abstrakta kulturella skripten så att de passar konkreta situationer och fungerar i samspel med andra. Förhoppningsvis skapar aktörerna genom interpersonella skript en samstämmighet om det sammanhang de befinner sig i och den relation de har till varandra. De *intrapsykiska skripten* innefattar den enskilde aktörens sexuella preferenser och förutsättningar för att uppleva sexuella upplevelser på olika sätt. Vi agerar alltid utifrån dessa tre nivåer, och de avgör om en situation kommer att uppfattas som sexuell eller inte (Gagnon & Simon 1973; 1986; Månsson 2012b).

När förväntningar i de kulturella scenarierna överensstämmer med de egna intrapsykiska skripten, och man i samspel med annan formar ett interpersonellt skript där ömsesidig attraktion och villighet för sexuell aktivitet ingår kan en sexuell situation uppstå. Om de kulturella scenarierna dock påbjuder en identitet och ett beteende som går emot aktörens intrapsykiska skript kan hen inte implementera det kulturella scenariet i konkreta situationer. Aktören kan då tillsammans med andra skriva om det interpersonella sexuella skriptet. I det interpersonella omskriptandet kan roller och identiteter omförhandlas, och förväntningar kan omdefinieras. Ofta är kulturella scenarier, alltså traditioner, så starka att aktören inte kan se att det finns en möjlighet att skriva om skriptet så att det passar det intrapsykiska skriptet vilket kräver fantasi hos aktörerna och innebär att de måste tänka sig att allt inte är bestämt. Ofta är vi så färgade av de kulturella scenarierna att vi anpassar de intrapsykiska och de interpersonella skripten efter dem, de kulturella scenarierna formulerar vilken typ av sexuell praktik som är möjlig och det är svårt att se bortom detta (ibid.).

Identitet och respektabilitet

Skeggs (2000) studie handlar om arbetarklasskvinnor och hur de förhåller sig till respektabilitet. Skeggs menar att respektabilitet är en av de tydligaste klassmarkörerna. För personer som genom sin position tillskrivs respektabilitet innebär den inte ett problem. För de andra, de icke- respektabla, är det dock smärtsamt påtagligt hur central respektabiliteten är. Den ses som en egenskap vilken medför värde och legitimitet, de som saknar den saknar också dessa värden och strävar efter att få respektabilitet för att uppnå en högre status. Skeggs skriver:

Kvinnorna i den här studien är medvetna om sin plats, om sin sociala position och om försöken att representera dem. Detta präglar ständigt deras responser. De arbetar med en dialogisk form av erkännande: de erkänner andras erkännanden. Erkännande förekommer aldrig utan värdeomdömen och kvinnorna är alltid medvetna om hur verkliga och imaginära andra bedömer dem.

(Skeggs 2000:13)

Kvinnornas identitetskonstruktioner präglas av att de förhåller sig till de positioner de tilldelats samt de värdeomdömen som medföljer. Skeggs beskriver att kvinnorna sällan känner sig bekväma med de positioner och egenskaper som de påtvingas. De hanterar detta genom processer av identifikation, disidentifikation⁴, simulering⁵ och dissimulering⁶. Hon menar att kvinnorna är väl medvetna om sin klassposition, men att de inte alltid anpassar sig efter den. Även kroppen blir en bärare av klass. Med kroppen och med kläder signalerar man till omvärlden att man bryr sig och att man är respektabel. Det egna hemmet är en annan klassmarkör.

Skeggs (2000) menar att flera av kvinnorna i hennes studie disidentifierar sig med arbetarklassen och dess pålagda egenskaper (lågstatus, fattigdom, vulgaritet och grovhet) och dissimulerar denna klasstillhörighet genom att investera i respektabla egenskaper. På detta sätt simulerar de en medelklasstillhörighet. De har inget kapital att använda i en diskursiv klasspolitik och saknar därmed möjlighet att artikulera en positiv arbetarklassidentitet. Det som återstår är då att försöka passera som medelklass.

⁴ *Disidentifikation* innebär motsatsen till identifikation, alltså positionering genom att man anger vad man anser att man *inte* är.

⁵ *Simulering* kan sägas vara att ge sken av att ha ett tillstånd som man inte har.

⁶ *Dissimulering* innebär att dölja symtom på ett tillstånd som man *har* (Skeggs 2000:119).

Skeggs behandlar också hur kvinnorna förhåller sig till femininitet. Hon skriver att ”kvinnorna genom differentieringsprocesser intar, motsätter sig, erfar och producerar kategorin »kvinna»” (Skeggs 2000:157). Hon menar att kvinnorna i hennes studie, liksom de flesta arbetarklasskvinnor, investerar i femininitet för att visa sin respektabilitet och därmed undkomma den förknippning med vulgaritet och sexualitet som annars förföljer arbetarklasskvinnor. I detta framförande av femininitet är utseende och uppförande centralt. Skeggs skriver också att femininitet kan ses som en form av kapital, och att arbetarklasskvinnors brist på annat kapital gör att de investerar i femininitet. De har helt enkelt få alternativ. Investeringar i femininitet kan ge god avkastning på exempelvis äktenskaps- och heterosexualitetsarenan, men kan däremot försämra ens möjligheter på utbildnings- och arbetsarenan. Kvinnorna i Skeggs studie framför dock inte alltid femininitet. Hon menar att de inte ser femininitet som en del av sig själva, och att framförande eller imitation av femininitet ofta hör till fest och samvaro med vänner. De kvinnor som framför femininitet i alla sammanhang får ytterst lågt värde. Det anses lika fult att anstränga sig för mycket som att inte anstränga sig alls.

Genom en respektabel femininitet kan kvinnornas kapital växa i värde. En sådan femininitet innebär att man tar avstånd från det sexuella som generellt sammakopplats med arbetarklass. Kvinnorna är dock medvetna om att ett försiktigt framförande av heterosexualitet, där man bland annat lever upp till de fysiska feminina idealen, inskränker sin sexuella aktivitet så att man inte får ett dåligt rykte och undviker vulgaritet kan generera ett värde. Skeggs menar att kvinnorna kan lyckas uppvisa respektabel femininitet *och* sexualitet genom att använda sig av glamour, men att det är en ytterst svår balansgång. Dessutom förutsätter det att någon annan bär det icke-respektabla, någon annan måste utpekas som smutsig för att kvinnorna skall kunna framställa sig som rena. Hon beskriver:

[kvinnorna hade, min ant] inga problem med att tänka på sexualitet som ekonomi, som något som köps och säljs, krävs in och avstås från. För dem är sexualiteten inte något uttryck för deras innersta jag, utan för de ojämlika maktrelationer de befinner sig och kämpar i.

(Skeggs 2000:193)

Flera av kvinnorna i studien förknippar sexualitet och själva sexakten som skamfylld. Skeggs menar att den respektabla tillbakahållit feminina framtoningen kan medföra en okroppslig sexualitet. Kvinnorna upplever att deras kroppar måste kontrolleras och täckas över för att de inte skall förlora respektabilitet. Flera av kvinnorna avstår från sex och behåller på detta sätt sin respektabilitet. Andra kvinnor har sex trots skamkänslor, och faktumet att de känner skam gör att de behåller en del av respektabiliteten. Skeggs menar också att bli betecknad som sexuell av andra, vilket arbetarklasskvinnor enligt henne blir, leder till olika processer av identifikation och disidentifikation. Att behöva förhålla sig på detta sätt kan väcka motstånd mot sexualitet och försvåra kvinnornas väg att hitta sig själva i sexualiteten. Flera av kvinnorna berättar att de har sex för att tillfredsställa partnern, inte för att de själva känner lust. Det framkommer också att sex kan vara en bekräftelse på att kvinnorna är åtråvärda.

4. Diskursanalys - mellan teori och metod

Följande redogörelse för diskursanalys följer i stort Winther Jørgensen och Phillips (2000) beskrivning. Mitt syfte är att lyfta delar av diskursanalys som är relevant för min studie, och att ge en nedkortad beskrivning av den komplexa teoribildning som diskursanalys utgör. Inom ramen för diskursanalys ryms filosofiska antaganden om språkets roll i konstruerandet av världen, teoretiska modeller, metodologiska principer samt olika tekniker för språkanalys. Därför har jag valt att presentera diskursanalysen här; *mitt emellan teori och metod*, då den är både och. Det finns flera olika perspektiv inom diskursanalys vilka kan kombineras på det sätt som upplevs mest fruktbart för den enskilde forskaren. Jag har här valt begrepp från de olika diskursanalytiska grenarna, och låter de ingå i samlingsbegreppet *diskursanalys*.

Diskursanalys som förståelsemodell

Diskursanalysen utgår från att vi förstår och konstruerar världen genom vårt språk. Likaså skapar vi våra sociala identiteter och sociala relationer genom språket. Genom att förändra vårt sätt att *prata om* den sociala verkligheten kan vi också förändra den (Winther Jørgensen & Phillips 2000).

Inom diskursanalysen ryms flera centrala begrepp som används för att förstå en diskurs och som jag kommer att använda i min analys. *Diskurs* kan sägas vara "ett bestämt sätt att tala om och förstå världen (eller ett utsnitt av världen)" (Winther Jørgensen & Phillips 2000:7). Alla tecken inom en diskurs kallas *moment*, inom en heterosexuell diskurs kan exempelvis sexuellt beteende, familjebildning, lust, kärlek och kön (kvinna/man) sägas vara moment. Dessa moment anses vara åtskilda och förhålla sig till varandra på ett bestämt sätt. Inom varje diskurs finns *nodalpunkter*, vilket kan förstås som det centrala moment kring vilket de andra momenten ordnas. Inom den heterosexuella diskursen kan kön exempelvis tänkas vara nodalpunkten. I princip skulle de olika momentens betydelser kunna förändras och förhålla sig till varandra på otaliga sätt. Diskursens roll är att begränsa dessa möjligheter och slå fast momentens betydelser och relationer till varandra. Det görs genom kraftfulla *artikulationer*. De alternativa relationer och betydelser som den aktuella diskursen genom dessa ignorerar och utestänger kallas *det diskursiva fältet*. Enligt denna definition innefattar det diskursiva fältet allt som inte ryms i den specifika diskursen, även saker som inte har en tydlig beröringspunkt med heterosexualitet i detta fall. För att undvika denna breda definition föreslår författarna att begreppet *diskursordning* kan användas för att ange ett begränsat antal diskurser som befinner sig inom samma område (Winther Jørgensen och Phillips 2000:64). En specifik diskurs förhåller sig alltid till det diskursiva fält och den diskursordning inom vilket den ryms, exempelvis kan den heterosexuella diskursen tvingas förhålla sig till andra sexuella orienteringar, sexuellt våld inom heterosexuella relationer och sexuella kontakter utan emotionella band.

Men alla moments betydelse har inte fixerats. Dessa kallas *element*. Diskurserna försöker omforma element till moment för att skapa entydighet om dess betydelse. Dessa fastlåsanden av betydelse kan aldrig lyckas fullständigt, då det diskursiva fältet ständigt förändras och kan underminera och omformulera momentens betydelse. På detta sätt är diskurser i ständig förändring. I det tidigare exemplet med heterosexuell diskurs kan exempelvis hävdas att alla de tecken som angavs som moment i själva verket är element vars betydelser är i pågående omformulering. Detta gör att diskursen kring heterosexualitet håller på att modifieras. Anhängare av den traditionella diskursen kring heterosexualitet kan då tänkas försöka reducera alternativa betydelser kring exempelvis "familjebildning" för att uppnå stabilitet i diskursen, medan anhängare av en queerdiskurs kan tänkas arbeta för att skapa en annan

betydelse hos just "familjebildning" och en medicinsk diskurs innebär en tredje betydelse av ordet. På detta sätt blir ordet "familjebildning" nästan betydelselöst för sig självt, och måste sättas i relation till andra begrepp för att bli meningsfullt. Alla diskurser är alltså ständigt öppna för en *diskursiv kamp*. Vissa diskurser utsätts frekvent för ifrågasättande och förändring, medan andra ses som så naturliga att vi inte kan se en alternativ diskurs. De diskurser som är så stabila att de ses som naturliga kallas *objektiva diskurser*, medan de omstridda diskurserna benämns som *politiska* (Laclau & Mouffe 2008; Winther Jørgensen & Phillips 2000).

Diskursanalys och identitet

Inom diskursanalys kan identitet sägas vara detsamma som de subjektpositioner som en person erbjuds av de diskurser som den ingår i. Varje diskurs har vissa positioner som är möjliga att anta. Denna position medför specifika förväntningar och avgör också vilka handlingar som är möjliga för den person som innehar den. Människor befinner sig i flera olika diskurser bara under loppet av en dag, och intar därför olika subjektpositioner beroende på vilken diskurs de befinner sig i. Eftersom subjektet är fragmenterat klarar man också av att inneha fler olika subjektpositioner samtidigt, så länge dessa inte är i konflikt med varandra (Winther Jørgensen och Phillips 2000).

Ofta är flera diskurser närvarande samtidigt, exempelvis kan en arbetande förälder befinna sig i en konflikt mellan dessa diskurser då hen inte hinner hämta på förskolan i tid på grund av ett viktigt jobbmöte. När subjektet positioneras av flera konkurrerande diskurser samtidigt är det *överdeterminerat*. Enligt diskursanalysen är subjektet alltid överdeterminerat eftersom diskurserna ständigt är i kamp med varandra. När subjektet inte upplever att det finns konflikter mellan olika diskurser beror det på att en av diskurserna har givits ett sådant företräde att den framstår som objektiv.

Identiteten har också nodalpunkter, vilka kallas *mästersignifikanter*. Ett sådant centralt begrepp för identiteten kan exempelvis vara "kvinna". Denna mästersignifikant kan sägas vara en relativt flytande signifikant, den kan alltså ges olika betydelse beroende på vilken diskurs den finns inom. Vilken betydelse den har i just den aktuella diskursen bestäms genom ekvivalenskedjor, där diskursen anger hur "kvinna" förhåller sig till andra identiteter, vad "kvinna" liknar och vad det skiljer sig från. På detta sätt klargörs vilka förväntningar som ställs på identiteten "kvinna" och anges vilka handlingsalternativ som är möjliga för denna subjektposition. Om man vill betraktas som en kvinna måste man agera efter dessa förväntningar (Winther Jørgensen och Phillips 2000).

Konflikter som uppstår när olika identiteter hindrar varandra kallas *antagonism*. Exempelvis kan "hemlös" försvåra för en person att agera enligt diskursen "kvinna", om "kvinna" exempelvis sammankopplas med betydelser som skötsel av hem, skörhet, renlighet och moderskap. Då finns en antagonism mellan dessa identiteter. På detta sätt kan det vara svårt att vara både "kvinna" och "hemlös" i en viss situation. Enligt identiteten "kvinna" skall man exempelvis vara oskuldsfull, ren och svag enligt sammankopplingar (*ekvivaleringar*) i en *ekvivalenskedja*. Identiteten "hemlös" kan däremot tänkas sammankopplas med man, skyldig, kriminell och smutsig. De båda identiteterna ställer motstridiga krav på den hemlösa kvinnans agerande, genom att handla enligt den ena identiteten kommer hon att förneka den andra. Dessa antagonismer upplöses genom *hegemoniska interventioner*, vilket innebär att betydelsen inom en diskurs åter fastslås genom att man undertrycker andra alternativ och på detta sätt artikulerar vilken betydelse som är dominerande (Winther Jørgensen och Phillips 2000; Fairclough 2003).

I diskursanalysen måste strukturella faktorer påverka på olika aktörers möjlighet att artikulera element beaktas. Exempelvis kan klass, etnicitet och kön begränsa personers

möjligheter att förändra olika diskurser. Man kan dock säga att bara för att saker i princip är förändringsbara betyder inte det att förändring är lätt att genomföra. Vissa diskurser ses som objektiva, och kommer därför inte att ifrågasättas eller förändras. Dessutom menar diskursteorin att alla aktörer inte har tillgång till alla subjektpositioner, vilka bestämmer vilket handlande som är möjligt för en person. I relation till sin socialsekreterare kan exempelvis en missbrukare endast ikläda sig rollen som klient, och utifrån den subjektpositionen finns endast ett begränsat antal möjliga handlingsalternativ. På detta sätt kan olika aktörers skilda möjligheter att påverka diskurser förklaras inom diskursteori (Winther Jørgensen & Phillips 2000).

Språket gör vissa diskurser möjliga medan det tabuiserar andra. Genom att vissa diskurser tabuiseras och bortträngs begränsas antalet möjliga diskurser mellan vilka man kan välja. Yttranden som trängts bort till det omedvetna kan ändå synliggöras genom att människor projicerar dessa yttranden på andra, exempelvis skulle kanske få säga att ”jag är emot homosexuellas rätt att adoptera” men många kan säga att ”många andra – men inte jag - har starka fördomar gentemot homosexuella vilket kan drabba barnen”. På detta sätt projicerar man sin egen bortträngda homofobi på allmänheten. I diskursanalysen kan man förstå tystnad som tabuiserade och bortträngda yttranden, men i vissa fall beror tystnaden på att ett yttrande eller en diskurs helt enkelt inte är tillgänglig i en aktuell situation. Winther Jørgensen och Phillips (2000) föreslår därför att man inför begreppet *diskursordning* för att beskriva vilka diskurser som finns tillgängliga inom ett område och vem som har tillgång till dem. Först därefter kan man kartlägga hur tabuisering och bortträngning förekommer inom detta fält.

5. Metod

I detta kapitel kommer studiens design och olika metodval diskuteras. Olika överväganden diskuteras under respektive rubrik. Kapitlet avslutas med en reflektion kring studiens upplägg och genomförande.

Epistemologiska utgångspunkter

Epistemologi kan sägas vara läran om kunskapsskapande (Sohlberg & Sohlberg 2009). Jag vill här redogöra för min egen epistemologiska hemvist då detta perspektiv påverkar alla delar av uppsatsen, från val av litteratur till konstruktion av de olika diskurserna och identiteterna.

Min egen förståelse av verkligheten och kunskapsproducerande ligger nära socialkonstruktionismen i det hänseendet att jag anser att vår verklighet till stor del utgörs av sociala konstruktioner vilka vi själva är med och skapar genom exempelvis vårt språk (Sohlberg & Sohlberg 2009; Winther Jørgensen och Phillips 2000). Genom social interaktion skapar vi definitioner vilka vi sedan lever efter. Dessa är dock varken frikopplade från historien eller från strukturella maktförhållanden, vi är inte fria att konstruera våra verkligheter som vi själva önskar. Oftast konstruerar exempelvis en organisation sina klienter på ett sätt som gör att de går att kontrollera, inte vice versa. Klienten kan till viss del göra motstånd, men på grund av maktskillnaden mellan dessa aktörer kan klienten inte själv dekonstruera eller rekonstruera definitionen av klient (Sohlberg & Sohlberg 2009).

I enlighet med detta tror jag inte att jag genom min studie kan avtäcka en sanning om hur saker *är*. Jag vill istället förstå hur saker *görs*. Jag kommer att försöka synliggöra sociala konstruktioner som är aktiva gällande hemlösa kvinnors sexualitet, dekonstruera vissa sociala konstruktioner, befästa andra och kanske utforma nya sociala konstruktioner. Genom att tolka dessa konstruktioner utifrån olika teorier vill jag förstå av vem, hur och varför de görs och vilka konsekvenser det får. Dessa tolkningar gör jag utifrån min position i forskningsfältet, en annan forskare med andra förutsättningar hade förmodligen sett andra konstruktioner och dessutom haft en annan empiri att arbeta med eftersom insamlandet av data också påverkats av mig. Denna reflexivitetsproblematik finns inbyggd i den socialkonstruktionistiska forskningen och kan endast minimeras genom att jag gör mina resultat så transparanta som möjligt för läsaren samt tydliggör vilken position de skapats från (Winther Jørgensen & Phillips 2000).

Val och genomförande av fokusgrupper

Varför fokusgrupper?

Jag ville i denna studie undersöka hur socialsekreterarna genom sitt tal tillsammans konstruerar de 'hemlösa missbrukande kvinnorna'. Fokusgrupper är en rekommenderad metod för att undersöka hur människor tillsammans tänker kring en viss fråga och för att undersöka deras delade kulturella förståelse (Wibeck 2000). Fördelen med fokusgrupper är också att det är en effektiv datainsamlingsmetod då varje intervju innefattar flera informanter. Vidare ansåg jag att socialsekreterarna skulle kunna fördjupa varandras utsagor genom följdfrågor och att ta vid efter någon annans resonemang på ett sätt som jag inte hade kunnat göra vid individuella intervjuer, och att fokusgrupper därigenom skulle generera intressantare material.

Urval och genomförande av fokusgruppsintervjuer

Jag har samarbetat med en annan student i genomförandet av fokusgrupper (se Bolin 2012). Våra studiers frågeställningar hade gemensamma beröringspunkter, och vi var båda intresserade av att undersöka hur klienter konstrueras av socialsekreterare som arbetar inom socialtjänstens vuxenenheter. Min medstudent kontaktade två stadsdelars vuxenenheter och rekryterade informanter till tre fokusgruppsintervjuer med 5-8 informanter i varje grupp (Vuxenheten 1 bestod av en stor arbetsgrupp varför informanterna där delades upp i två fokusgrupper). Grupperna var könsblandade. Då min medstudent stod för rekrytering av informanter till fokusgrupperna kan min brist på kontroll av urvalet ses som en nackdel. För min studie var dock inte detta graverande, mitt syfte var att få tillträde till arbetsgrupper inom socialtjänstens vuxenenheter vilket jag på detta sätt fick. Jag gör inte anspråk på att dessa skall vara representativa för socialsekreterare i Sverige, eller ens i Göteborg. Jag ville göra en diskursanalys av hur socialsekreterare *kan* konstruera de hemlösa missbrukande kvinnornas sexualitet och förstå varför det görs. Det tillgänglighetsurval som präglar mitt tillträde till gruppen anser jag därför inte vara problematiskt utifrån min forskningsansats.

Våra studier hade snarlika problemområden, men min medstudents studie omfattade fler aspekter av klientgörandet. Hon undersökte förutom sexualitet även makt, kön, klass och etnicitet. Tillsammans formulerade vi påståenden om alla dessa områden vilka sedan utgjorde vår intervjuguide inför fokusgrupperna (se bilaga 1). Vi genomförde också fokusgruppsintervjuerna tillsammans, min medstudent var moderator för två av intervjuerna medan jag var moderator för en av dem. Den som inte var moderator antecknade stödord för att tydliggöra vem som sade vad, samt om det hände något anmärkningsvärt i intervjurummet. Vid några tillfällen kunde också den personen ställa följdfrågor eller svara om hon blev tilltalad. Alla påståenden om sexualitet ställdes dock inte i alla intervjuer. Detta kan ha påverkat resultatet på så sätt att det som tolkas som tystnad och tabuisering helt enkelt inte kom på tal för att frågan inte ställdes. De flesta områden ringades ändå in i alla intervjuer, vilket gör att jag anser att jag kan analysera det material jag har. Socialsekreterarna pratade själva om att de inte pratar med klienter om sex. För att förtydliga detta område har 'Vem pratar om sexualitet?' gjorts till ett eget tema i resultatet.

Intervjuerna varade i ungefär två timmar. Alla intervjuerna spelades in och transkriberades, även här transkriberade min medstudent två intervjuer och jag en. Den totala textmassan uppgick till ungefär 125 sidor. Jag lyssnade och läste igenom alla transkriberingar flera gånger, sedan valde jag ut de delar som jag ansåg var relevanta för min studie och skapade ett nytt dokument med dessa. Denna textmassa omfattar cirka 40 sidor och utgör materialet för min analys.

Val och genomförande av individuella intervjuer

Varför individuella intervjuer?

Kvale och Brinkmanns (2009) redogörelse för kvalitativa forskningsintervjuer inleds med orden "Om man vill veta hur människor uppfattar sin värld och sitt liv, varför inte prata med dem?" (Kvale & Brinkmann 2009:15). Detta sammanfattar mina skäl att välja den individuella intervjun för att få ta del av de hemlösa kvinnornas berättelser om sina liv. Jag ville ge dem och mig möjlighet att i lugn och ro diskutera frågor om relationer, sexualitet och sexuell identitet. För detta ändamål ansåg jag att individuella intervjuer passade bäst.

Urval och genomförande av individuella intervjuer

Eftersom jag arbetar på ett akutboende för hemlösa kvinnor var det problematiskt att rekrytera kvinnor med erfarenhet av hemlöshet och missbruk i Göteborg, då risken att en kvinna jag intervjuat senare skulle flytta in på akutboendet inte var etiskt försvarbar. Jag kontaktade därför flera behandlingsanstalter där kvinnor med missbruk avtjänar fängelsestraff (se bilaga 2). En av dessa tillät mig komma och göra intervjuer med intagna kvinnor, och jag tilldelades en kontaktperson som arbetade på anstalten och som hjälpte mig att förmedla kontakt med kvinnor som hade erfarenhet av hemlöshet och missbruk, samt ej var hemmahörande i Göteborg. Kontaktpersonen distribuerade också ett introduktionsbrev (se bilaga 3) till de kvinnor som sade sig vara intresserade av att delta i studien. Detta renderade tre intervjuer med kvinnor med erfarenhet av hemlöshet och missbruk. Av en tillfällighet hade samtliga haft amfetamin som primär drog, men också i perioder haft ett blandmissbruk. Samtliga kvinnor definierade sig som heterosexuella. Dessa kvinnor var varken hemlösa eller missbrukande vid tiden för intervjun, eftersom de var på anstalt, men pratade om de erfarenheter de gjort under den tiden då de varit det.

Intervjuerna genomfördes i ett besöksrum på anstalten. Endast kontaktpersonen samt kriminalvårdschefen visste av vilken anledning jag besökte kvinnorna. Jag visades in på besöksrummet av kontaktpersonen som sedan hämtade den kvinna jag skulle träffa. Intervjuerna var av narrativ karaktär och jag ville att kvinnorna skulle prata om det de själva ansåg vara relevant (Johansson 2005). Det visade sig att alla kvinnorna kände sig osäkra inför detta, och jag presenterade därför den intervjuguide som jag utformat vilken utgick från olika teman som formulerats utifrån syfte och frågeställningar (se bilaga 4). Denna användes för att inleda intervjuerna, och efter att vi hade pratat en stund övergick intervjuerna till att ha en relativt låg grad av struktur. Intervjuguiden användes sedan endast för att kontrollera att vi pratat om det jag på förhand önskat behandla.

Tre intervjuer kan anses vara ett begränsat material att analysera. Kvale och Brinkmann (2009) menar dock att man skall göra så många intervjuer som man behöver för sin studie, varken fler eller färre. Jag anser att det material jag insamlat är så rikt på information att fler intervjuer inte var nödvändiga. Winther Jørgensen och Phillips (2000) menar också att antalet intervjuer är av marginellt intresse då det gäller diskursanalys. Ibland ger större mängd material stort merarbete men berikar inte analysen alls, då en enda intervju kan visa på språkbruket kring ett visst område.

Jag ställde relativt få frågor om kvinnans bakgrund, ålder, ursprung och liknande. Jag kommer inte heller här att presentera de kvinnor jag intervjuat, då jag inte vill att fokus skall vara på dem som individer eller deras individuella livshistorier. Det jag intresserar mig för är vilka diskurser de ger uttryck för och hur de förhåller sig till dessa.

Intervjuerna varade i mellan 45 minuter och knappt 2 timmar. De transkriberades sedan och den totala textmassan uppgick till cirka 75 sidor.

Val av teori och analysmetod

Varför diskursanalys?

Denna studie är abduktiv (se Larsson, Lilja & Mannheimer 2005) så till vida att jag saknade en tydlig bild av vilka teorier eller metoder jag ville använda mig av inför uppsatsstarten. Jag visste dock att jag var intresserad av hur 'den hemlösa missbrukande kvinnan' konstrueras, både av dessa kvinnor själva och professionella med vilka många av kvinnorna har omfattande kontakt. Eftersom min egen syn på världen till stor del vilar på en socialkonstruktionistisk grund, vilket jag tidigare angett, och diskursanalys lämpar sig väl för

studier med denna ingång (Winther Jørgensen & Phillips 2000) bestämde jag att jag ville använda diskursanalys för att förstå socialsekreterarnas tal kring hemlösa missbrukande kvinnors sexualitet. Börjesson (2003) skriver att man genom diskursanalysen vill få syn på hur, var, när och varför konstruktioner görs. Detta ville jag också undersöka i min studie.

Gällande de individuella intervjuerna hade jag först en tanke om att genomföra en narrativ analys för att undersöka kvinnornas livsberättelser och hur de positionerar sig själva i dem (Johansson 2005). Jag insåg dock att det är mer fruktbart för denna studie om samma analysmetod används för allt material, eftersom jag då kan undersöka om kvinnorna och socialsekreterarna rör sig inom samma diskurs, eller om det pågår en diskursiv kamp på området (Winther Jørgensen och Phillips 2000; Börjesson 2003). Därför valde jag att använda diskursanalys som teori och metod för både de individuella intervjuerna och för fokusgruppsintervjuerna. Winther Jørgensen och Phillips (2000) rekommenderar att man väljer ut de delar och begrepp ur den komplicerade diskursanalysen vilka man anser användbara för det material man vill undersöka. Detta har jag gjort, och byggt min egen analysram för att göra mitt material hanterbart (se vidare under *Genomförande av analys och presentation av resultat*).

Teorival

Diskursanalys används både som metod och teori i denna studie för att förstå hur världen konstrueras. Jag valde dessutom att ta med teorier om respektabilitet samt om sexuella skript då jag ansåg att dessa skulle kunna fördjupa tolkningarna av mitt material. Liksom Sohlberg och Sohlberg (2009) menar jag att en sådan teoritriangulering ger en mer sammansatt bild och en intressantare analys än om jag begränsat mig till en teori.

Genomförande av analys och presentation av resultat

Under analysen befann jag mig på tre analysnivåer; informanternas berättelser, min tolkning och insättandet i teoretisk ram (se Lander 2003:137). Analysen på de första två nivåerna påbörjades egentligen redan under intervjuerna då jag tillsammans med intervjupersonerna utforskade olika uttalanden och prövade olika åsikter. Även i de fokusgrupper där jag var mer av en tyst observatör påbörjades analysen under intervjusituationen. Dessa intervjuer brukade även diskuteras och delvis analyseras av mig och min medstudent i bilen på väg från arbetsplatserna. Efter de individuella intervjuerna skrev jag ner mina initiala tankar direkt efter intervjuerna.

Under transkriberingen intensifierades analysarbetet då jag sammankopplade utsagor med varandra och började konstruera olika teman och diskurser. Jag strävade efter att göra en så ordagrann transkribering som möjligt. Detta innebar att jag också skrev ut alla mina ”mm” och ”ja” som yttrades för att uppmuntra till fortsatt tal. En del av dessa har jag dock tagit bort i presentationen för att öka läsbarheten. Jag använde mig av symbolerna [] för att förtydliga saker som inträffade under intervjun, exempelvis när någon [skrattar], [avbryts] eller tar en längre [paus]. Kortare pauser och tvekan har markerats med tre punkter. Om jag inte uppfattar vad som sägs har det markerats med (ohörbart). Ord som betonats har understrukits.

Den tredje nivån i analysarbetet inleddes i och med val av olika teorier. I analysen som sedan följde har jag rört mig på alla tre analytiska nivåer. I analysarbetet har jag hämtat inspiration från andra studier om hur man kan närma sig sitt material i en diskursanalys (se Löfstrand 2005; Pettersson 2013) samt använt mig av Winther Jørgensen och Phillips (2000) redogörelse för ett diskursanalytiskt angreppssätt. Jag menar att jag, i likhet med Pettersson (2013) ständigt rört mig mellan empiri, syfte, teori och tidigare forskning i mitt analysarbete. Jag läste och lyssnade igenom alla intervjuer ett flertal gånger, till en början relativt

förutsättningslöst, där materialet fick stå i centrum och jag ställde frågan ”vilka verktyg behöver jag för att förstå detta”? I detta skede byttes exempelvis den narrativa analysen ut mot den diskursiva analysen. Efter det satte jag mig in i tidigare forskning och teorier. Sedan läste jag transkriberingarna igen och ställde frågan ”vad pratar de om?”. Genom detta identifierade jag teman utan att begränsa mig till mina frågeställningar. Dessa teman färgkodades i materialet. Parallellt med detta antecknade jag möjliga tolkningar utifrån teori och tidigare forskning. Under detta arbete insåg jag att de teman jag bildade av materialet kunde sägas vara olika mästersignifikanter, alltså begrepp som är centrala i identitetskonstruktionen exempelvis ”flickvän”, ”älskarinna”, ”offer” och ”den prostituerade”. De är flytande signifikanter som ges olika mening utifrån vilka moment de ekvileras med eller ställs emot. Detta blev nästa steg i analysen; vilka olika betydelser ges exempelvis ”älskarinna”, och hur görs det? Vilka diskurser konstrueras utifrån dessa begrepp, och vilka subjektpositioner görs möjliga inom dessa diskurser? Vem har makt att artikulera och fastslå betydelse? Här skapade jag rubriker för att kategorisera de olika diskurserna som ”flickvän” kunde ingå i, och analyserade hur kvinnorna positionerade sig inom dessa diskurser samt vilka förväntningar som fanns på subjektpositionerna och vilka handlingar som var möjliga utifrån dem. Subjektpositionerna är alltså sexuella identiteter som är möjliga för kvinnorna att inneha. En kvinna kan vid olika tillfällen ha antagit olika subjektpositioner som presenteras under en diskurs, hon kan exempelvis berätta om tillfällen då hon varit ’den passiva partnern’ och samtidigt säga att hon vid andra tillfällen varit ’den sexuella fria kvinnan’.

Jag började med att analysera de individuella intervjuerna, och konstruerade mina diskurser utifrån dessa. Jag närmade mig sedan materialet från fokusgrupperna på samma sätt. Jag var öppen för att ta in andra diskurser i denna process, men framför allt tillförde jag socialsekreterarnas uttalanden till de diskurser som jag ansåg att kvinnorna gav uttryck för. Om jag hade utgått från fokusgrupperna är det möjligt att tematiseringen hade sett annorlunda ut, men då kvinnornas identitetskonstruktion skulle vara i fokus ansåg jag att detta angreppssätt var bäst. De olika diskurser som konstruerades kan sägas utgöra diskursordningen (se Winther Jørgensen och Phillips 2000) för området ”hemlösa missbrukande kvinnors sexualitet”. Jag fick dock välja ut några av dessa diskurser och analyser närmare, medan andra (exempelvis flera som rörde relation men inte sex eller sexualitet) uteslöts för att begränsa materialet. I detta arbete kopplade jag min empiri till den tidigare forskningen och den övriga teorin. Jag frågade mig också ”vad pratar de *inte* om” för att se om vissa diskurser och uttalanden var tabuiserade och genom detta se vilka identiteter som inte var möjliga. Här utgick jag från vad jag förväntat mig höra men inte fann i mitt material, samt om kvinnorna pratade om något som socialsekreterarna inte tog upp och vice versa.

När alla uttalanden var insorterade under respektive subjektposition sammanfattade jag dessa i löpande text och valde ut citat som jag ansåg förtydligade subjektpositionen och den konstruktion jag gjort. Efter detta återgick jag till tidigare forskning samt övriga teorier och tolkade mina konstruktioner utifrån detta. Jag behöll också denna struktur i presentation av resultatet då jag ansåg att det gjorde min analys mest rättvisa och var mest gynnsam för uppsatsens läsbarhet.

Inom diskursteorin bör man redovisa svaren med koder, inte med fingerade namn. Detta är särskilt viktigt när syftet inte är att beskriva intervjupersonernas karaktärer (Löfstrand 2005). Jag har efter noga övervägande bestämt mig för att följa denna princip. Det minskar risken att läsaren individualiserar de resultat och analyser jag gör i uppsatsen. Jag vill här inte presentera de olika kvinnorna, utan de identiteter de kan inta. Jag redovisar kvinnorna under koderna K1, K2 och K3 där K står för ’kvinna’. Jag väljer att tilldela kvinnorna siffror för att öka transparensen för andra som vill undersöka hur jag hanterat mitt material. Socialsekreterarnas uttalanden kommer dock inte att följa individ på detta sätt, då jag är

intresserad av hur de formar kollektiva åsikter och kulturella värderingar. Det visade sig att citaten också kommer från många olika socialsekreterare, och jag upplevde att siffrorna endast bidrog till förvirring. Socialsekreterarna kommer att kodas med S (socialsekreterare). I de fall flera socialsekreterare talar i samma citat kommer de att anges som S1, S2, S3 och så vidare för att tydliggöra samspelet dem emellan. Mina uttalanden kodas med F (Frida).

Resultatet har organiserats enligt följande struktur. Rubrikerna för diskurserna och subjektpositionerna har formulerats av mig och är inte nödvändigtvis hämtade från intervjuerna.

Diskurs	Subjektpositioner/identiteter
Den ojämna byteshandeln	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Förloraren</i> - <i>Självförsörjaren</i> - <i>Kompanjonen</i>
Det bra sexet och det nödvändigt onda	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Den sexuella fria kvinnan</i> - <i>Kär, lycklig och sexuell</i> - <i>Den passiva partnern</i>
Övergreppen och dess konsekvenser	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Den skadade</i> - <i>Den oskadade</i> - <i>Villebrådet</i> - <i>Hellre gränslös än våldtagen</i> - <i>Den våldtagna?</i>
Sexet och drogerna	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Den sexfixerade (manlige) amfetaministen</i> - <i>Den avsexualiserade missbrukaren</i>
Prostitution	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Den prostituerade heroinisten</i> - <i>Gå på gatan eller ligga med bekanta?</i>
Vem pratar om sexualitet?	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Den tysta (eller tystade) kvinnan</i> - <i>Den tysta socialsekreteraren</i>

Tillförlitlighet

Bryman (2011) redogör för hur man kan värdera kvalitativa studiers tillförlitlighet, och presenterar nyckelbegrepp som han menar kan användas som utvärderingsverktyg. Dessa begrepp utgår jag från i följande redogörelse.

Trovärdighet uppnås i och med att jag utfört undersökningen enligt forskningsetiska regler samt återkopplar till de personer som deltagit i studien. Återkoppling har dock inte skett innan uppsatsens färdigställande och studiens informanter har därmed inte kunnat uttala sig om dess resultat innan de presenterats för andra. Jag informerade kvinnorna om att de kunde få utskrifterna från sina intervjuer innan analysarbetet påbörjades om de ville, men ingen av dem önskade detta.

Överförbarhet är inte relevant i min studie då jag inte hävdar att resultaten kan generaliseras. Jag vill endast visa på hur kvinnorna kan konstruera sina sexuella identiteter och vilka förutsättningar de gör det under. Läsaren får en utförlig förklaring av hur jag analyserat mitt material, och kan därmed själv bedöma hur överförbara resultaten är.

Pålitlighet uppnås genom att forskaren gör forskningsprocessen tydlig och förmedlar den på ett ärligt sätt. Detta har jag gjort genom att jag visat hur min forskningsprocess gått till. Jag menar att jag också handlat i god tro, och inte försökt att manipulera mitt material i någon önskad riktning. Jag var även tydlig med min förförståelse och mina förutsättningar inför uppsatsstart.

Jag menar att min undersökning också innehåller vad Winther Jørgensen och Phillips (2000) kallar *reflexivitet*. Det innebär att jag uppmärksammar att mina egna resultat också är diskursiva konstruktioner, och att andra konstruktioner hade varit möjliga. De konstruktioner

jag gör blir en del av den diskursiva kampen på området. Jag menar att jag är tydlig med att de teman, diskurser och subjektpositioner som jag presenterar inte är något som kan ”utläsas” i materialet utan att de aktivt konstrueras av mig. Jag har också reflekterat kring min egen roll och den maktposition jag innehar i konstruerandet. Winther Jørgensen och Phillips (2000) menar att detta ökar en undersöknings validitet. Ett utförligare resonemang om detta återfinns i kapitel 7.

Etiska överväganden

Jag har i uppläggningsen av studien utgått från Vetenskapsrådets (2011) riktlinjer för etik inom forskningen. Olika etiska överväganden har gjorts under hela uppsatsprocessen. Inledningsvis handlade dessa främst om urval av informanter och hur jag tog kontakt med dessa. Mitt val att kontakta anstalter var delvis grundat på etiska aspekter, då jag ansåg att det var bra att det fanns personal runt kvinnan ifall hon hade upplevt intervjuerna som jobbiga och var i behov att prata med någon efteråt. Jag informerade anstalterna om denna möjlighet i mitt första brev till dem. Som jag tidigare redogjort för styrdes mitt rekryterande av kvinnor för de individuella intervjuerna också av etiska implikationer, då jag var tvungen att säkerställa att jag inte skulle träffa någon av dem i mitt yrkesarbete. De förtroenden de givit mig skulle i så fall kunna upplevas som problematiska, både för dem och mig. Därför utgjorde det faktum att kvinnorna inte var hemmahörande i Göteborg ett krav. Både i introduktionsbrevet till kvinnorna och i inledningen av intervjuerna var jag noggrann med att informera om var jag arbetade och att jag, i det fall vi träffas i annat sammanhang, inte kommer att visa att jag känner dem. Jag informerade också i brevet och i intervjuerna att jag inte skulle använda deras riktiga namn och att jag skulle ändra andra detaljer som kunde avslöja deras identitet, att medverkandet var helt frivilligt och att de fick avbryta intervjuerna när de ville.

Min medstudent rekryterade socialsekreterarna, och har vid deras första träff informerat om anonymitet, samtycke och deras möjlighet att tacka nej till att vara med samt att avbryta under intervjuernas gång (se Bolin 2012).

Alla som deltog i studien tillfrågades om de ville få återkoppling på uppsatsen, och hur detta i så fall skulle gå till. Kvinnorna valde att få den skickad till sig, till någon anhörig eller att den skulle förmedlas genom kontaktpersonen på anstalten. Socialsekreterarna ville få den skickad till arbetsplatsen och eventuellt att jag kom ut och återkopplade när uppsatsen var färdig. Jag informerade om att det kunde dröja innan detta var aktuellt.

I presentationen av resultatet uppkom etiska frågor om hur jag skulle presentera utsagorna. Som jag redogjort för ovan bestämde jag mig för att använda koder istället för fingerade namn, för att undvika att läsaren blir individfokuserad i läsningen. Jag är tydlig med att det är de identitetskonstruktioner jag gör som skall fokuseras, och att detta är mina egna struktureringar och rubriksättningar för subjektpositioner – inte för personer.

Jag fick även göra etiska överväganden gällande analys av övergrepp och sexuellt våld. Acquaviva (2000) menar att det inte är rätt att analysera och dra slutsatser utifrån sexuellt våld då det riskerar att förminska betydelsen av övergreppet i kvinnans liv. Jag valde att redogöra för en del av de övergrepp som kvinnorna pratade om. I dessa partier väljer jag att ligga nära kvinnornas egna analyser av övergreppens roll, och tar mig mycket små friheter att göra andra tolkningar. Jag ansåg ändå att det var viktigt att de övergrepp som beskrevs framkom eftersom de är för betydelsefulla för att utelämnas, och vi måste förstå vad det är vi tystar ner. Erfarenheternas grymhet måste upp i ljuset för att skapa en förståelse för vad vi lämnar kvinnorna ensamma med. Jag kommer dock inte att ge alla detaljerade beskrivningar, utan presenterar bara utdrag i de fall jag anser det befogat.

Inbyggt i diskursanalysen finns etiska svårigheter med att framställa och tolka andra utifrån sin egen position (Brinkmann & Kvale 2009; Thörn 2007; Winther Jørgensen och Phillips

2000). Jag har genom min position en diskursiv makt att påverka föreställningarna om de hemlösa missbrukande kvinnorna, den har jag varit medveten om och försökt att förvalta.

Holmberg et al. (2005) diskuterar också de fallgropar som det innebär att studera missbrukande kvinnors våldsupplevelser. Om jag använder mig själv som referensram kan jag definiera deras erfarenheter på ett sätt som de inte skulle hålla med om. Men om jag däremot hävdar att de är så väsensskilda från mig att deras utsagor skall tolkas utifrån helt andra ramar än mina hade gjort bidrar jag också till stigmatisering och marginalisering. Jag hanterade detta genom att diskutera frågorna med kvinnorna utifrån frågor som ”om detta hade hänt någon annan” och ”om detta hade hänt mig”. Jag trampar dock i klaveret vid ett par tillfällen, vilket jag också redogör för i resultatet (exempelvis ’den våldtagna’). Jag gör dessutom min egen roll tydlig i konstruerandet av de diskurser som framstår genom att ta med mina egna uttalanden i citaten.

Övriga metodreflektioner

Att jag samarbetade med en annan student i genomförandet av fokusgrupperna påverkade min process på så sätt att jag gjorde dem innan jag egentligen var redo. Detta kan dock ha fått oväntat goda konsekvenser, då studien av nödvändighet blev mycket abduktiv vilket jag tror har gynnat den. Det faktum att jag hade mer material än jag behövde (i och med att min medstudents frågor fanns med i materialet) har dock ställt till problem för mig såhär i slutfasen av skrivandet. Det finns ju så mycket intressant i intervjuerna som jag bara måste lämna. Detta insåg jag först efter att jag analyserat vissa av dessa områden.

Med diskursanalytiska begrepp kan denna studie sägas bidra till konstruktionen av de hemlösa missbrukande kvinnornas sexuella identiteter, då den blir en artikulation av betydelser som påverkar hur man ser på kvinnorna. Jag har i detta varit medveten om mitt eget språk, mina värderingar och de konsekvenser de får.

Jag hoppas att jag tydliggjort att de identiteter jag presenterar endast är mina konstruktioner utifrån de intervjuer jag gjort och den kunskap jag fått genom tidigare forskning. Mina förutsättningar färgar dessa kategoriseringar, och de måste läsas som möjliga identiteter att inta för kvinnorna – inte deras inneboende egenskaper eller karaktärsdrag.

De kategorier jag skapat; ’hemlösa missbrukande kvinnor’ och ’socialsekreterare’, får också konsekvenser som kan diskuteras. Hur påverkar dessa indelningar resultatet? Är min uppsats en del i ett artikulerande som ställer dessa grupper mot varandra? Vad kan detta i sådana fall få för konsekvenser? Läsaren är fri att fundera utifrån dessa frågeställningar, och kritisera de kategoriseringar som görs. Det har jag själv många gånger gjort under processen. Jag har dock kommit fram till att jag måste våga göra kategorier. I annat fall hade jag inte vågat säga någonting om någonting.

6. Resultat och analys

I detta kapitel presenteras studiens resultat utifrån sex teman vilka utgörs av olika diskurser som är aktuella gällande de hemlösa missbrukande kvinnornas sexualitet samt deras möjlighet att prata om sex och sexualitet. Jag inleder varje tema med en kort introduktion av diskursen utifrån tidigare forskning och min empiri. Under dessa kommer sedan subjektpositioner inordnas och beskrivas utifrån materialet från intervjuerna med kvinnorna och fokusgrupperna med socialsekreterare. Dessa subjektpositioner kan ses som möjliga identiteter inom de olika diskurserna. I inledningen av varje subjektposition beskriver jag hur jag konstruerat just den identiteten. Jag förtydligar sedan detta med citat. Själva strukturen av resultatpresentationen är en del av diskursanalytisk bearbetning av materialet. Analysen kommer sedan att byggas på genom att jag tolkar mitt material genom fördjupad diskursanalys och kompletterar detta med annan teori samt jämför mina resultat med tidigare forskning. Analysen integreras på detta sätt fortlöpande i texten. Varje tema avslutas med en sammanfattande kommentar om vilka identiteter som formulerats, samt vilka identiteter som är tänkbara men som inte framkommer i materialet. Här kommer också socialsekreterarnas representationer inom varje tema tydliggöras och diskuteras.

De olika subjektpositionerna har rubriksatts av mig, och kommer att sättas inom enkla citattecken för att tydliggöra att de är konstruerade begrepp.

Den ojämna byteshandeln

Sex och relationer är nära sammankopplat i flera diskurser som jag kunnat konstruera utifrån mitt material, ofta med utbyte som nodalpunkt. Bilden av relation som arena för utbyte framkommer också i flera studier (se Acquaviva 2000; Holmberg 2000; Huey & Berndt 2008; Johnsson et al. 2010; Kristiansen 2000; Lander 2003; Loates & Walsh 2010). Denna diskurs är även tydlig i mina intervjuer, både med kvinnorna och med socialsekreterarna. De flesta relationer som kvinnorna berättar om har präglats av utbyte. Sex är ofta en del av utbytet men byteshandel bedrivs också med städning, matlagning, emotionellt stöd, beskydd och droger. Socialsekreterarna ger uttryck för denna diskurs genom att prata om hur de ser på relationer som kvinnor har medan de är i aktivt missbruk:

S1: Fast jag tänker nog, men det är väl lite klichéartat. Men är det nån kvinna som är aktiv i missbruk, då, då tänker jag automatiskt ”ja, men det är en kran”

S2: Aja.

S1: En beskyddare, det är det det handlar om.

S2: Absolut.

Socialsekreterarna upplever att relationer kvinnor i aktivt missbruk inleder centreras kring droger och att kvinnan väljer en man som kan förse henne med knark och skydda henne. Socialsekreterarna säger ingenting om vad de tror att ”kranen” i detta fall får ut av att vara tillsammans med den missbrukande kvinnan. Det framkommer dock i intervjuerna med kvinnorna. Nedan följer olika subjektpositioner som görs tillgängliga för kvinnorna inom diskursen Den ojämna byteshandeln.

’Förloraren’

Den för kvinnorna mest tillgängliga subjektpositionen inom diskursen Den ojämna byteshandeln är ’förloraren’. Hon ställer oftast upp på sex och städar lägenheten i utbyte mot boende eller droger. Byteshandeln är ojäm, och det är alltid hon som får ut minst av utbytet. Hon måste hela tiden anpassa sig efter den man hon för tillfället har en relation med för att

inte bli av med husrum eller drogtillgång. Detta resulterar i att hon känner sig utnyttjad och ouppskattad. En kvinna berättar att hon varit 'förloraren' i nästan alla relationer. Hon berättar om sin första pojkvän. Hon var 15 år och han var dubbelt så gammal:

K1: Nej det är ju bara, han utnyttjade ju mig kraftigt... Jag fick tjack av honom och han fick väl göra det mesta med mig... så som han ville eller. Och jag var jättekär då [skrattar till] eller såhär då liksom.

'Förlorarens' relationer präglas ofta av känslomässig otrygghet, fysiskt våld, svartsjuka och kontroll. Positiva delar av relationen beskrivs dock också; att hon fått bostad, beskydd, sällskap, droger och i viss mån även kärlek. Liksom citatet ovan belyser kan relationen ha inletts utifrån förälskelse. Relationen bygger dock på utbyte av varor och tjänster, inte på en känslomässig grund. Partnern beskrivs som utbytbar när kvinnorna inte längre behöver dem:

K3: [...] Då har jag typ börjat träffas, för att vi har haft drogerna gemensamt så. Sedan har det ju blivit så att man har blivit tillsammans och... men egentligen är det drogen, för den är ganska utbytbar den människan. Och sen då när jag var hemlös, då fick man liksom anpassa sig efter andra... som det var en kille till exempel som jag hängde ihop med och han hade bil, och det var under vintern också som jag var hemlös, och det var ju jättekallt ute och såhär

F: Mm. Så då är man ihop med nån som har en bil att sova i och

K3: Ja vi hängde ju ihop enbart på grund av drogerna och såhär. Mer för att få ha någonstans att sova.

[---]

K3: Som tur var var han ändå ganska snäll så... alltså. [paus].. I förhållande till vad andra var då, men jag hade ju mer tytt mig till honom för att han var snällare

F: Mm. Så det var [avbryts].

K3: Jag blev minst slagen där om man säger så. Minst problem där.

Denna partner valdes utifrån att han hade en bil och kvinnan behövde någonstans att sova. I början av intervjun framstår det som att detta mest hade karaktären av ett ömsesidigt utbyte, hon berättar att hon hade sex med honom för att få sova i hans bil och för att få droger. Han valdes också utifrån att han upplevdes vara mindre våldsam än andra män som hon annars hade blivit beroende av. Hon berättar dock senare att hon fått anpassa sig till denna man i mycket hög utsträckning och att hon avslutade relationen så fort hon fått ett boende.

I likhet med kvinnorna i Huey och Berndts (2008) studie menar jag att 'förloraren' använder sig av strategin 'femininity simulacrum' för att skapa relationer till män som kan vara hennes partner i utbytesrelationen. Hon intar en traditionellt kvinnlig könsroll (se Hirdman 1988), exempelvis genom att städa och tvätta för mannen. Liksom Holmberg (2000) menar jag att det är viktigt att se detta som en förstärkt bild av de könsstrukturer som finns i samhället idag. Även socialsekreterarna i min studie framhåller att rådande samhällsstrukturer blir synliggjorda inom missbruksvärlden⁷, inte att det råder andra normer där än inom samhället i övrigt.

Olika subjektpositioner möjliggör olika handlingar och ställer olika förväntningar på personen som innehar dem (Winther Jørgensen & Phillips 2000). 'Förlorarens' handlingsutrymme är relativt begränsat, menar jag. Hon måste anpassa sig efter sin partners önskemål för att få fortsätta vara en del av relationen. Ibland vet inte 'förloraren' vad som

⁷ Begreppet missbruksvärlden används av informanterna och används därför i denna framställning. Det har också använts i tidigare studier (exempelvis Lander 2003). Begreppet står för ett sammanhang där de flesta aktörerna är missbrukare.

förväntas av henne. Hon kan städa lägenheten och ha sex med partnern, och ändå slår han henne och kastar ut henne. Tillvaron präglas av otrygghet och rädsla.

Taylor (1993) menar att de missbrukande kvinnorna stannar i relationer för att de är fysiskt och emotionellt utmattade, inte för att de är ekonomiskt beroende av dem. I min studie framkommer dock båda dessa faktorer som bidragande till att relationen bibehålls. 'Förloraren' är visserligen utmattad, men hon lämnar mannen som utnyttjar henne, om hon har förutsättningar för det. En sådan förutsättning är ett eget boende. Detta överensstämmer med Loates och Walshs (2010) slutsats om att hemlösa kvinnor anpassar sin sexualitet efter materiella behov. Kvinnans behov av bostad gör att hon anpassar sin sexualitet genom att ha sex med en man som hon egentligen inte vill vara med, tills behovet av boende kan tillgodoses på annat sätt. En annan förutsättning är att hon har identifierat relationen som en ojämn byteshandel. Detta kan ta tid i de relationer som kvinnan inlett utifrån kärlek eller förälskelse. Ibland inser hon inte förrän efter att relationen är över hur mycket hon fått betala i utbytet. Detta stämmer också med Taylors (1993) resultat som visar att en insikt om att den egna relationen bygger på praktikalitet istället för kärlek medför en låg självkänsla som också fördröjer kvinnans uppbrott från en utnyttjande man.

Att 'förloraren' är den identitet som främst görs tillgänglig för kvinnorna kan förstås utifrån Holmbergs (2000) och Kristiansens (2000) studier där tidigare forskning kring missbrukande kvinnor diskuteras utifrån beskrivningar om dem som passiva och beroende av män för att få tillgång till droger. Holmberg (2000) benämner detta som att kvinnorna hänvisas till att gå "sängvägen" för att göra "karriär" inom missbruket. 'Förloraren' har anammat dessa beskrivningar och intagit denna identitet. Hon kan inte försörja eller skydda sig själv och är beroende av en relation för att klara sig. Hon ser det dock inte som en "karriär" utan som en nödvändighet i livet.

'Självförsörjaren'

En annan subjektposition inom Den ojämna byteshandeln, 'självförsörjaren', artikuleras genom följande uttalande:

F: För hur ser det ut annars, det här är ju svåra frågor... det är ju svåra, kan vara svåra saker att prata om, men jag ställer frågan bara. För inom missbruket och så...

i alla fall de tjejerna jag jobbar med, många av dem har ju erfarenheter av att kanske ha varit utsatta för våldtäkter eller fått byta sex emot droger eller (avbryts)

K2: Neej! Inte i missbruket, men jag skulle aldrig någonsin använda min kropp för att få droger. Aldrig! Det finns inte på världskartan, då är jag hellre utan.

F: mm. Så du har inte försörjt missbruket med

K2: Nej, nej

F: Nej...

K2: Jag försörjer mig med min kriminalitet [paus]. För det känns som att då tappar jag mig själv liksom.

'Självförsörjaren' poängterar att hon aldrig skulle använda sin kropp för att försörja missbruket och säger att hon istället försörjer sig genom sin kriminalitet. Hon höjer rösten och gör därmed kraftiga artikulationer vid ett par tillfällen då hon pratar om detta, att hon inte förhandlar och bedriver byteshandel inom relationer. Jag tolkar det som att hon är medveten om diskursen om kvinnan som förloraren i utbytet, och hon vill inte ta på sig den identiteten. Hon presenterar därför en alternativ identitet; kvinnan som försörjare och den som sätter villkoren. 'Självförsörjaren' har också relationer, men vid tecken på att någon försöker tjäna på ett utbyte eller positionera henne som 'förloraren' gör hon motstånd.

Detta kan förstås utifrån Holmbergs (2000) begrepp ”den jämställda karriären”. ’Självförsörjaren’ uttrycker att andra ibland kommer till henne för att få droger. Hon menar att hon ser till att klara sig själv, både vad gäller boende (bor i tält eller i husvagn) och drogförsörjning. På detta sätt antar hon en traditionellt manlig roll inom missbruksvärlden och uppger också att hon klarar sin försörjning genom kriminalitet. ’Självförsörjaren’ bedriver inte byteshandel med någon.

Jag menar också att ’självförsörjaren’ använder sig av strategin som Huey och Berndt (2008) kallar ’masculinity simulacrum’ för att minska risken för utsatthet. Det innebär att hon framhäver maskulint könade egenskaper, såsom tuffhet och aggressivitet. På detta sätt avvägrar hon oönskade närmanden från män som vill positionera henne som ’förlorare’.

’Kompanjonen’

En tredje subjektposition som framkommer i mina intervjuer utgörs av ’kompanjonen’. Denna kvinna positionerar sig i mer jämbördiga relationer, där det förvisso sker ett utbyte men det upplevs ske på lika villkor. Den andre parten lever upp till sin del av överenskommelsen. När kvinnorna talar om denna typ av relation nämner de inte droger, här är det istället hemlösheten som är i fokus. Ett sådant exempel är den man som en kvinna träffade när hon levde på gatan. Hon menar att han hjälpte henne att överleva då hon var ny i staden och obekant med var hon kunde sova och få mat. Hon berättar att denne person tog sig an henne, och att de sedan blev som kompanjoner i hemlösheten. Hon säger också att de emellanåt hade sex, men att deras relation främst byggde på vänskap och respekt. Hon talar med värme om denna man, och menar att de nog hade kunnat leva tillsammans och ha det fint om det inte vore för missbruket:

K1: Jaaa. Så de första åtta månaderna var jag själv där uppe, men sen så träffade jag en kille där då, som också var hemlös. Så, det var väl inte kärlek direkt sådär, det bara blev att vi började hänga ihop sådär då va... vi hade ju sex också ibland och så här då men vi var mer som kompisar så. Och det var ju bra, han tog hand om mig mycket och lärde mig mycket, så det var nog tack vare honom som det gick.

Utbytet är fortfarande centralt för relationen, men det finns också inslag av känslomässiga bindningar. Tacksamheten är påtaglig, ’kompanjonen’ är tacksam för att hon inte tvingats bli ’förloraren’.

Utbytet kan liknas vid de ”raka transaktioner” som Lander (2003:173) beskriver. Utbytet är då ärligt och öppet, och till synes utan maktojämlighet. I den tidigare forskningen saknas annars beskrivningar av ’kompanjonen’ och de jämbördiga relationerna. Kvinnan som utsatt och underlägsen dominerar beskrivningarna, och som motsats presenteras kvinnan som anammat maskulina egenskaper och därigenom klarar sig själv (Huey & Berndt 2008; Holmberg 2000; Kristiansen 2000).

Sammanfattande kommentar

Både i litteraturen, i kvinnornas utsagor och i socialsekreterarnas diskussioner framhålls ’förloraren’ som den vanligaste subjektpositionen inom diskursen Den ojämna byteshandeln. Socialsekreterarna pratar inte alls om de andra positionerna. Jag menar att alla andra subjektpositioner förhåller sig till denna identitet, den kan ses som mästernsignifikanten i diskursen. ’Självförsörjaren’ tar avstånd från ’förloraren’ genom att kraftigt artikulera en annan betydelse av ”flickvän”, nämligen en som gör saker på sina egna villkor. ’Kompanjonen’ återfinns i en mer partnerlik relation, som präglas av vänskap. Hon är dock

medveten om att hon haft tur som träffat en man som inte försöker dra nytta av henne, och att hon på så sätt undvikit att göras till 'förloraren'.

Eftersom det finns en 'förlorare' i utbytet borde det också finnas en 'vinnare'. Det framgår inte någonstans i materialet att kvinnorna varit den som haft överläge i utbytet och därigenom innehaft denna position. Detta kan tolkas utifrån rådande samhällsstrukturer där maskulina egenskaper premieras och där mannen automatiskt ges makt och företräde (Hirdman 1988). Dessa strukturer återfinns också i missbruksvärlden och anger villkoren för kvinnors positioneringar inom relationer (Lander 2003). Om det finns en subjektposition som kan definieras som 'vinnare' i en relation menar jag att den i regel redan är upptagen av en man.

Det bra sexet och det nödvändigt onda

Kvinnorna i studien differentierar mellan olika former av frivilligt sex. I vissa sexuella situationer framställer de sig som självbestämmande sexuella aktörer som väljer vem de har sex med och hur sexet skall se ut. I andra sexuella situationer, som fortfarande är fria från tvång, har de sex för att de upplever att det förväntas av dem eller för att de vill tillfredsställa någon annan. Olika subjektpositioner kan intas vilka medför olika handlingsalternativ och olika upplevelser av sex för kvinnorna.

'Den sexuella fria kvinnan'

'Den sexuella fria kvinnan' är kvinnan som bestämmer hur, var, när och med vem hon har sex. Sex upplevs som positivt och det sker i samförstånd med den man hon har sex med. Alla kvinnorna pratar om goda erfarenheter av sex. En av dem menar att sex som inte innehåller tvång utan är på lika villkor är bra sex. I en relation hon haft har det också varit öppet att prata om sex, och det har hon upplevt som väldigt positivt. Hon berättar att hon har kunnat komma över sin osäkerhet och också berätta om sina egna sexuella fantasier tillsammans med denna man:

F: [...]finns det nån som du har kunnat prata om sex med?

K1: Ja det är väl han xx (fd pojkvän, min anteckning) då, vi har haft väldigt bra sex då, och det kanske beror på det att vi har pratat mycket och vi... vi har pratat väldigt mycket om allt och liksom såhär tycker jag.

Hon säger att detta är den enda gången hon upplevt att hon har haft bra sex, och att hon själv tycker att det är konstigt att hon inte haft det tidigare med tanke på att hon är i 45-årsåldern. Hon menar att deras möjlighet att prata om sex gjort att hon har kunnat njuta av det. Detta är tillsammans med en man som misshandlade henne fysiskt, men hon säger att våldet aldrig var sexuellt och att hon upplevde att de hade bra sex tillsammans.

Jag menar att detta kan förstås utifrån teorin om sexuella skript (Gagnon & Simon 1973; 1986; Månsson 2012b). I denna relation har de sexuella skripten på alla tre nivåer (kulturella, interpersonella och intrapsykiska) överensstämt. Hon berättar att hon har vågat utforska sina egna sexuella fantasier och preferenser. Det har varit möjligt för henne att tänka, prata och prova vad hon själv tycker om för sex. Detta har varit möjligt för att det interpersonella skriptet mellan henne och pojkvännen utgjort ett domän för samspel där de tillsammans utformat sex som de båda gillat. Detta har också överensstämt med de kulturella scenarierna; de har varit tillsammans och de har haft en plats där sex varit möjligt. Den 'sexuella fria kvinnan' blir möjlig när hon inte begränsas på någon av de tre nivåerna utan har möjlighet att utforska sin egen sexualitet utan att den hindras av skript på de andra nivåerna.

'Kär, lycklig och sexuell'

Kärlek ges också betydelse för hur sexet upplevs. Den kvinna ovan som menar att hon haft bra sex med en person i sitt liv menar också att det berodde på att hon var väldigt förälskad i partnern. En annan kvinna menar också att känslorna för partnern har varit avgörande för om sexet skall upplevas som bra eller inte:

F: Eh... men vad hur. Nu blir jag också ganska privat hur har sex... hur har det sett ut med det i livet? Är det något som har varit viktigt för dig eller har det liksom varit oviktigt eller...

K2: Ja men det beror lite på, det beror på om man tycker om killen eller inte men... Jag tycker ju om sex liksom. Jag tycker inte det är nånting jobbigt. Jag tycker inte det är liksom nåt prestationskrävande eller nånting... Är jag tillsammans med nån så är jag öppen liksom med min sexualitet liksom

F: Mm... Det är ingenting som har varit problematiskt liksom, utan det är...

K2: Nej

F: Om du gillar killen så är det... Gött liksom

K2: Ja. Precis. Och jag har ju inte sex med nån som jag inte tycker om så det.. (skrattar)

Den tredje kvinnan menar också att hon har upplevt bra sex, och differentierar genom att dela upp sexet i det hon upplevt som drogfri och det hon upplevt som missbrukare. Det drogfria sexet med en partner som hon älskat ges här företräde och klassificeras som bra sex.

Den känslomässiga kopplingens vikt för upplevelsen av bra sex har behandlats i andra studier (Skärner & Svensson 2013). Jag menar att det också kan kopplas till en större samhällelig diskurs om vilket sex som anses vara bra och vad som anses vara dåligt. Att ha sex med en partner som man tycker om eller är kär i stämmer överens med våra föreställningar om romantiskt sex som överordnat (se Giddens 1995; Perel 2007). Med Skeggs (2000) terminologi skulle jag säga att en person som har sex utan känslomässigt utbyte riskerar att förlora respektabilitet på grund av vulgärt beteende, eftersom sex utan känslor bryter mot rådande normer. Kvinnornas prat om känslor som förutsättning för bra sex kan i skenet av detta vara ett sätt att disidentifiera sig med en bild av den missbrukande kvinnan som promiskuös, och istället identifiera sig med och simulera en sexualitet som anses finare.

'Den passiva partnern'

En annan identitet som kommuniceras är 'den passiva partnern'. För henne är sex egentligen inte är så viktigt, utan mest något som hon går med på för att tillfredsställa partnern eller för att slippa bråk. En av kvinnorna säger att sex aldrig varit viktigt för henne. Hon berättar att det varit så från det att hon förlorade oskulden. Det var med en kille som hon var jättekär i, men sexet hade hon gärna sluppit. Hon bodde sedan på olika ungdomshem under sin tonårstid. Tillvaron där beskrivs på följande sätt:

K1: Men det var ju mycket också med sex hit och dit och man höll på med varann

F: Att man var med varann

K1: Ja eller såhär då om det var blandat killar och tjejer, det bara var så på nåt vis liksom att det... Ja... Och det var inte för att man hade lust utan det bara blev sådär att man... Alla gjorde så liksom överallt

F: mm

K1: mm

F: det var inte för att du själv var sugen utan det var för att [avbryts]

K1: [skrattar] nej det var det inte, nej och nej, nej

Hon pratar om att hon inte hade "lust" att ha sex, utan att sex mer skedde för att alla gjorde så på ungdomshemmet. Hon tar flera pauser i sitt framställande av detta. Det kan tyda på att hon är medveten om att detta inte följer normen om "fin" kärlek. Det lustlösa sexet har varit dominerande i hennes liv. Hon menar att hon har haft mycket sex i sitt liv, men det är inte förrän med den senaste killen som det varit bra för henne. Tidigare har hon haft sex för att partnern har velat, för att det förväntats av henne, för att hon måste göra det för droger eller för husrum. Hon påpekar dock att männen i dessa fall inte har tvingat henne till sex. Hon har mer passivt ställt upp, utan att varken protestera eller ta initiativ.

Detta stämmer överens med det kvinnorna i Landers (2003) studie berättar om att ha sex för att det förväntas av dem eller för "husfridens skull". Utifrån teori om sexuella skript (se Gagnon & Simon 1973; 1986; Månsson 2012b) kan sägas att kvinnan agerar utifrån förväntningar i det kulturella scenariet samt i det interpersonella skriptet, men det överensstämmer inte med hennes egna intrapsykiska sexuella skript. Gagnon och Simon (1973) menar att en omförhandling kan ske i det interpersonella skriptet om det finns diskrepans mellan det intrapsykiska och det kulturella skriptet, så att den sexuella situationen kan anpassas efter en persons sexuella preferenser. De säger dock att de kulturella förväntningarna på en roll ofta är så starka att man uppfyller dem utan att se att en omdefiniering är möjlig. Jag menar att den 'passiva partnern' sällan ser att hon har något val. Om hon är tillsammans med en man, bor på ett ungdomsboende där alla "håller på med varann" eller om hon har tagit emot droger under en uttalad eller outtalad premiss om att de skall betalas med sex, ser hon inte att hon kan undkomma den sexuella situationen.

Bilden av kvinnan som skall "ställa upp" och tillfredsställa en mans begär framkommer i flera intervjuer. Ofta förväntas det av missbrukande kvinnor att de skall "lägga sig på rygg":

K3: Jag tycker nog att de flesta killarna överlag i missbruket nästan tar för givet att tjejer skall lägga sig på rygg för dem direkt.

F: Ok?

K3: Alltså... inte direkt men, jag tycker att de tar för givet det

F: Ja

K3: Mm. Eller tror att alla tjejer är så liksom

Kvinnans resonemang överensstämmer med Landers (2003:151) informanternas erfarenheter där kvinnorna alltid är de som skall "ställa upp på sex". Landers informant menar att kvinnorna ofta går med på det, då de är underlägsna mannen i missbruksvärlden, men att den sexuella medgörligheten också kan bero på att kvinnan drömmer om "Tomtebolaget". Kvinnan i min studie vägrar att inta denna position och säger att hon brutit kontakten med personer som hon uppfattat haft denna inställning till henne. Detta kan ses som en kraftfull disidentifikation med bilden av den 'passiva partnern'. Hon berättar dock också om personer som hon varit i beroendeställning till som hon haft sex med trots att hon egentligen inte ville:

K3: Sen var det han den andre, han brukade jag ju ha sex med och såhär.

F: Han med bilen?

K3: Mm. Men... då ville jag nog det själv också. Visst, det kanske var gånger... (paus) inte var så pigg på det från början egentligen, men sen var jag så påverkad och sen var det drogerna i kroppen så, då blir det ju ganska trevligt efter ett tag ändå... så

F: Mm

K3: Men det var inte så att han tvingade mig till det eller... Visst vi har blivit ovänner nån gång och såhär

Här framstår det som att hon egentligen inte ville ha sex med mannen, men hon var beroende av att få sova i hans bil för att hon inte skulle frysa ihjäl under den period hon var hemlös.

Hon omdefinierar också sexet under tiden, och tillsammans med drogerna gör det att hon ändå kan tycka att sexet var ”ganska trevligt efter ett tag”.

Sammanfattande kommentar

Socialsekreterarna pratar inte i någon större utsträckning om Det bra sexet, och inte heller egentligen om det nödvändigt onda. Det kan ju hävdas att den ’passiva partnern’ på många sätt korrelerar med ’förloraren’ i föregående diskurs, och att socialsekreterarnas språk därmed tangerar även denna subjektposition. En del behandlas också när det kommer till olika drogers påverkan på sex. Men generellt är det konkreta pratet om sex frånvarande i intervjuerna med socialsekreterare. Kvinnorna pratar däremot mångfacetterat om hur sex kan upplevas på olika sätt och vilka faktorer som påverkar om sexet är bra. Jag kan inte rangordna dessa efter vanlighet eller dominerande identitet; alla kvinnor pratar om alla subjektpositioner som möjliga under ”rätt” förutsättningar. Jag menar att det är viktigt att poängtera att kvinnorna har haft sex som de definierar som bra, något som ofta glöms bort när det gäller hemlösa missbrukande kvinnor vars sexualitet i regel patologiseras (se Acquaviva 2000; Loates & Walsh 2010; Milner & Myers 2007 m.fl). Den ensidiga bilden av kvinnan som utsätts för sex, och aldrig har det på egna villkor, motsägs således av min studie. Däremot är det den framställning socialsekreterarna främst håller sig till, i likhet mer personal som intervjuats i andra studier (Holmberg 2000; Laanemets 2002; Mattsson 2005; Pettersson 2013).

Övergreppen och dess konsekvenser

Alla kvinnorna i studien har erfarenhet av sexuella övergrepp, och det framställs som att risken att utsättas för sexuella övergrepp är oundviklig och ständigt närvarande. Denna bild framkommer också i flera genomförda studier (Bertilsson & Hedenström-Ilmonen 2007; Olbers 2006; Thörn 2007; Huey & Berndt 2008; Acquaviva 2000; Holmberg et al. 2005; Lander 2003; Pettersson 2013). Även socialsekreterarna i min studie konstruerar en bild av den hemlösa missbrukande kvinnan som extremt utsatt för sexuella övergrepp.

En av de kvinnorna jag intervjuat utsattes av sin styvfar för sexuella övergrepp som började när hon var 11 år. En annan kvinna blev inlåst och våldtagen av en främmande man när hon var 15 år. Den tredje kvinnan menar att hon inte blivit utsatt för något fullbordat övergrepp, men det brott hon nu avtjänar straff för begick hon i självförsvar då två män försökte utsätta henne för övergrepp. Kvinnorna intar olika identiteter i relation till de övergrepp de utsatts för, och beskriver också hur det fått, eller inte fått, konsekvenser för deras sexuella liv.

’Den skadade’

En kvinna pratar om sig själv som skadad av det övergrepp hon utsattes för som 15-åring. Hon berättar att hon var på besök i en stad hon aldrig varit i tidigare, och att hon där kom bort från sin kompis. En man i 40-50-årsåldern som hon uppfattade som en ”snäll farbror” erbjöd henne sovplats på hans soffa. När de kom dit fick hon något att dricka av honom och sedan minns hon inte mer förrän hon vaknade naken och fasttejpad i mannens säng. Hon berättar att han ”tryckte i henne blå valium” hela tiden, vilket gör att hon bara har diffusa minnen från de dagarna hon var fasttejpad i hans säng. Hon vet egentligen inte vad han har gjort med henne eller hur länge hon var i lägenheten, men uppskattar att det var 2-3 dagar. Hon säger att hon var säker på att hon skulle dö i den lägenheten, men att hon plötsligt befann sig på en buss tillsammans med mannen och att han bara klev av och lämnade henne där och att hon på något sätt lyckades ta sig hem.

Kvinnan berättar klart och kronologiskt om det övergrepp hon varit med om. Hon säger att hon inte har pratat särskilt mycket om detta efter att det skedde, men att hon upplever att hela hennes sexuella liv har påverkats av denna händelse. I samtalet blir jag mycket berörd av hennes historia, både själva händelsen och det faktum att hon inte fått hjälp att prata om det:

F: Gud det låter som en helt fruktansvärd... jag..

K1: Ja det, hemskt var det. Och det har förföljt mig hela livet liksom, jag kan inte ha en kille som ligger ovanpå mig såhär va

F: Nej

K1: För då känner jag det nästan som att jag ska kvävas, jag får panik liksom

F: Ja, du känner dig låst liksom

K1: Ja precis ja

F: så det hänger med när du har sex fortfarande idag

K1: Ja jag klarar inte av det så, nej... utan jag får jag det där, då får jag inte luft liksom ... jag bara kan putta bort (skrattar till) om det är nån kille sådär ... det blir sån panik då. Så det har suttit i hela livet liksom.

F: Så har det varit sedan, sedan det här då

K1: Ja och det är över 30 år sedan liksom. Men det sitter fortfarande.

Här pratar hon om sex som hon haft i relationer där hon samtyckt till sexet, men att hon inte klarar av vissa sexuella ställningar. Denna kvinna berättar senare att hon har pratat med några pojkvänner om våldtäkten för att de skall förstå vad hennes svårigheter beror på. Hon berättar att hon då klarat att vara underst om hon känt sig trygg och att det inte har varit tvång med i det. Männen har dock inte alltid anpassat sexet efter detta:

K1: Ja, och sen att det sitter i så väldigt då... Jag vet jag var med en kille kanske, ja det är ett par år sedan, innan jag blev ihop med den sista då, och han talade jag om det här för, för han var så han skulle ligga på mig hela tiden och det gick inte jag fick putta bort honom liksom men han lyssnade inte på mig liksom – och det var också såhär, det var ingen kärlek utan det var... Och jag förklarade verkligen för honom att jag kan inte på det viset liksom, jag får inte luft och jag kan inte andas va... Men han sket ju i det han skulle bara va överst och jag försökte verkligen och såhär och... Men det gick ju inte alltså så han fick jag nästan fly ifrån då. Han va liksom nästan våldsam och nästan sådär tvingade sig över mig och... Sådana där grejer, det var otäckt var det. Så han var en som jag fick dra snabbt alltså (skrattar till)

Hon berättar också att hon tror att våldtäkten som hon utsattes för som 15-åring har gjort att hon varit extra känslig för om hon upplever att någon är ”på väg och ska låsa in en eller nåt” och att hon då har flytt ifrån lägenheter. Hon menar att hon har denna extra känslighet eftersom hon tror att hon inte skulle överleva att låsas in igen, det är hennes största fasa och hon säger att hon förmodligen skulle få en hjärtinfarkt om någon band fast henne igen.

Hon uppger också att hon påverkats av de relationer hon haft där hon känt sig utnyttjad och osäker. Detta har påverkat hennes självförtroende när det gäller sex, och hon säger att hon blir väldigt osäker när det gäller detta. Hon berättar:

K1: jag tror det att man har, man har känt sig så dålig och värdelös när man får stryk och såhär då va... och att killar utnyttjar en då sexuellt liksom, som jag sa när de bjuder på dos då, eller tjack då... såhär då de, det är bara liksom sex för dem va, det är inte att man betyder nåt, så annars liksom utan det har bara varit för sexet då liksom och sen är det ingenting mer eller...

Hon upplever inte att hon är viktig som person, utan att killar har sagt snälla saker till henne för att de vill ha sex och att hon sedan är utbytbar. Hon säger också att hon vid något tillfälle har initierat sex med en pojkvän, och om han då inte verkat intresserad har hon inte vågat ta initiativ fler gånger. Hon har internaliserat avvisandet och tagit det som att mannen inte är intresserad av henne.

Hon tolkar också sina erfarenheter och hur hon hanterat dem utifrån att hon har ett missbruk. Det sexuella våldet är normaliserat i hennes tillvaro, och hon funderar på skillnaden mellan mig och henne utifrån att jag inte har missbruk:

K1: Och det är ändå mycket man ser, kanske jag ser att jag har kommit undan... du vet såhär, men skulle det ha varit du till exempel som inte... är missbrukare då eller är med om såna grejer, då kanske du skulle tycka att det var fruktansvärt då det som jag har gått med då liksom såhär va... jag menar man ser det så olika liksom... såhär... och är man van vid mycket våld eller såhär, så kanske man ser saker... jag ser att det är ju inte så farligt liksom eller såhär va och du kanske ser att det skulle va nåt hemskt eller så, man ser det så olika liksom, när man har varit med om mycket

En annan kvinna förhåller sig också till identiteten 'den skadade', men hon gör det genom att prata om andra som hon upplever påverkats på detta sätt av övergrepp de utsatts för. Hon menar att en del kvinnor inte klarar av att ha sex alls, medan andra "springer runt och är med allt och alla liksom för att få bekräftelse".

Även socialsekreterarna pratar om den extrema utsatthet de upplever att de hemlösa missbrukande kvinnorna lever i, och de konsekvenser sexuella övergrepp kan få. De gör diffusa formuleringar kring sexuella övergrepp som "botten" för det missbruk och den situation som kvinnorna befinner sig i. Denna uppfattning framkommer också i flera tidigare studier (Acquaviva 2000; Trulsson 2006). Socialsekreterarna diskuterar också vems uppgift det är att prata med kvinnorna om detta, och kommer fram till att det kanske är boendets eller sjukvårdens.

'Den skadade' kvinnans sexliv har på olika sätt påverkats av de sexuella övergrepp hon varit med om. Det kan resultera i att hon inte alls kan ha sex, att hon bara kan ha sex på vissa sätt eller att hon "springer runt och är med allt och alla". Holmberg et al. (2005) menar att samhälleliga normer anger att en kvinna som utsatts för sexuella övergrepp förväntas reagera kraftigt på detta. 'Den skadade' följer enligt detta ett förväntat mönster för offer av sexuella övergrepp. Utifrån Skeggs (2000) tankar om respektabilitet och sexualitet menar jag att 'den skadades' reaktion som innebär att kvinnan har svårt att ha sex efter att ha utsatts för övergrepp kan öka hennes respektabilitet. Sex blir något skamfyllt, reaktionen är normal och hennes icke-sexualitet blir ofarlig. Reaktionen som innebär att hon har sex med många menar jag däremot kan sänka hennes respektabilitet dramatiskt. Den promiskuösa kvinnan är vulgär och icke-respektabel. Genom att jämföra sig med henne kan man öka sin egen respektabilitet (Skeggs 2000). Detta framkommer också i intervjuerna. De kvinnor som pratar om att de har haft sex med många män och att de förmodligen har ett dåligt rykte utifrån det, verkar medvetna om den förlust av respektabilitet som det innebär. Denna förlust framhålls också som permanent, de kommer alltid att ses som promiskuösa.

'Den oskadade'

En av kvinnorna berättar att hon utsatts för upprepade sexuella övergrepp som barn. Hon pratar om styvpappans våld och mammans svek i att inte hjälpa henne. Kvinnan pratar inte

ingående om övergreppen, och jag ställer nästan ledande frågor för att förstå vad hon menar i det att styvpappan varit "lite dum" mot henne:

F: mm du sa... jag tror du sade att han var lite dum emot dig under uppväxten, vad innebär det?

K2: jaaa neej... fysisk och psykisk misshandel, och eh... övergrepp.

F: sexuella övergrepp också?

K2: japp.

F: mm.... och hur länge.. alltså sen när du var

K2: nej man alltså, han har ju slagit mig sedan jag var 2 ungefär. Och sen så var han på mig när jag var 11. och det var då jag började rymma hemifrån ordentligt. Så liksom... ja

F: han var på dig alltså... då är det de sexuella övergreppen du menar?

K2: ja. Alltså min morsa såg ju. Hon stängde dörren liksom och låtsades om som ingenting.

F: du tror att hon fattade vad som hände men att det inte var (avbryts)

K2: hon såg ju. Hon öppnade dörren och såg ju, men stängde igen. Hon vågade inte göra nånting för hon var rädd för min styvpappa och blablabla. Och jag vet inte, för det är så invecklat det där

Hon visar att hon inte vill prata mer om det som hänt. Hon har fokus framåt och poängterar att hon inte skadats av det hon utsatts för. Hon säger att övergreppen fått konsekvenser för henne, men att hon lyckats vända det till något positivt:

K2: Men alltså jag känner inte att jag är direkt skadad så, ehh... i mitt sexliv liksom, inte på det sättet. Nej.

F: Nej. Skadad av?

K2: Ja men alltså av min styvpappa liksom, för en del blir sådana att de inte klarar av att ha det alls, en del blir sådana att de liksom springer runt och är med allt och alla liksom för att få bekräftelse men så har det inte blivit för mig... Och det... det är jag rätt glad över

F: Du tycker inte att det har påverkat dig eller så?

K2: Nej

F: Nej. Det förstår jag att du är glad över

K2: Ja för jag är inte sån som, jag är inte sån att bara för att en kille vill ha sex med mig så har inte jag sex med honom. Aldrig i livet, då säger jag tvärnej. Ifall han har fått för sig, om han är säker på att han skall ha det då blir det nej. Men jag tror att det har lite att göra med min styvpappa liksom för då har jag liksom, då kan jag sätta ner foten och säga nej.

Hon ger uttryck för att övergreppen gjort att det är viktigt för henne att själv sätta villkoren för hur och när hon har sex, men hon är inte "skadad" sexuellt. Hon uttrycker också att det är en form av hämnd mot sin styvpappa, hon tänker inte gå runt och må dåligt eller ta livet av sig på grund av det han gjort mot henne. Detta menar hon skulle vara att låta honom vinna.

'Den oskadade' kan förstås utifrån Skeggs (2000) tankar om respektabilitet. Hon disidentifierar sig med 'den skadade' och den vulgaritet som förknippas med att "springa runt med allt och alla" och dissimulerar utsattheten för sexuella övergrepp. Det var något hon utsattes för men, det skall inte definiera vem hon är. I Holmberg et al. (2005) berättas om en kvinnas oförståelse inför sin egen icke-reaktion på övergrepp hon varit med om. Kvinnan i min studie har inte sådana funderingar kring sin egen reaktion. Hon är stolt över att hon inte skadats.

Även teorin om sexuella skript (Gagnon & Simon 1973; 1986; Månsson 2012b) kan erbjuda en tolkning av denna position; det är hon som sätter villkoren för när en situation skall tolkas som sexuell. Om en kille tar för givet att de skall ha sex så kan hon säga nej, trots att hon annars kanske hade velat. Hon tolkar själv att det kan bero på att styvpappan förgripit sig på henne. Hon har alltså varit med om att en annan person bestämt att en situation skall vara sexuell mot hennes vilja, och därför blir hennes bestämmanderätt nu än viktigare. Hon ser dock inte detta som en negativ sak, utan framställer sig själv som en stark aktör med självrespekt och makt att sätta ner foten. Hon upplevs ha en stark känsla av self-efficacy (Acquaviva 2000; Harding & Hamilton 2009).

’Villebrådet’

Det framställs som att kvinnorna är i ständig fara att utsättas för sexuellt våld. De berättar om hur de varit tvungna att fly från våldtäktssituationer eller på annat sätt parerat att någon försöker ha sex med dem mot deras vilja. De berättar att det kan handla om att män tjarar, att de hotar med att kasta ut dem och att män slagit dem för att tvinga till sig sex. Ofta är det någon bekant till kvinnan som utövar denna press, men hemlösheten och missbruket medför också en utsatthet på så vis att kvinnan kan hamna i beroendeställning till personer som är obekanta för henne eller bli utsatta av främlingar när hon sover oskyddad i trappuppgångar. En av kvinnorna berättar att hon ibland fått sova hemma hos personer som hon inte känt sedan tidigare. Hon menar att det ofta handlar om andra personer med missbruk, och att hennes eget drogande oftast ökar vid sådana tillfällen. Om någon i det läget förväntar sig att hon skall ha sex med dem och hon nekar säger hon att det kan leda till att hon blir slagen.

K3: [...]nu när jag tänker efter när jag berättar det för dig så hör jag ju hur det låter... alltså varje dag så var jag nog i en våldsam situation med män på grund av att jag inte ville ha sex med nån

F: varje dag

K3: ja nästan varje dag då när jag var hemlös alltså.

Det framstår som att kvinnorna är i ständig beredskap för att undvika utsatthet. De har utvecklat olika strategier för detta. En sådan strategi är att prata med andra kvinnor för att undersöka vilka män som utsatt andra, dessa män undviker kvinnorna sedan. En annan strategi är att tacka nej om en man föreslår att de skall ha sex för att kvinnan skall få droger av honom. Utifrån hur han reagerar på att hon nobbar honom kan hon då avgöra om hon vågar ta emot droger eller inte från honom. Om han inte reagerar med aggressivitet kan kvinnan ändra sig och byta sex mot droger, men menar då att risken att han skall skada henne under sexet är mindre. På detta sätt försöker kvinnorna utröna hur stor risk det är att männen kommer att utsätta dem för fysiskt och sexuellt våld. Det framstår också som att kvinnorna ofta är beredda på att fly från situationer och har kastat sig ut ur lägenheter och liknande för att undvika att bli våldtagna. Trots denna riskkalkylering menar kvinnan i citatet ovan att hon under en hemlös period utsattes för våld på grund av att hon inte ville ha sex med någon. Hon ”hör hur det låter” när hon i efterhand pratar om det. Jag tolkar det som att hon nu ser att det var en oerhört jobbig situation, men att hon inte hade möjlighet att reflektera över det när det var hennes verklighet.

Kvinnorna i min studie har alltså utvecklat strategier för att undvika att utsättas för sexuellt våld. Dessa kan jämföras med de strategier Huey och Berndt (2008) samt Loates och Walsh (2010) presenterar, nämligen att kommunicera mindre farliga sexuella identiteter. I min studie framkommer inte detta som en medveten strategi hos kvinnorna.

En kvinna intar positionen ”villebrådet” genom att prata om det hot hon lever under. Hon har dock en annan strategi för att undkomma det sexuella våldet:

F: Nej.... Hur tror du... Hur ska man säga, hur tror du att du har klarat dig undan det [sexuella övergrepp, min ant] höll jag på att säga, med tanke på hur det ser ut, eller hur tror du att det ser ut?(avbryts)

K2: Jag vet inte! Ja men jag vet ju hur det ser ut för andra tjejer men jag veeet ju inte varför. Men jag är så jävla, jag blir ju arg. Jag blir inte rädd för någon, oavsett om det kommer fem killar med kniv så blir inte jag rädd utan jag blir sne och då brukar de backa liksom. Men jag går ju jämt runt med kniv, är det nån som försöker göra nåt med mig så hugger jag

[---]

K2: Jag vet inte om det är fel, men det är självförsvar, om nån försöker dra in mig på toaletten på bussterminalen, det är klart som fan att jag hugger. Än att bli indragen på toaletten.

F: Är det nånting som har hänt?

K2: Jaa.

F: Mm

K2: (skrattar) ja. Ja men det är det. Och det räddade mig. Annars hade jag blivit våldtagen då tror jag. Ja.

F: Så det har funnits tillfällen då du har varit i fara liksom?

K2: Ja. Jag har varit i fara men jag försvarar ju mig själv.

Denna kvinna kan sägas använda sig av Huey och Berndts (2008) strategi 'masculinity simulacrum'. Genom att uppvisa tuffhet och aggressivitet skyddar hon sig själv mot angrepp.

I en tolkning av 'villebrådets' situation utifrån teorin om sexuella skript (Gagnon & Simon 1973; 1986; Månsson 2012b) blir det tydligt att kvinnorna själva har mycket liten makt över om en situation skall vara sexuell eller inte. De är alltid potentiella offer för att någon annan skall bestämma att de vill ha sex med dem, och kvinnorna måste alltid vara beredda på att fly en situation. Deras egna preferenser är oviktiga. De kulturella scenarierna för en hemlös missbrukande kvinna kan sägas innebära promiskuitet, vulgaritet och sexuell gränslöshet utifrån att hon har tvingats anpassa sin sexualitet efter materiella behov (Loates & Walsh 2010), och utifrån dessa kan förövare ta sig friheter med henne. Varken kvinnans egna förutsättningar på den intrapsykiska nivån eller hennes samspel på den interpersonella kan omdefiniera detta skript. Hon är lovligt byte och måste utveckla strategier för att fly eller kämpa för att klara sig undan sexuellt våld. Detta bygger alltså inte på kvinnans eget beteende, och inte heller på andra hemlösa missbrukande kvinnors beteende, utan på en diskurs som patologiserar hennes sexualitet och utmålar henne som promiskuös och på så sätt medskyldig till sin egen utsatthet (se Holmberg 2000).

I Holmberg et al. (2005) beskrivs också att många missbrukande kvinnor utsatts av fler än en förövare och på fler än en plats. Detta kan förklaras av att hemlösheten gör att de ofta är oskyddade, vilket också framkommer i mitt material då kvinnorna pratar om att de överfallits på allmänna platser och i trappuppgångar dit de sökt sig för att sova.

Hellre 'gränslös' än 'våldtagen'

Kvinnorna berättar också att de kan undvika att utsättas för våld genom att gå med på sex frivilligt. En sådan strategi beskrivs:

K1: Men så är det nog. Att man går med på kanske, man går med på en del grejer som man aldrig skulle gå med på kanske... Men man gör det... Ja för att det ska... Men jag menar hade jag inte gått med på de grejerna så vet man inte om de hade tvingat en till en del grejer kanske ändå. Fast nu har jag gått med på dem kanske istället, jag vet inte, men så kan det nog va... Mm, det är kanske därför jag har

klarat mig så bra (skrattar) som jag säger men egentligen har man väl kanske inte gjort det... riktigt. Jag har väl tyckt det bara för att man kommer ut

På detta sätt kanske hon får gå med på att ha sex även fast hon egentligen inte vill det, men våldet blir inte lika kraftigt och hon kommer lindrigare undan än om hon hade gjort motstånd. Hon tycker att hon klarat sig bra för att hon ”kommer ut” därifrån. Hon problematiserar också detta, och menar att det faktum att hon ”går med på mycket” kan göra att män tror att de får göra vad som helst med henne. På detta sätt görs hon till medskyldig för de övergrepp hon utsätts för:

K1: Men jag kanske gick med på lite för mycket grejer där så att det var... därför han tyckte väl att jag har ingen talan eller... eller jag vet inte, att han gjorde så... ja. Men visst är det nog så... det, det är det

Hon har inte tänkt på detta innan säger hon, men att hon under vårt samtal ser att detta varit en strategi för att undvika att bli våldtagen. Hon menar sedan att strategin kan ha fått som konsekvens att män tror att hon går med på vad som helst sexuellt, och att det därför kan ha resulterat i mer sexuellt tvång. Jag är på detta sätt med och konstruerar denna subjektposition, och jag försöker under intervjun att omformulera betydelsen så att hon inte skall uppleva att hon har skuld i att män tagit sig friheter med hennes kropp. Hon återkommer dock till detta, och det kan bero på att hon är van att beskylldas för saker som händer henne. Det är lätt för henne att ta på sig den identiteten.

I studien av Holmberg (2000) beskrivs hur missbrukande kvinnor utpekas som promiskuösa och därmed påtvingas en del av skulden då de blir utsatta för sexuella övergrepp. Trots att det inte var min intention kan jag ha varit med och stärkt den diskursen för kvinnan ovan. Lander (2003) beskriver också hur en kvinna berättar att hon i sin ungdom haft sex med män mot sin vilja, då hon förstått att det förväntades av henne och att motstånd skulle leda till våld. Detta stämmer väl överens med resultaten i min studie. Det framstår inte som att det varit en medveten strategi hos den kvinnan jag intervjuat, utan hon har instinktivt läst av situationen och förstått att det inte hjälper att göra motstånd. Inte heller här har hon möjlighet att definiera om och hur en situation skall vara sexuell (se Gagnon & Simon 1973; 1986; Månsson 2012b) men hon har möjlighet att påverka vilken grad av våld hon skall utsättas för.

’Den våldtagna?’

Endast en av kvinnorna pratar om våldtäkt, först benämner hon det övergrepp hon varit med om som 15-åring som ”våldtäktssak” och senare diskuterar hon kring begreppet våldtäkt, men det är först efter att jag har definierat en händelse hon berättar om som ”våldtäktsförsök”. Hon blev vid denna händelse nedtryckt i sängen, hotad och tvingad att vara underst trots att hon sagt att hon inte klarade det. Hon hade till slut lyckats ”slänga bort” mannen och fly ut ur lägenheten. Kvinnan känner inte igen sig i att det hon skulle ha varit utsatt för skulle kunna liknas vid våldtäktsförsök, men diskuterar sedan kring begreppet:

K1: Mm... så det är ju mer eller mindre alltså att han våld - [stakar sig, min anteckning] -för sig tycker jag

F: Ja det tycker jag också, jag ska inte (avbryts)

K1: Det är ju det, just då tycker man väl inte att det är våldtäkt så va, våldtäkt det ser man väl när det kommer nån ute kanske och tvingar in en i skogen (skrattar till) eller några såna grejer tänker jag då om våldtäkt eller såhär

F: Mm

K1: Men det är ju faktiskt det också... när det är så

F: Ja

K1: Mm

F: Du tänker att det är de här överfallsvåldtäkterna

K1: Jaa som man hör på tv och liksom så tänker man ju sig våldtäkt då, men det är ju faktiskt våldtäkt även så.. det är det ju när man håller fast nån och... Ja, det är det... Mm.

De andra kvinnornas berättelser innehåller inte tal om våldtäkter, och inte heller socialsekreterarna nämner det. Däremot så pratar de om sexuella övergrepp och utsatthet.

I flera studier (Loates & Walsh; Acquaviva 2000; Milner & Myers 2007; Holmberg 2000; Mattsson 2005) framkommer att professionella skall undvika att patologisera hemlösa missbrukande kvinnors sexualitet, och att dessa kvinnor varken skall göras till "de extremt annorlunda andra" eller tolkas utifrån en medelklassposition. Trots detta gör jag det! Kvinnan har inte tidigare ansett att denna situation inneburit ett våldtäktsförsök, men i vår gemensamma konstruktion definieras den som det. Min position innebär en större tolkningsmakt i denna situation. Hon frångår då den definition av våldtäkt som hon tidigare haft, vilket möjliggjorde för henne att disidentifiera sig med detta, och påtvingas nu identiteten som 'den våldtagna' (se Skeggs 2000).

Sammanfattande kommentar

I denna diskurs framstår 'villebrådet' som den dominerande identiteten för kvinnorna, vilken de andra identiteterna förhåller sig till. Alla kvinnorna förhåller sig till risken att utsättas för sexuella övergrepp, och har utvecklat olika strategier för detta. Dessa strategier är så starka att de i sig bildar nya subjektpositioner; exempelvis den 'gränslösa' som går med på att ha sex för att hon vet att situationen annars skulle kunnat utveckla sig till våldtäkt.

Även i intervjuerna med socialsekreterarna framkommer bilden av 'villebrådet' tydligast. De förmedlar en bild av de hemlösa missbrukande kvinnorna som extremt utsatta, både för fysiskt och sexuellt våld, och jag upplever att de pratar med stor empati om detta. De anser dock generellt inte att vetskapen om att många kvinnor i denna situation lever under sådana förhållanden är anledning att ta upp frågor om sexualitet. Socialsekreterarna menar att de kvinnor som har svåra erfarenheter av sexuellt våld hellre vill prata med en traumaterapeut eller liknande.

Sexet och drogerna

Kopplingen mellan sex och olika droger har diskuterats i flera svenska studier (Käll 1995; Skärner & Svensson 2012). Olika droger anses ha olika konsekvenser för den sexuella förmågan, och också medföra drogspecifika problem. Alla kvinnor i min studie hade amfetaminmissbruk och pratade därmed om det. De förhöll sig också till heroin och pratade om hur sexualiteten påverkades hos de kvinnliga heroinister de kände.

'Den sexfixerade (manlige) amfetaministen'

I intervjuerna konstrueras en bild av den manlige amfetaminmissbrukaren som sexfixerad och okontrollerad. Han vill ha sex när som helst och överallt, är oblyg och påstridig. Ofta vill han också ha "fult" sex; han vill binda, piska, onanera och se på porr:

K1: Och allra helst bland missbrukare är det nog ganska vanligt för det är mycket med det här med just med amfetamin att de skall binda en och piska en och sådana här grejer va med sex. [---] Och just att killar blir så sexfixerade just av amfetamin då. Sen finns det ju även många tjejer som blir det, en del i alla fall. Men killar då, de springer och drar i den där överallt och tror inte att man ser eller märker det

och... liksom. Jag vet inte vad det gör, om de vill se på porrfilm eller läsa porrtidningar. [---] Och försöker smyga med att de håller på, en del gör inte det ens en gång, de bara går och lägger sig i sängen och drar i den där hur mycket folk det än sitter där liksom... Ja det, det tar nog bort mycket tror jag... Ja. Det är liksom så. Det går inte ihop, kärlek och missbruk.

Denna kvinna pratar om hur sexualiteten hos missbrukande män i hennes närhet påverkas av amfetamin. Detta får konsekvenser för henne, då de vill ha sex på ett annat sätt när de är påverkade av drogen. Hon säger att de "skall binda en och piska en", något hon menar att hon inte tycker om. Det överensstämmer alltså inte med hennes sexuella skript på den intrapsykiska nivån (se Gagnon & Simon 1973; 1986; Månsson 2012b). Hon uppger också att hon blir avtänd av att många män ohämmat onanerar inför andra människor. För henne är detta beteende så oacceptabelt att hon artikulerar att det "tar bort mycket" och sedan förklarar att det är kärleken som försvinner.

Amfetaminets påverkan på sexuella upplevelser behandlas också i flera studier (Käll 1995; Skårner & Svensson 2012). Ingen av kvinnorna, som alla missbrukat amfetamin, beskriver att deras egen sexlust fungerat på detta sätt under drogrus. De pratar dock om att det finns tjejer som blir sexfixerade av amfetamin, men att det inte är lika vanligt. En av kvinnorna berättar att hon varit ihop med killar som varit sexfixerade då de varit amfetaminpåverkade, men att drogerna inte haft den effekten på henne. Hon säger att hon haft mer sex när hon inte varit påverkad än tvärtom, och menar att hon blir kriminell i drogruset. När killen vill ha sex vill hon gå och göra villainbrott.

En annan kvinna berättar att hon har upplevt att amfetamin har haft en positiv inverkan på sexet, men att hon bara upplevt de effekterna när hon injicerat drogen vilket hon hade börjat med ganska nyligen:

K3: Visst sexet är ju bättre [med amfetamin, min ant], men sen har ju jag haft så fina relationer med riktig kärlek i som jag har att jämföra med, så jag har aldrig fastnat direkt så för sexbiten... faktiskt. Men hade jag inte haft det att jämföra med så hade jag nog glamouriserat och trott "oohh vilken grej" så.

Detta överensstämmer med Skårner och Svenssons (2012) resultat där flera vittnat om att de har häftiga sexuella upplevelser under drogpåverkan, men ändå föredrar att ha sex utan amfetamin då den känslomässiga kontakten upplevs vara bättre då.

Socialsekreterarna behandlar också amfetamins effekt på sexlivet. Även de pratar om amfetamin som en sexdrog, och en socialsekreterare berättar om sina erfarenheter av att arbeta med manliga amfetaminmissbrukare. Socialsekreteraren berättar att han kunnat prata med män om dessa frågor, men inte med kvinnor:

S: Eh, men med män kan jag prata om. Det som vart uppe har ju varit personer som under amfetaminmissbruk, det är ju en sexdrog mycket i amfetamin. Som får upp sexuella perversioner, avvikelser och eh. Nu kanske ni reagerar på ordet perversioner och avvikelser, men om jag säger pedofili och så va. Det kommer upp till ytan så under amfetaminpåverkan och som också påverkar vad som händer runtomkring, skapar oro i nätverket. [---]Så men kvinnor så skulle jag nog, eh, inte sitta och prata så, har aldrig gjort. Om vad som händer när de tar amfetamin. Det finns ju kvinnor som kan berätta att de, långt senare, som, eh, att de saknar sexualiteten under amfetaminpåverkan så, som inte handlar om någon rädsla eller nånting sånt där eller att det, eller osäkerhet eller så utan det handlar bara om att det blir så jävla mycket starkare under amfetaminpåverkan då, sexualiteten. Att de kan sakna det va. Drogen i sig är så.. Bra. Man, och då säger

man ju, behandlingshemmet säger ju att ”du får inte intensiteten men du får intimiteten istället så va”. Men om man vill ha intensiteten då?

Socialsekreteraren menar att det är lättare att prata med män om dessa saker än med kvinnor, men förklarar inte varför. Detta sades av en manlig socialsekreterare och kan förstås utifrån Mattssons (2005) resultat som visar att socialarbetare inte pratar om sexualitet med klienter av motsatt kön. Socialsekreteraren i min studie vet att även kvinnors sexualitet påverkas av amfetamin och att det kan vara svårt för kvinnor att göra avkall på de intensiva sexuella upplevelser som amfetaminet ger om de slutar med drogerna. Denna föreställning verkar mer närvarande i socialsekreterarnas tal än i kvinnornas. Den bild som konstrueras av den sexfixerade missbrukaren går inte att återfinna i kvinnornas utsagor. I citatet ovan är det också tydligt att socialsekreteraren är medveten om språkets makt, och förhåller sig aktivt till detta genom att förtydliga sig och använda ett korrekt språk. Oron läggs också i nätverket, inte hos socialsekreteraren själv. Att på detta sätt lägga åsikter eller känslor utanför sig kan vara ett tecken på att det är ett tabuiserat yttrande som projiceras på andra för att det skall kunna yppas (se Winther Jørgensen och Phillips). Kanske tyder det på att socialsekreterare inte får prata nedsättande eller problematiserande om klienters sexualitet? Socialsekreteraren framstår också som icke dömande, exempelvis genom att uttrycka att det är förståeligt om en kvinna vill ha intensitet istället för intimitet.

’Den avsexualiserade missbrukaren’

Ingen av kvinnorna kopplar ihop sitt eget missbruk med någon avsexualisering. Socialsekreterarna pratar däremot om en sådan konsekvens av missbruket. De pratar om potensproblem och minskad sexlust som en vanlig effekt av långvarigt missbruk. Om man ändå har sex är det inom relation, som utbyte eller att man prostituerar sig:

S1: Alltså drogerna i sig tar ju väck [...] tar ju väck mycket så det, det tillhör ju inte. Det ligger ju inte längst fram på agendan. Det finns väl såklart folk som inte, inte har ett, eh, stadigvarande missbruk utan det går upp och ner, det kanske lever i en relation, men ofta, de flesta som jag har träffat i alla fall har ju en ganska tung beroendeproblematik och ofta väldigt långvarigt då och sexlusten är ju nånting som försvinner, på grund av droger och sånt där. Sen, sen att man använder sin kropp som ett sätt att rodda sig och få in pengar det, så, så kan det va.
[---]

S2: Men där har jag ju, ja, min förutfattade mening i alla fall om det. Det är ju att män eller kvinnor som är inne i ett djupt missbruk. Männen tappar sin potens, eller liksom det här, medan kvinnorna kan bli utnyttjade för att få alkohol eller narkotika.

Avsexualiseringen hos män verkar handla om nedsatt sexuell funktion, medan det hos kvinnor handlar om att de säljer sex. Denna position stöds inte någonstans i kvinnornas berättelser. De har inte heller samma förklaringsmodell för en eventuellt minskad sexlust. Socialsekreterarna lutar sig mot både en professionell diskurs, och en medicinsk diskurs där potens betonas. De lyfter också olika frågeformulär som används inom socialtjänsten, och där klienter oftast anger att sexualitet ”inte existerar”.

Loates och Walsh (2008) problematiserar bilden av den avsexualiserade hemlösa kvinnan och menar att tystnaden kring dessa kvinnors sexualitet endast kan bero på två saker; antingen förutsätter vi att de inte är sexuella eller så tycker vi att de inte borde vara det. Vilken av dessa anledningar som låg till grund för socialsekreterarens uttalande ovan kan jag inte spekulera i.

Sammanfattande kommentar

Det finns få utsagor om drogernas positiva påverkan på sex i mina intervjuer med kvinnorna. En av kvinnorna menar att hon haft bra sex när hon injicerat amfetamin. Annars är det en problematiserande bild av doger och sex som konstrueras. Jag uppfattar inte att drogernas effekt på sexet är centralt i någon av kvinnornas liv, utan drogernas effekt på livssituationen som påverkar det sexuella livet står i centrum. Socialsekreterarna förhåller sig dock till en mer medicinsk diskurs gällande detta, och påtalar drogens fysiska effekter på den sexuella förmågan.

Prostitution

Sambandet mellan prostitution, hemlöshet och missbruk är relativt väl utforskat (Taylor 1993; Harding & Hamilton 2009; Milner & Myers 2007; Acquaviva 2000; Holmberg 2000; Holmberg et al. 2005; Hedin & Månsson 1998). Ofta framställs det som att majoriteten av de hemlösa missbrukande kvinnorna prostituerar sig, men det finns också motstridiga uppgifter om detta i den tidigare forskningen (Harding & Hamilton 2009, Taylor 1993). Ingen av kvinnorna i min studie angav direkt att de prostituerat sig eller sexarbetat, men i utförligare resonemang utforskade de definitionerna och positionerade sig på olika sätt inom denna diskurs. Jag kommer endast att kortfattat behandla detta, då området är relativt välbeforskat och min uppsats inte ämnar ha fokus på just prostitution. Jag anser också att det är problematiskt att definiera 'den prostituerade' som en möjlig sexuell identitet, då min egen förståelse av prostitution handlar mer om pengar och makt än om sexualitet. I och med att jag här presenterar det som en diskurs med möjliga subjektpositioner är jag med och konstruerar diskursen om prostitution som något som kretsar kring sexualitet för kvinnan. Eftersom både kvinnorna och socialsekreterarna pratar om prostitution utifrån sexualitet inkluderas det ändå här. Jag uppmanar dock läsaren att reflektera kring de etiska frågor som jag lyft.

'Den prostituerade heroinisten'

Kvinnorna framhåller att det framför allt är de heroinmissbrukande kvinnorna som prostituerar sig. Detta har också stöd i tidigare forskning (Skårner & Svensson 2012). Heroinet är dyrare än amfetamin och kvinnorna i min studie förklarar att det är svårt att försörja ett heroinmissbruk på annat sätt än att prostituera sig:

K3: Ja. Dels på grund av kostnaden och sen... jag tror man har lite olika gränssättningar också, alltså man blir ju väldigt avtrubbad på heroinet, känslomässigt. Och man drar nog sina gränser någon annanstans, det är klart att man vill inte gå och prostituera sig men man lider nog inte lika mycket av det

F: Nej... för man är avtrubbad?

K3: Ja, alltså du... alltså när jag tänker nu och ska förklara de tjejerna, det är ju absolut inget fel på dem, det är inte det jag menar, men alltså det är deras vardag. De ser inget konstigt med det, utan de kan ju prata ganska öppet om det också. Det är ju inte det de vill egentligen, gå och prostituera sig, men det är en del av deras liv. så. Men sen, tar man bort heroinet eh, då är det en helt annan sak.

De heroinmissbrukande kvinnorna uppges sälja sex för pengar. De gör det på gatan eller har fasta kunder som de åker hem till. Detta är denna kvinnas definition av prostitution. Den intervjuade kvinnan är tydlig med att hon inte ser ner på dessa kvinnor, och menar att hon förmodligen hade gjort samma sak om hon varit beroende av heroin. Detta kan förstås utifrån Skeggs (2000) teori om respektabilitet. Kvinnan intar en position som icke-prostituerad. Hon

betonar att det inte är något fel på kvinnor som gör det, vilket tyder på att hon befinner sig inom en diskurs där prostitution medför att man borde göra det. Annars hade inte ett behov av att motsätta sig detta funnits. Samtidigt som hon inte skuldbelägger kvinnorna som prostituerar sig så gör hon en tydlig disidentifikation; hon har inte sålt sex.

Socialsekreterarna pratar också om att kvinnorna prostituerar sig. De pratar dock oftast inte utifrån olika droger, utan menar att missbrukande kvinnor prostituerar sig och utsätter sig på olika sätt i missbruket. Detta kopplas samman med skuld och skam och kräver att man sedan ”bygger upp sig själv” för att kunna bearbeta dessa erfarenheter. En socialsekreterare berättar:

S1: Och det vet jag inte varför, eller så. Men det är väl att man inte berör det området kanske, och att det också är väldigt skambelagt liksom. Jag tänker för kvinnor framför allt. Det, det är ju inte det man berättar för en myndighet liksom om att ”Jag, när jag tar GHB så utsätter jag mig själv för det här och det här och det här”. Det, eller jag har inte varit med om det.

S2: Jag har varit med om att, men det är kvinnor som har berättat då, det är inte män.

F och S1: Mm.

S1: Vad har de berättat då då?

S2: Nej, det var en ung heroinist-tjej. Dels så var hon prostituerad så i och med det så utsatte hon sig. Och vid nått tillfälle så hade ju hon blivit våldtagen med galgar och grejer och så. Och det berättade hon, det var jättetungt och ta alltså.

Här behandlas först GHB-användande som riskabelt, sedan tar en annan socialsekreterare upp heroin som källa till prostitution. Socialsekreteraren tar också upp att kvinnan utsatts för en brutal våldtäkt, men det är oklart om det hände i samband med att hon sålde sex. Socialsekreteraren säger också att det var ”jättetungt” att hantera den berättelsen. Språket som används implicerar också att kvinnans egenskap som ”prostituerad” gjorde att hon ”utsatte sig”. Här läggs en del av skulden för övergreppet på kvinnan. Denna form av skuldbeläggande menar Holmberg (2000) har präglat synen på missbrukande kvinnor. Jag menar att denna framställning också kan förstås utifrån de studier som anger att professionella betonar hemlösa missbrukande kvinnors utsatthet för att själva kunna distansera sig från de erfarenheter de gjort (Holmberg 2000; Mattsson 2005; Pettersson 2013). Socialsekreteraren är tydlig med att det var svårt att lyssna på berättelsen om våldtäkten. Kanske sammanfogades denna berättelse med heroinmissbruket och prostitutionen för att skapa ”den extremt annorlunda” kvinna, och att detta gör att det blir lättare för socialsekreteraren att hantera historien.

’Gå på gatan eller ligga med bekanta?’

I intervjuerna förhåller sig kvinnorna till ’prostitution’, diskuterar vad begreppet innebär och om de sexuella utbytena de gjort kan definieras som prostitution. En gränsdragning görs vid ”att gå på gatan”:

K1: Men jag har aldrig gått på gatan. Sen å andra sidan, följer man med nån om de erbjuder en liksom knark, emot sex då va, man vet det, såhär sen beror det på vem det är som jag sa man kan tacka nej och säga det till dem om det är så va. Men sen finns det även att man gör en överenskommelse att jag får knark då och han får sex liksom och, det är ju också prostitution va, och det har jag gått med på, ett antal gånger såhär va

F: Så det finns olika.. prostitution

K1: Ja det gör det ju, ja precis... så jag menar det... det är lika mycket prostitution det

Här förklarar kvinnan att det är en skillnad mellan att "gå på gatan" och att ha sex med en person som hon vet vem det är och att få droger för det. Hon kommer dock fram till att båda aktiviteterna definieras som prostitution och att hon per definition då prostituerat sig. Liknande resonemang finns att finna i Holmberg et al. (2005) och Landers (2003) studier. Kvinnorna i dessa studier hade inte heller "gått på gatan", men bytt sex mot droger. I efterhand menade de att detta var att klassificera som prostitution. Hedin och Månsson (1998) hävdar att gatuprostitutionen är den som tydligast är belagd med skam. I Landers (2003) studie jämför sig informanterna med "dem som går på gatan" för att själva vinna i respektabilitet. Detta upplevs dock inte vara syftet med kvinnan i min studies uttalande. Hon förklarar senare att hon inte haft några moraliska skäl för att hon inte "gått på gatan", utan att det handlat om att hon varit rädd för att följa med en främmande person för att ha sex eftersom det då funnits en risk att han skulle ha dödat henne. När jag frågar henne om hur hon tror att andra har sett på henne som sexuell person säger hon:

K1: Jag tror nog att de ser mig som ganska så... att jag gör ganska mycket, eller har gjort ganska mycket för knark.

F: Att du har gjort det?

K1: Ja, just det där som du pratade om.. prostitution eller..

Här återkommer hon till definitionen av prostitution. Hon säger dock inte att hon har gjort det, men att andra skulle säga att hon har prostituerat sig och hon tillskriver också mig definierandet av henne som prostituerad. Hon tvekar inför att säga det, vilket kan tolkas som att hon motvilligt positionerar sig som prostituerad i denna diskurs utifrån att jag och "andra" skulle positionera henne där.

En annan kvinna har liknande funderingar när det gäller prostitutionsbegreppet. Hon menar att hon bytt sex mot droger, och att det egentligen är prostitution då.

K3: Men jag tycker ju själv att... det är ju prostitution på ett annat sätt fast i utbyte av varor, det handlar inte om pengar direkt för min del tycker jag, för det är ju trots allt, jag har ställt upp massa gånger fast jag egentligen inte har velat... för att jag känt mig tvingad, och sen visst, det kanske blev lite trevligt i slutändan men jag ville egentligen inte.

F: Nej inte från början

K3: Nej

F: Och då menar du då är gränsen (avbryts)

K3: Ja jag tycker ju också det är en del av... (paus) eftersom jag fick, alltså de fick ju sex av mig trots att jag inte riktigt ville, och jag fick ju droger. Fast bara det, det var inte... fast jag tycker ju det är lite prostitution ändå på sätt och vis, eller sällskapsdam eller vad man skall säga då

Hon inför frågan ifall det är prostitution om syftet från början är att byta till sig droger, men att hon också i slutändan haft det "lite trevligt". Jag tolkar det som att en prostituerad inte kan njuta av sexet, vilket kvinnan vagt uttrycker att hon gjort. Hon vill inte heller identifiera sig som prostituerad, utan avslutar med att omdefiniera sin position som "sällskapsdam". Jag menar att de utbyten hon åsyftar kan liknas vid de "raka transaktioner" som Lander (2003) beskriver. Kvinnan själv menar dock att det är "lite prostitution" på sätt och vis. Jag menar att det finns en möjlighet att kvinnorna positionerar sig i en prostitutionsdiskurs för att de vet att andra skulle definiera det på detta vis, vilket också socialsekreterarna gör. I intervjusituationen blir jag "den andra" som de skall erkänna sin skamfullhet inför. Genom att erkänna att de gör något stigmatiserat, och samtidigt säga att de skäms för det, kan de återvinna lite respektabilitet (se Skeggs 2000).

På samma sätt är den tredje kvinnan medveten om risken att diskursivt placeras i positionen som prostituerad, och hon tar starkt avstånd från detta genom att artikulera att hon aldrig skulle använda sin kropp för att få droger.

Socialsekreterarna pratar också om definitionen av prostitution, och menar att även bytet sex mot narkotika utgör prostitution. De gör en kraftfull artikulation för att fastställa denna betydelse:

S1: Man tänker liksom att de säljer men de låter sig också, alltså utnyttjas. Ja, de får ju inte pengar, de får narkotika.

S2: Jo jo, men det är ju att sälja, det är ju prostitution.

Den inledande frasen speglar kvinnornas reflekterande kring byteshandel kontra prostitution. Det följs dock upp med en kraftig artikulation, som återställer den hegemoniska diskursen om att allt utbyte där sex ingår som valuta är prostitution. Socialsekreterarna är också medvetna om den ambivalens som finns inför subjektpositionen "prostituerad" och diskuterar hur missbrukande kvinnor förhåller sig till detta:

S: Ja, i vilket fall som helst så har samma, alltså har den uppfattningen, att kvinnor utsätter sig mer i... i missbruket än män, alltså sexuella övergrepp, prostitution, gränsfall prostitution, nånting annat som de kanske inte alltid själva kallar för prostitution men som vi skulle tycka liknar det eller vara det.

Även här framstår en ambivalens. Ord som "gränsfall" och att socialsekreterarna skulle tycka att aktiviteten "liknar" prostitution visar att definitionen är långt ifrån fastställd. Här finns utrymme för en diskursiv kamp, även om någon socialsekreterare ser diskursen som objektiv verkar andra i samma yrkeskår samt de kvinnor som skall inta identiteten inte vara helt överens om detta. Alla lutar dock åt samma håll; oavsett vad man får betalt i för valuta så är sex mot betalning prostitution. Denna diskurs verkar ha överläge i den diskursiva kampen.

Sammanfattande kommentar

Jag hade nog inte förväntat mig att en alternativ betydelse av 'prostituerad' skulle konstrueras av kvinnorna eller av socialsekreterarna. Prostitution är tabuiserat och både jag, kvinnorna och socialsekreterarna stakar oss lite när vi skall formulera oss inom denna diskurs. Kvinnan som "går på gatan" finns inte med i informantgruppen, men hon finns med som en tydlig referenspunkt i talet kring prostitution och det är inte en identitet som är attraktiv. 'Den lyckliga horan' som kan förekomma i en samhällelig diskursiv kamp är inte med i denna diskurs om prostitution. Den prostituerade kvinnan tillskrivs känslor av skam och skuld i talet hos socialsekreterarna, och kanske är den omöjliga positionen den skamlösa prostituerade? Detta motsägs dock av vissa av informanterna i Hedin och Månssons (1998) studie, som är stolta över att de hittat ett sätt att försörja sig.

Vem pratar om sexualitet?

Milner och Myers (2007) menar att socialarbetare är dåliga på att hantera frågor om sexualitet. I de fall sexualitet aktualiseras beskrivs det oftast i problematiserande termer. Författarna hävdar att bristen på reflektion angående frågor om sexualitet kan få stora konsekvenser för klienter, då socialarbetare ofta utgår från generella kategoriseringar angående sexualitet. Författarna menar att socialarbetare i vissa fall överbetonar sexualitetens betydelse, så att det överskuggar allt annat, och i andra fall ignorerar den. De förklarar att oviljan att prata med klienter om sexualitet kan grunda sig i att socialarbetarna har dåligt självförtroende gällande detta eller i rädsla för att uppfattas som diskriminerande. Det kan också bero på att socialarbetaren själv har erfarenhet av sexuell dysfunktionalitet eller

övergriper, och att prat om sexualitet aktualiserar de egna problemen (ibid.). Andra studier menar att kvinnorna kan ha ett bristande förtroende för socialtjänsten. Detta kan påverka deras benägenhet att prata med sin socialsekreterare om privata saker. Det bristande förtroendet kan bero på många saker, varav en är att de ofta tvingas byta socialsekreterare (Holmberg et al. 2005; Lander 2003, Laanemets 2002). Detta utgör fonden mot vilken följande redogörelse om hur man pratar om sexualitet kan förstås. Jag kommer först att presentera hur 'den tysta kvinnan' och 'den tysta socialsekreteraren' kommer fram i intervjuerna. I den sammanfattande kommentaren kommer detta att diskuteras.

'Den tysta (eller tystade) kvinnan'

'Den tysta kvinnan' har ingen att prata med om sexualitet eller sexuella erfarenheter, och det har hon nästan aldrig haft. Hon har växt upp med föräldrar som inte kunnat finnas för henne som hon hade behövt. I vissa fall har föräldrarna haft eget missbruk, i andra fall kan det vara en förälder som utsatt 'den tysta kvinnan' för övergrepp eller en förälder som vetat om övergrepp men inte gjort något. Oavsett anledning så finns inte föräldrar tillgängliga för att prata om sex under uppväxten. 'Den tysta kvinnan' visste exempelvis inte vad som hände när hon fick mens, och hon visste inte vem hon skulle fråga om det. Hennes tystnad har fortsatt under tonåren, inte sällan har hon då bott på olika ungdomshem. Där har hon inte kunnat prata med personal eller liknande, ibland har personal varit våldsam och det har inte funnits förtroende för att prata om svåra saker. Inte ens när 'den tysta kvinnan' som 15-åring utsattes för en flera dygn lång våldtäkt hade hon någon att prata med efteråt. Hon har bara berättat för några få personer om det som har hänt henne. Hon säger att hon tror att det är vanligt, att kvinnor som är som hon är tysta om sådana erfarenheter. Samtidigt tror hon att hon kanske hade mått bra av att ha någon att prata med, och hon säger att hon skulle uppskattat om någon professionell hade frågat om sex och relationer:

K1: För det är nog många som skulle behöva prata av sig kanske om inte annat, och säga saker till nån som man vet har sekretess då... såhär va... såhär

F: att det skulle kunna vara skönt?

K1: Ja kanske prata av sig, eller så här våga prata om det eller... det tror jag

Ibland har 'den tysta kvinnan' ändå pratat, till exempel när kuratorn i skolan såg att hon hade blåmärken och kontaktade socialtjänsten. Men när hon inte blir trodd av socialtjänsten, som istället tror på föräldrarna som säger att den tysta kvinnan ljugar för att få uppmärksamhet, så tänker hon att det inte är någon idé att prata. Hon kan lika gärna vara tyst och klara sig själv. Eventuellt har den tysta kvinnan haft någon äldre släkting som hon har fått stöd av, men då kan sex ändå vara svårt att prata om. Att inte ha haft någon att prata med om relationer, sex och reproduktion kan också göra att den tysta kvinnan har bristande kunskap om preventivmetoder. En tyst kvinna berättar att hon gjorde sin första gynekologiska undersökning och fick rådgivning om preventivmetoder i samband med att hon var gravid. Idag ser hon inte att hon har något behov av att prata om sex och relationer med någon.

Den tysta kvinnan kan också bli tystad av myndigheter. En sådan incident ledde till att en kvinna sitter på anstalt idag. Hon berättar att hon avtjänar ett straff för ett brott som hon begått när hon skulle försvara sig mot sexuellt våld. Poliserna förklarade att det var riskabelt för henne att vidhålla den historien. Efter det har den tysta kvinnan "valt" att vara tyst även i andra instanser:

K3: Ja. Alltså det var det ju, men jag valde ju att va tyst i rättegången också

F: Jaha... du ville inte förklara hur det alltså...

K3: Nej jag försökte ju göra det då när vi blev häktade allihopa, men... efter jag, jag mådde ganska dåligt sen, de släppte de andra, det var väl jag som blev häktad,

och då satt de där, typ polisen då och hotade mig att... jag kommer inte riktigt ihåg vad det heter, men om man ljuger då i rätten då i nåt förhör, men vite eller...

F: Ja såhär meneds...

K3: Ja det är nåt sånt, och typ hotade mig att jag kommer att få flera års fängelse för det, om jag inte säger som det är och så. Så då tog jag tillbaka då vad jag hade sagt och så.... eh.... så fick jag då gå fri.

F: Mhm

K3: De släppte mig från häktet efter några dagar där. Och sen valde jag ju att va tyst i rättegången, så att, både i Tingsrätten och till Hovrätten.

Denna tysta kvinna berättar att en socialsekreterare vid något tillfälle har frågat om hon haft pojkvän. Det har även andra tysta kvinnor tillfrågats om. Ibland har socialsekreteraren velat prata om någon missbrukande partner som ansetts vara destruktiv för kvinnorna. Ingen av de tysta kvinnorna har dock fått frågor om sex eller om hur relationen sett ut. Däremot tror de att socialsekreterare tror saker och har åsikter om deras relationer och sexuella beteende:

K3: Jag vet inte.... ja det är ju egentligen lite konstigt, alltså nu när jag tänker på det, då när jag vände mig till socialen och bad om hjälp

F: Mm

K3: Så... [paus] För prostitution är ju ett sätt man kan tjäna väldigt mycket pengar såhär...

F: Mm

K3: Det handlar om stora summor alltså

F: Mm

K3: Och eh... egentligen så hade ju det varit en kanonöverlevnadsgrej för mig. Om jag hade klarat av.. om jag hade tagit det steget någon gång och börjat att göra det, så hade det ju varit det enda sättet för mig också att överleva då liksom

F: Mm

K3: Som hemlös

F: Mm. Så de borde ha funderat över det?

K3: Ja jag tycker ju det

F: Mm. Tror du att de har funderat över det då? På soc menar jag

K3: Jag tror att de tror att jag gör det

F: Du tror att de tror

K3: Ja. Det är inte så vanligt att man inte gör det.

Socialsekreterarna reagerar också på att kvinnorna är så tysta. De säger att kvinnorna sällan pratar om sin utsatthet, utan att det "på nåt sätt kryper fram att hon misshandlats som en bisak". Socialsekreterarna har olika åsikter om vem som skall initiera samtal om sex och relationer, där några anser att det är ett förbisett livsområde i en annars utförlig kartläggning medan en annan diskurs går ut på att tal om sexualitet måste komma från klienterna själva:

S1: Men där kom det in naturligt sett men det är ingenting som jag reflekterar mycket över när de kommer de här missbrukarna som man träffar nu liksom att det här är nånting som jag bör tänka på, att deras sexualitet är nånting och ta upp. Det är det inte.

F: Nej.

S1: Det kanske borde vara mer men jag vet inte.

S2: Men det är väl nånting som får komma från de själva, eller om de själva väcker frågan. Då är det ok, men jag kan ju inte heller se liksom ingångs.. varför?

S3: Nej, varför ska man prata om det?

S2: I vilket sammanhang? Går man till socialkontoret och pratar om sitt sexliv, eller vad? Alltså jag jag kan inte riktigt se..

S4: Fast vi berör ju alla andra livsområden i våra utredningar å andra sidan.

S1: Mm.

S2: Jo, men det där är, jag tycker ändå inte det, jag tycker ändå det är..

S3: ”Har du ett bra sexliv?”...

S2: Privat sfär.. som ändå folk får behålla och ta upp om de känner att det är ett problem. Det är för privat tycker jag för och, att en myndighet ska va där och gräva, jag... Jag kan inte riktigt se anledningen.

F: Nej

S2: Inte att initiativet ska komma ifrån oss.

En socialsekreterare säger att de kvinnliga klienterna ändå upplevs prata mer om sina relationer än de manliga klienterna, och hänvisar till könsstrukturer där kvinnor upplevs prata mer om känslor och relationer.

’Den tysta socialsekreteraren’

Kvinnorna i min studie uppger att de haft otaliga socialsekreterare. En kvinna säger att hon bytte socialsekreterare tre eller fyra gånger under loppet av ett år. Under dessa förutsättningar är det svårt att bygga ett förtroende som håller för att prata om exempelvis sexuell utsatthet. Kvinnorna menar att de aldrig har fått frågor som gäller just sex eller sexualitet, och att det kanske hade känts konstigt att få en sådan fråga samtidigt som de ser att det hade varit bra eftersom det varit ett livsområde som varit problematiskt för dem. Syftet med frågan är också avgörande; om socialsekreterarna frågar utifrån en uppriktig vilja att veta hur kvinnan har det för att kunna hjälpa henne anses det vara bra att de frågar, men om frågan ställs utifrån en generell nyfikenhet upplevs det som onödigt:

K3: Det beror nog på vad de hade haft för avsikt med det. Hade de varit liksom för att ”gud, vi får ta tag i detta och hjälpa dig nu eftersom det är så illa” alltså om de hade fattat det eller om det var för att de bara undrade liksom

F: Mm. Vad de hade för avsikt med frågan

K3: Ja. Ja för ibland frågar de ju bara grejer liksom och det ligger ingen grund i det och de ska inte ha det till nånting alltså men... [paus] Alltså jag vet inte, jag hade nog uppskattat det ändå om de hade frågat. Kanske lite.

Hon sammanfattar att hon, oavsett socialsekreterarens avsikt, ändå hade uppskattat om någon hade frågat henne om hur hon har det med sex och relationer.

Kvinnorna har ett ambivalent förhållningssätt till socialtjänsten. De upplever att de ofta har blivit motarbetade av en socialtjänst som inte har lyssnat på dem. Samtidigt berättar de om enskilda socialsekreterare som har upplevts som bra och som har ansträngt sig extra för att hjälpa kvinnorna. Inga av dessa har dock ställt frågor om just sexualitet och relationer. Denna bild förstärks i socialsekreterarnas diskussioner. De menar att det finns vissa saker som gör att de anser att det finns anledning att prata om sexualitet. Dessa är om de får indikationer på att det kan förekomma prostitution, hedersproblematik, sexmissbruk, sexuella övergrepp och/eller de ser att de behöver prata om preventivmedel med en klient för att en graviditet skulle vara problematisk. Socialsekreterarna pratar nästan uteslutande om att sexualitet kan aktualiseras med unga klienter. När det gäller prostitution tar flera upp att de pratat om det med unga killar. Ingen av socialsekreterarna anger att de brukar fråga om sex eller sexualitet när det gäller äldre missbrukande kvinnor.

S1: Det är inte lätt att prata med klienter om sexualitet överhuvudtaget oavsett vad de har för problematik.

S2: Neej

S1: De tycker såhär ”va fan har du med det att göra?”. Jag har nog aldrig tagit upp det. Förutom om det har gällt såhär ehh ja anmälningar om sexuella övergrepp eller preventivmedel så när folk eh när man har en tanke om att det kanske inte är så smart om ni skaffar barn nu med en gång så... tänk på det. Men liksom sexualitet och känslor och där så har jag nog väldigt sällan hittat att det har.. att jag har känt att det har varit nånting som jag är bekväm och... ta upp så.

S3: Ja man kan nog generellt säga att det är ett utvecklingsområde hos samtliga handläggare [andra skrattar]

S2: Det är lite tabubelagt. Det är det ju.

S1: Men det är det ju i fikarummet också [skratt].

Citatet visar på att sexualitet anses vara ett tabubelagt ämne, både i relation till klienter och till kollegor. De pratar också om att socialsekreterare är problemfokuserade och arbetar med en prioriteringsordning där sexualitet sällan är med. Det är också anmälan som styr vad de skall arbeta med, och det är endast i fall gällande hedersproblematik, kvinnofridsärenden eller sexuella övergrepp som sexualitet brukar vara med i en anmälan:

S1: Nej jag tänker såhär det beror ju på mycket, mycket beror ju på vad tänker man att man ska prata med socialtjänsten om. Vad tänker man att man ska prata med sin läkare om, vad tänker man att man ska prata med sin tandläkare om och liksom vad tänker man att man ska prata med försäkringskassan om, för vi är ändå myndighetspersoner det här är ändå myndighetsutövning. Och i vilka fall har personens sexualitet med vårt uppdrag som myndighetspersoner att göra. I vilken i vilken utsträckning påverkar det vårt uppdrag så och då tänker jag att i de här fallen heder, och övergrepp och så där tror jag att där gör vi det.

S2: Ja man hoppas ju det i alla fall.

S3: Vi kan göra det bättre.

S1: Det tror jag också och det är säkert en hel del vi missar. Och jag har en kompis som jobbar på prostitutionsgruppen nere i stan och när vi snackas vid hitan och ditan så kan ju... eh hon vet ju folk där socialtjänsten inte vet att de prostituerar sig.

S3: Nej, precis

S1: Och så att det är säkert så att vi skulle kunna vara vidare

S2: Och att det kunde hjälpa folk

S3: I alla fall ställa frågan.

S2: Men jag är ju lite inskolad i det här man ska inte utreda mer än nödvändigt

S4: Nej det ska man ju inte.

De säger också att det är lättare att prata om sexualitet utifrån ”det kliniska”, såsom preventivmedel. Socialsekreterarna förhåller sig också till en professionell diskurs, och tar bland annat upp Taylors (1993) studie och pratar om kvinnliga heroinister som offer eller aktiva agenter. De pratar också om föreläsningar de varit på som handlat om sexualitet och missbruk.

Socialsekreterarna menar att sexualitet och sexuella övergrepp inte är något som klienterna vill prata med socialsekreterarna om, utan eventuellt med en traumaterapeut eller med sjukvården. Socialsekreterarna säger också att de ogärna tar på sig uppgiften att prata om sexualitet, utan ”lägger det på boendet” som personen bor på. Det framkommer att en del av oviljan att prata om sexualitet beror både på att de själva känner sig obekväma att prata om det och att de förutsätter att klienterna känner sig obekväma:

S1: Jag har en rolig anekdot. När jag försöker prata med[...] jag försöker ha ett preventionssamtal med en klient, en kvinnlig klient. Och jag liksom trevar mig

fram och är verkligen sådär ”Jaaa, eh” [talar med ljus röst] [skrattar]. Det är så obe, det är så obekvämt för oss båda att prata om det, så nånstans blir det att vi blir så ”Ja, men hur ska vi prata om det här ihop?”. Jag som man och hon som kvinna. Eh, hennes sexualitet är i fokus, eh. Det, alltså det blev ett jättefint samtal men det blev ju liksom, jag kände mig helt plötsligt som en fjortonåring som satt och pratade kondomer och p-piller liksom. Hur, hur tänkte hon kring det? Eh, så det är så uppenbart att man är så himla ovan i att lyfta den dynamiken rätt ofta...

Just ordet ”obekvämt” används frekvent av socialsekreterarna när de beskriver hur de upplever att prata om sexualitet med klienter. En socialsekreterare liknar också situationen med att prata sexualitet med en klient vid en lärarinna som har sexualundervisning i sin klass:

S1: Alltså sexualitet är ju en uttryck för relationsskapande och när vi pratar om sex så pratar vi också om, ja, som när vi pratade med... Eh, som lärarinnan som ställer sig framför klassen och ska ha sexualundervisning. Alltså den stora rädslan det som väcks inom henne är ju att nu kommer eleverna.. Alltså det blir ju en dynamik, eleverna kommer att sätta sig och medan de lyssnar fundera på hur hon är i sitt aktiva sexliv. ”Hur ser hon ut naken?” Alltså de, en dynamik väcks i det. Och samma är det ju när vi sitter i samtalet med en man och en kvinna, det behöver inte vara klienter, det kan vara var som helst. Börjar vi prata om sex så blir det ju också ett uttryck för ”Ja, men hur ser hennes ut?” och... öh...
(alla skrattar)

Här blir det tydligt att socialsekreteraren är rädd att frågor kring hans egen sexualitet skall komma upp i mötet med klienten. Detta är också kopplat till om klienten är av motsatt kön. I det mötet befärrar socialsekreteraren att de kommer att göras till sexuella personer istället för socialsekreterare – klient.

Den tyste socialsekreteraren är alltså rädd för att inskränka klientens integritet och anser inte att det ingår i arbetsuppgifterna att ta upp frågor om sexualitet. I vissa ärenden kan det dock vara befogat att prata om det, men då skall initiativet helst komma från klienten själv. Även i dessa fall upplevs det som ”obekvämt” att prata om sex och sexualitet. Den tyste socialsekreteraren menar att tal om sexualitet också kan väcka frågor hos klienten om socialsekreteraren som sexuell person, och att det är obekvämt att sättas i den situationen.

Det finns socialsekreterare som intar en annan position, nämligen den som är tyst men vill fråga. Flera av dem problematiserar sin egen oförmåga att prata om sexualitet med klienter, och menar att det är ett utvecklingsområde. Någon säger också att det funnits en period när parollen ”våga fråga” varit ledande vilket inneburit att de frågat om sexuella övergrepp och prostitution vid första besöket. Denna paroll har nu lämnats till förmån för ett förhållningssätt där man långsamt närmar sig svåra frågor om sexuella övergrepp och dylikt.

Sammanfattande kommentar

Det är en kompakt tystnad kring sexualitet som förmedlas i intervjuerna. Socialsekreterarna verkar sällan diskutera frågor om sexualitet, och när de gör det är det nästan uteslutande med varandra. Ingen av de intervjuade anser att de har som rutin att prata med klienter om sexualitet. Detta kan förstås med bakgrund av Milner och Myers (2007) redogörelse. I likhet med vad de skriver upplever jag att socialsekreterarnas tystnad beror på en rädsla för att vara diskriminerande och en osäkerhet om hur man skall prata om sexualitet med klienter. Vissa kategoriseringar framkommer i deras tal, såsom ’den prostituerade heroinisten’ och ’kvinnan som multiutsatt’. Ofta talar de om kvinnan som utsatt för mannens sexualitet och aggressivitet, en beskrivning som är vanlig när det gäller missbrukande kvinnor (Holmberg 2000). Samtidigt förhåller sig socialsekreterarna aktivt till en heteronormativ diskurs som de emellanåt tar avstånd från. De diskuterar exempelvis hur enkönade boenden och behandlingar

förespråkas utifrån ett felaktigt antagande om allas heterosexualitet. Jag menar att socialsekreterarna ofta har ett reflekterande tankesätt kring frågor om sexualitet, men att de inte ser att det är deras roll att prata med klienterna om detta. En socialsekreterare säger att klienter skulle undra ”vad fan de hade med det att göra”, samtidigt som han säger att han aldrig tagit upp det med klienter. Här kan man fråga sig vem det är som tycker att han inte har rätt att fråga. Kanske tabuiserar han tal om sexualitet genom att lägga oviljan att prata om det hos klienterna (se Winther Jørgensen och Phillips 2000)? I studien framgår dock att kvinnorna sällan har någon annan att prata med, och att de skulle uppskatta att socialsekreterarna frågade dem om sex och sexualitet.

De hemlösa missbrukande kvinnornas tystnad är också påtaglig. De har sällan någon alls att prata med om sexualitet. Någon kvinna har pratat om sex med en partner, och i ungdomen med någon äldre släkting, men förutom detta beskrivs inga möjligheter för dem att prata om dessa frågor. Med tanke på de erfarenheter de beskriver, och de funderingar de har kring sexualitet, menar jag att detta är mycket problematiskt. Tystnaden kring dem kan förstås utifrån Loates och Walshs (2010) beskrivning av de antaganden som kan orsaka att man inte pratar med hemlösa kvinnor om sexualitet; antingen tror inte socialsekreterarna att de är sexuella varelser, eller så menar de att de inte borde vara det. Jag tror dock att socialsekreterarnas egen osäkerhet gällande att prata om sexualitet är en vanligare anledning till tystnad.

I en diskursanalytisk tolkning av detta skulle kunna sägas att kvinnornas sexuella identiteter då inte konstrueras i samspel med socialsekreterarna, eftersom de inte verkar kommunicera med varandra angående detta. I intervjuerna blir det dock tydligt att kvinnorna ändå förhåller sig till socialsekreterarnas förmodade antaganden om dem, och konstruerar sina identiteter genom detta. Med Skeggs (2000) terminologi kan sägas att socialsekreterarna är både kvinnornas imaginära och verkliga andra, och att kvinnorna konstruerar sina identiteter utifrån de värdeomdömen de känner att socialsekreterarna fäller om dem. Detta visar den kvinna som säger att hon ”tror att de tror” att hon prostituerar sig. Jag menar att de antaganden som inte verbaliseras, och därmed inte går att bemöta, är svårare att värja sig mot. Hon har svårt att göra motstånd mot denna identitet, och anpassar sig istället till den.

7. Slutsatser och diskussion

Går det att säga något om de hemlösa missbrukande kvinnornas sexuella identitetskonstruktioner utifrån min studie? Jag anser att det gör det, och kommer nedan att argumentera för det genom att besvara mina inledande frågeställningar. Jag kommer också att diskutera hur missbruket framstår som den determinerande identiteten.

Hur talar hemlösa missbrukande kvinnor om sin egen sexualitet?

Min studie visar att de hemlösa kvinnorna talar om sin sexualitet, om de frågas om den. I intervjuerna upplevde jag att de var mycket öppna med både positiva och negativa erfarenheter och aspekter av den egna sexualiteten. Ibland är de tveksamma och prövar resonemang tillsammans med mig. Vid andra tillfällen är de mycket säkra och gör kraftfulla artikuleringar för att tydliggöra sin säkerhet på betydelsen av något. De pratar helt enkelt om sexualitet som andra pratar om sexualitet. Samtidigt framkommer en bild av att de hemlösa missbrukande kvinnorna nästan aldrig talar om sex och sexualitet, eftersom de sällan har någon att prata med. Det verkar också som att det ofta har varit så sedan de var barn, och att det kan ha medfört svårigheter med att förstå den egna sexualiteten. Utsatthet för sexuella övergrepp beskrivs som vanligt förekommande inom gruppen, och detta kan också tänkas påverka kvinnornas förmåga att prata om sexualitet.

Kvinnorna förhåller sig också till rådande samhälleliga diskurser gällande sexualitet, och diskuterar exempelvis utifrån kopplingen sex och kärlek och det nyktra sexet.

Hur talar socialsekreterare om hemlösa missbrukande kvinnors sexualitet?

Här ser jag en tydlig skillnad i hur de pratar *om* hemlösa missbrukande kvinnors sexualitet, och hur de pratar *med* hemlösa missbrukande kvinnorna om sexualitet. Jag menar att de pratar relativt mycket *om* de hemlösa missbrukande kvinnornas sexualitet, och att de gör det på ett reflekterat sätt utifrån olika diskurser, såsom en juridisk diskurs, en medicinsk diskurs, en behandlingsdiskurs (12-stegsmodellen) och en professionell diskurs (exempelvis om forskning på området). Jag upplever också att socialsekreterarna har en ovilja mot att kategorisera och konstruera. Ibland upplevs det som att de inte vågar säga något konkret om det faktiska arbetet, utan gömmer sig bakom tal om utredningsförfarande, lagstiftning och kliniskt tal om preventivmedel eller smittsamma sjukdomar. I detta konstrueras ändå en bild av den hemlösa missbrukande kvinnan som multiutsatt, där den sexuella utsattheten och våld inom relation är påtaglig.

Socialsekreterarna säger också själva att de är dåliga på att prata *med* klienter om sexualitet, och att de endast gör det när de ser att det finns särskilda skäl såsom hedersproblematik eller misstanke om prostitution. Vid dessa tillfällen pratar de nästan uteslutande om unga klienter.

Skiljer sig hemlösa missbrukande kvinnors egna uppfattningar om sexualitet från socialsekreterarnas uppfattningar och vilka konsekvenser får i sådana fall dessa skillnader?

De hemlösa kvinnornas tal om sexualitet skiljer sig från socialsekreterarnas tal på många sätt. Framför allt är kvinnornas tal mer differentierat och konkret. De prövar olika subjektpositioner och åsikter gällande sexualitet i intervjuerna, och nästan samtliga kvinnor berättar om erfarenheter som kan härledas till alla de olika identiteter som jag identifierat.

Socialsekreteraren förhåller sig främst till 'den utsatta kvinnan' i sitt tal. I vissa uttalanden gör de dock kraftigt motstånd mot denna diskurs, som exempelvis när de säger att de tänker att det är "mysigt" för en hemlös missbrukande kvinna om hon träffat en ny partner. En annan socialsekreterare representerar här dock den rådande diskursen, genom att uttrycka att han känner oro när han får reda på att en kvinnlig klient träffat en ny partner.

Även om talet om sexualitet skiljer sig åt, så verkar uppfattningarna ofta vara desamma. Vissa diskurser ses som objektiva både av kvinnorna och av socialsekreteraren. Exempelvis verkar positionen som 'förlorare' i utbyten vara en självklarhet både för kvinnorna och för socialsekreterarna, på samma sätt som en 'vinnarposition' i en sådan relation verkar omöjlig för de hemlösa missbrukande kvinnorna. Kvinnorna pratar dock om att det först är i efterhand som de ser att relationer varit kärlekslösa och "dåliga". Detta kan ju handla om att de först då blir medvetna om omvärldens syn på relationen, och tvingas omvärdera den för att bibehålla respektabilitet. Det förefaller också som att även kvinnor som inte intar en viss position, såsom 'den prostituerade', erkänner de diskursernas giltighet. Detta gör de genom att säga att de känner till andra kvinnor som intar denna position.

Jag skulle kunna hävda att de olika uppfattningarna inte får så stora konsekvenser för kvinnornas identitetskonstruktioner eftersom det verkar som att socialsekreterarna inte pratar med kvinnorna om sexualitet och därmed inte utgör en partner i konstruerandet. Jag tror dock inte att detta är sant, då kvinnorna verkar vara mycket medvetna om vad socialsekreterarna tänker. Ett exempel på detta är kvinnan som aldrig fått frågan om hon prostituerar sig, men hon "tror att de tror" att hon gör det. Hon är alltså medveten om andras konstruktion av henne utifrån positionen 'den hemlösa missbrukande kvinnan', och jag hävdar att det påverkar hennes identitetskonstruktion.

Vilka sexuella identiteter är tillgängliga för hemlösa missbrukande kvinnor och hur förhåller de sig till dessa?

I studien framkommer att det finns många olika sexuella identiteter tillgängliga för de hemlösa missbrukande kvinnorna. Alla de subjektpositioner som identifierats under respektive diskurs utgör en sexuell identitet, vilken de pratat om som möjlig att inta. Kvinnorna upplevs sällan göra motstånd mot de diskurser som definierar dem, utan positionerar sig i de identiteter som görs tillgängliga. De hegemoniska diskurserna framkommer både i mitt material och i den tidigare forskningen som identiteter vilka inte är positiva för de hemlösa missbrukande kvinnorna; förloraren, den prostituerade, den skadade, den trasiga. Tyvärr är dessa identiteter ofta förknippade med en del förluster; förlust av makt, respektabilitet, lust och av sexualitet. Dessa diskurser ses dock inte som objektiva av alla de intervjuade kvinnorna (eller socialsekreterarna) och några exempel på motstånd presenteras, exempelvis 'självförsörjaren' som kraftigt artikulerar att hon inte bedriver byteshandel i relation. Det finns också flera subjektpositioner där det bra sexet framhålls. I regel uppfattas dock kvinnorna vara medvetna om hur de definieras genom problematiserande diskurser om hemlösa kvinnors sexualitet, och intar identiteter som överensstämmer med dessa diskurser. Detta kan förklaras genom att kvinnorna sällan har kapital att omförhandla dessa diskurser, det är nästan alltid någon annan som har den diskursiva makten.

Missbrukare – den hegemoniska mästersistiganten

Under uppsatsens gång har det blivit klart för mig att 'missbrukare' är en klart mer determinerande subjektposition än någon annan. Den slår 'kvinna', 'hemlös' och 'flickvän'. 'Missbruk' kan också sägas vara en mästersistigant, då det är en central subjektposition kring vilken andra identiteter ordnas. I de fall antagonism uppstår mellan identiteten 'missbrukare' och andra identiteter fastslås 'missbrukarens' betydelser genom kraftiga artikulationer. Detta görs återkommande, framför allt i de individuella intervjuerna med

kvinnorna. 'Hemlös' framstår inte som central i identitetskonstruktionen, utan behandlas mer som ett tillstånd man levde i under en period.

Identiteten 'missbrukare' omöjliggör en rad andra identiteter (exempelvis "mamman", "flickvän i den goda relationen") och när kvinnornas identiteter på detta vis är överdeterminerade är det alltid missbrukaren som fastslår betydelsen och blir den hegemoniska identiteten. Kvinnorna får aldrig möjlighet att lägga av sig identiteten 'missbrukare'. Det verkar som att det är mästersignifikant i alla ekvivaleringskedjor som den ingår i. Både i kvinnornas och i socialsekreterarnas prat dominerar den som betydelsegivare åt andra positioner. De identiteter som 'missbrukare' kan samexistera med upplevs ofta vara negativa för kvinnan; exempelvis klient, avvikare, offer för sexuellt våld, prostituerad, skadad.

Avslutande reflektioner

Reflektioner kring min egen roll samt implikationer för det sociala arbetet

Hela uppsatsprocessen har för mig inneburit ett ständigt reflekterande kring mig själv, mina värderingar och mitt sätt att prata. Detta har löpt som en parallellprocess med de resultat jag gjort i undersökningen, och tydliggjort de diskurser och föreställningar som finns gällande hemlösa missbrukande kvinnors sexualitet. I vissa delar av studien kan jag uppfattas som kritisk till de socialsekreterare jag intervjuat. Jag tycker att förmågan att prata om sexualitet är bristande och att det finns ett stort behov av att prata om och utveckla detta. Men jag menar också att denna brist finns hos mig själv. En påtaglig ängslighet och ett underutvecklat språk präglar vårt arbete, och detta behöver vi arbeta med. Genom att blotta mina egna kval menar jag att jag belyser svårigheter för socialarbetare.

Min ambition var att differentiera bilden av de hemlösa missbrukande kvinnorna utifrån deras erfarenheter av sex och sexualitet. Jag ville utmana bilden av "den utsatta kvinnan". Under processen blev det dock smärtsamt tydligt hur svårt det var att värja sig mot denna bild, och jag föll hela tiden in i den rådande diskursen. Under sökningen av litteratur stod jag fortfarande på fast grund; jag skulle inte ha litteratur om prostitution, inte om mödraskap, inte enbart om våld. Var fanns de nyanserade beskrivningarna? Liksom Acquaviva (2000) insåg jag att detta var en brist i forskningen, och för att ha en grund att stå på vidgade jag mitt sökfält. Här började nog min "rättning i diskursledet". Under intervjuerna är det tydligt hur både jag, kvinnorna och socialsekreterarna hjälps åt att hålla oss från ämnet sexualitet och istället hamnar i omgärdande områden såsom våldsamma relationer och liknande. Jag upptäckte också till min fasa att jag inte frågade vidare om varken bra sex eller sexuella övergrepp, utan var med och tabuiserade dessa uttalanden. Jag som anser mig vara så öppen och medveten om detta! Vid andra tillfällen definierade jag situationer som kvinnorna varit med om på ett sätt som de inte gjort, och var därmed aktiv i konstruerandet och begränsandet av möjliga identiteter för dem att inta.

När jag sedan hade mitt material var det så innehållsrikt, spännande och intressant att jag förlorade mig i det. Plötsligt hade jag skrivit tio sidor resultat om våldsamma relationer, hur relation förstås inom en behandlingsdiskurs, hur "mamman" omöjliggörs av missbruk och om hur kvinnans självbild präglas av positionen som "den fallna men ärliga kvinnan". Mycket intressant, men inte det jag skulle utforska! Jag skulle ju fokusera sexuella identiteter, så varför återkom jag hela tiden till våld, relation, självbild och prostitution?

Även denna studie lämnar fler frågor än den ger svar. Uppsatsen skulle fokusera sexuell hälsa, men ändå präglas beskrivningarna av ohälsa och våld. Är det för att den "objektiva sanningen" är beskaffad så, utsattheten är så dominerande att de positiva erfarenheterna inte får plats eller helt enkelt inte har gjorts? Eller handlar det om att både jag och informanterna

befinner oss i dessa diskurser? Att det är mer acceptabelt att prata om våldtäkter och prostitution än bra sex för de hemlösa missbrukande kvinnorna, och att vi alla är medvetna om detta vilket gör att vi fokuserar dessa områden? Utifrån min position är endast vissa tolkningar möjliga, och jag befinner mig i "utsatthetsdiskursen"? Bidrar jag genom denna framställning till de konstruktioner av dessa kvinnor som jag så gärna ville dekonstruera?

Av någon anledning kan det också kännas svårare att fokusera positiva erfarenheter av sex än sexuellt våld. Beror det på att jag distanserar mig från gruppen 'hemlösa missbrukande kvinnor', genom att betona deras utsatthet? Att differentiera denna bild skulle göra att de blir mer lika mig, och jag kanske måste erkänna risken att det kunde varit *jag* som utsatts för de saker de utsatts för. Dessutom kan ett sådant förhållningssätt göra att vi pratar mer om sex och sexualitet på lika villkor, och då riskerar jag liksom informanten att bli ett sexuellt subjekt.

Detta självkritiska avsnitt har inte som syfte att underminera studien. Jag menar att studien presenterat intressanta och valida resultat utifrån mitt syfte. Jag vill dock väcka tankar kring hur dessa resultat konstruerats, och utifrån vilken position det görs. Jag vill också uppmana till självreflektion hos läsaren och socialarbetaren. Detta vill jag att studien skall bidra till. Vi måste våga fundera över våra egna positioneringar inom dessa diskurser och hur dessa påverkar livet för dem vi konstruerar. Dessutom måste vi fråga dem om deras syn på dessa konstruktioner, och om deras erfarenheter utifrån dem. Jag säger som en av socialsekreterarna i studien; "Våga fråga"!

Vidare forskning

Det finns många frågor som jag skulle vilja fördjupa mig i gällande detta viktiga, intressanta och relativt utforskade område. För det första skulle jag vilja fördjupa denna studie med möjlighet att utveckla analytiska resonemang och införa fler faktorer. Begränsningar angående uppsatsens omfång gjorde att jag också fick begränsa mina ambitioner i denna uppsats. Jag skulle i en fördjupad studie vilja införa ett historiskt och politiskt perspektiv på hur diskurserna utvecklats. Dessutom skulle det vara intressant att jämföra hur eller om identitetskonstruktion gällande sexualitet skiljer sig för denna grupp jämfört med andra, exempelvis andra grupper av kvinnor, eller missbrukande män.

Referenser

Acquaviva, K.D. (2000). *A qualitative study of the sexuality of women living in a homeless shelter*. PhD diss.; University of Pennsylvania, Publication No. AAT 9965431.

Beijer, U. (2009): *Homelessness and health: analysis of mortality and morbidity from a gender perspective* (elektronisk). Stockholm: Karolinska institutet.
<https://publications.ki.se/xmlui/bitstream/handle/10616/38137/thesis.pdf?sequence=1> (2013-04-29).

Bertilsson, C., & Hedenström- Ilmonen, J. (2007): *"Egentligen ser jag mig inte som hemlös direkt": en studie om hemlösa personers självbilder* (elektronisk). Student essay. Göteborgs Universitet: Institutionen för socialt arbete.
https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/4483/1/C_Bertilsson_J_Hedstroem_Ilmonen.pdf (2013-04-29).

Bolin, J. (2012): *Hur skapas en hemlös och/eller missbrukande klient (inte)?: En diskursiv studie om makt, kön, sexualitet, klass och etnicitet* (elektronisk). Student essay. Göteborgs Universitet: Institutionen för socialt arbete.
<http://hdl.handle.net/2077/29278> (2013-05-08).

Bryman, A. (2011): *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.

Börjesson, M. (2003): *Diskurser och konstruktioner: En sorts metodbok*. Lund: Studentlitteratur.

Fairclough, N. (2003): *Analyzing discourse: textual analysis for social research* (elektronisk). London: Routledge.
<https://www.dawsonera-com.ezproxy.ub.gu.se/readonline/9780203697078/startPage/6> (2013-05-06).

Gagnon, J.H. & Simon, W. (1973): *Sexual conduct: The social sources of human sexuality*. Chicago, Ill.: Aldine Pub. Co.

Gagnon, J.H. & Simon, W. (1986): "Sexual skript: Permanence and change" (elektronisk), *Archives of sexual behavior*, 15: 2 s 97-120.

Giddens, A. (1995): *Intimitetens omvandling: sexualitet, kärlek och erotik i det moderna samhället*. Nora: Nya doxa.

Greene, J.M., Ennett, S.T., & Ringwalt, C.L. (1999). "Prevalence and correlates of survival sex among runaway and homeless youth" (elektronisk). *American Journal of Public Health*, 89, s 1406–1409.
<http://web.ebscohost.com.ezproxy.ub.gu.se/ehost/detail?sid=546b3fb7-e5a1-4038-a45b-b6058786977d%40sessionmgr15&vid=1&hid=18&bdata=JnNpdGU9ZWWhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=afh&AN=2222994> (2012-11-26).

Harding, R. & Hamilton, P. (2009): "Working Girls: Abuse or Choice in Street-Level Sex Work? A Study of Homeless Women in Nottingham" (elektronisk). *British Journal of Social Work* 39, s1118–1137.
<http://bjsw.oxfordjournals.org.ezproxy.ub.gu.se/content/39/6/1118.full> (2011-12-02).

- Hedin, U-C. & Månsson, S-A (1998): *Vägen ut!: Om kvinnors uppbrott ur prostitutionen*. Stockholm: Carlsson.
- Hirdman, A. (1988): "Genussystemet: reflexioner kring kvinnors sociala underordning". (Elektronisk resurs). *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 9:3, s49-63.
http://pingpong.ki.se/public/pp/public_courses/course07443/published/0/resourceId/0/content/Hirdman%201988.pdf (2013-05-18).
- Holmberg, C (2000): *Aspekter av kvinnosynen i missbruksbehandling: empiriska exempel och teoretiska funderingar*. Sköndal: Sköndalsinstitutet.
- Holmberg, C., Smirthwaite, G., Nilsson, A. (2005): *Mäns våld mot missbrukande kvinnor - ett kvinnofridsbrott bland andra* (elektronisk). MOB, rapport 8, 2005.
<http://www.fhi.se/PageFiles/4911/MOB2005-8-mans-vald-mot-missbrukande-kvinnor.pdf> (2013-03-26).
- Johansson, A. (2005): *Narrativ teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Johnson, R., Rew, L., Fredland, N. & Bowman, K. (2010): "Sexual self-concept in sexually abused homeless adolescents" (elektronisk), *Vulnerable Children and Youth Studies*, 5:1, s 44-51.
<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17450120903335151> (2012-01-23).
- Knutagård, M. (2009): *Skälens fångar: Hemlöshetsarbetets organisering, kategoriseringar och förklaringar* (elektronisk). Malmö: Égalité.
<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1366751&fileId=1384389> (2013-04-30).
- Kristiansen, A. (2000): *Fri från narkotika: om kvinnor och män som varit narkotikamissbrukare*. Vaxholm: Bjurner och Bruno.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009): *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Käll, K. (1995): *Sexual behavior of incarcerated intravenous drug users in Stockholm in relation to human immunodeficiency virus (HIV) and hepatitis B virus (HBV) transmission*. Stockholm: Karolinska institutet.
- Laanemets, L. (2002): *Skapande av femininitet: om kvinnor i missbrukarbehandling*. Lund: Socialhögskolan.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (2008): *Hegemonin och den socialistiska strategin*. Göteborg: Glänta / Stockholm: Vertigo.
- Lander, I. (2003): *Den flygande maran – En studie om åtta narkotikabrukande kvinnor i Stockholm*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Univ.
- Larsson, S (2005): "Teori, metod och empiri". I Sam Larsson, John Lilja & Katarina Mannheimer (red.): *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Loates, M. & Walsh, C.A. (2010): "Women negotiating sexual identity in the face of homelessness: from silence to satisfaction" (elektronisk), *Culture, Health & Sexuality*, 12 (1), s 87-101.

<http://www.tandfonline.com.ezproxy.ub.gu.se/doi/pdf/10.1080/13691050903349472> (2013-04-29).

Löfstrand, C. (2005): *Hemlöshetens politik: Lokal policy och praktik*. Malmö: Égalité.

Mattsson, T. (2005): *I viljan att göra det normala: En kritisk studie av genusperspektivet i missbrukarvården*. Malmö: Égalité.

Milner, J. & Myers, S. (2007): *Sexual issues in social work*. Bristol: Policy.

Månsson, S-A. (2012a): "Kinsey och den moderna sexualitetsforskningens genombrott". I Lars Plantin & Sven-Axel Månsson (red): *Sexualitetsstudier*. Malmö: Liber AB.

Månsson, S-A. (2012b): "Sexualitet som sexuell meningsbärande handling". I Lars Plantin & Sven-Axel Månsson (red): *Sexualitetsstudier*. Malmö: Liber AB.

Nationalencyklopedin. *afrodisiakum*. (elektronisk)
<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/afrodisiakum> (2013-05-19).

Olbers, A. (2006): "Hem och hemlöshet ur ett kvinnligt perspektiv". I Ann-Sofie Magnusson (red.): *Ett offentligt liv: hemlöshet och hemlöshetsarbete i Göteborg*. (Elektronisk resurs) FoU i Väst/GR.
http://www.grkom.se/download/18.55340448112b9e59b8980006625/1181551302889/060401_ett_offentligt_liv.pdf (2013-04-29).

Perel, E. (2007): *Vill ha dig; Att hålla lusten levande i långa förhållanden*. Stockholm: Natur och kultur.

Pettersson, F. (2013): Kontroll av beroende: Substitutionsbehandlingens logi, praktik och semantik. Malmö: Égalité.

Skeggs B. (2000): *Att bli respektabel*. Göteborg: Daidalos.

Skårner, A. & Svensson, B. (2012): "Rusmedel och sexualitet". I Lars Plantin & Sven-Axel Månsson (red): *Sexualitetsstudier*. Malmö: Liber AB.

Socialstyrelsen (2006): *Hemlöshet i Sverige 2005 – omfattning och karaktär*. (Elektronisk resurs) Artikelnr:2006-131-16
<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2006/2006-131-16> (2012-02-28).

Socialstyrelsen (2012): Hemlöshet och utestängning från bostadsmarknaden – omfattning och karaktär (elektronisk resurs). Artikelnr: 2011-12-8
<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/18523/2011-12-8.pdf> (2013-05-18)

Sohlberg, P. & Sohlberg, B-M. (2009): *Kunskapens former: vetenskapsteori och forskningsmetod*. Malmö: Liber.

Taylor, A. (1993): *Women drug users: an ethnography of a female injecting community*. Oxford: Clarendon press.

Thörn, C. (2004): *Kvinnans platser: bilder av hemlöshet*. Stockholm: Égalité.

Thörn, C. (2007): "Hemlösa kvinnor". I Mats Börjesson & Eva Palmblad (red.): *Diskursanalys i praktiken*. Malmö: Liber.

Trulsson, K. (2006): *Dans på lina: kvinna, mamma och missbrukare*. Stockholm: Carlsson.

Utrikesdepartementet (2006): *Sveriges internationella politik för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter*. Stockholm: Regeringskansliet, Utrikesdepartementet. (Elektronisk resurs)

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/06/49/89/6cd21f93.pdf> (2012-02-28)

Vetenskapsrådet (2011): *God forskningssed* (elektronisk). Vetenskapsrådets rapportserie 1:2005.

http://www.cm.se/webbshop_vr/pdf/2011_01.pdf (2013-05-10).

WHO (2006): *Defining sexual health -Report of a technical consultation on sexual health 28–31 January 2002, Geneva*. Geneva: World Health organization (Elektronisk resurs)

http://www.who.int/reproductivehealth/publications/sexual_health/defining_sexual_health.pdf (2012-02-28).

Wibeck, V. (2000): *Fokusgrupper: om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.

Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000): *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Bilagor

Bilaga 1

Diskussionsunderlag fokusgruppintervjuer

Blanda frågorna så att inte alla frågor om kön kommer samtidigt – och inte i början av diskussionen (i så fall tror IP att det bara handlar om kön t.ex.)

Gör raka påståenden av allt (inte frågor ibland) – skruva till vissa och gör dem väldigt specifika, andra kan vara mer allmänna.

Tänk lite kvantkaraktär på frågorna (upplägget är mer som i en enkät) – och gör motsatta påståenden då och då – ger möjlighet till kvalitetskontroll/att man inte styrt IP i en viss riktning

Eftersom påståendena är av kvantkaraktär (tänkta att sätta igång tankegångar och resonemang kring olika frågor) – blir det viktigt att följa upp med ”Hur?” ”Utveckla” ”Kan ni ge exempel”, ”tänker du på någon speciell händelse?” efter varje påstående. = kvalkaraktären

Fler frågor kring klass, sexualitet, etnicitet? Frågor som inkluderar känslor i relation till något (jag har svårt för/jag brinner för/jag berörs extra av/tar mer hand om..)?

Eftersom personer både har ett kön, en etnicitet, en klass och ett sexuellt eller våldsamt/icke våldsamt beteende, föräldraskap/icke föräldraskap samtidigt – går det att konstruera någon sådan fråga, som inkluderar flera av dessa kategorier?

Gör tydligare vilken typ av klienter som avses – hemlösa och/eller missbrukande personer.

Tänk på att hela frågebatteriet kanske inte hinns igenom, därför bra att blanda frågor i ”paket”, så att om man hinner ner till fråga 15 så har både kön, klass, sexualitet, etnicitet osv. berörts.

Kön:

Hemlösa och/eller missbrukande kvinnor behöver i större utsträckning än män lära sig att umgås med personer av samma kön.

Hemlösa och/eller missbrukande kvinnor är svårare att få kontakt med än andra klienter.

Kvinnors problematik är, utöver missbruksproblemen, ofta svårare än mäns.

Hemlösa och/eller missbrukande kvinnor lever oftare i en mer utsatt situation än män.

Det är mer komplicerat att arbeta med kvinnor som missbrukar (skiljer det sig mellan kvinnor och män?).

Hemlösa och/eller missbrukande kvinnor har oftare blivit sexuellt utnyttjade än män.

Våld:

Man förväntar sig inte att hemlösa och/eller missbrukande kvinnor ska vara våldsamma medan detta händer ganska ofta med män.

Har ni några speciella strategier om ni ska träffa klienter ni misstänker kan vara våldsamma? Könsskillnader? Vad är orsaken till att klienterna är våldsamma?

Hemlösa och/eller missbrukande personer utsätts ofta för våld, detta skiljer sig åt mellan kvinnor och män.

Sexualitet:

Hemlösa och/eller missbrukande personer har inte ett sexualliv i särskilt stor utsträckning. Deras sexliv skiljer sig från andra människors sexliv.

Hemlösa och/eller missbrukande personer har sex på ett annat sätt än icke hemlösa/missbrukande personer.

Det är lätt att prata om sexualitet med hemlösa och/eller missbrukande klienter.

Sexualitet är inget som bör utredas eller har någon betydelse i mitt arbete med klienter.

Det är bra att vänta med att inleda en ny relation med någon i början av en drogfrihet (kan en relation hjälpa till i drogfriheten och/eller tvärtom?).

Föräldraskap:

Föräldraskap, missbruk och hemlöshet är oförenliga.

Mäns föräldraskap är inte lika viktigt som kvinnors föräldraskap oavsett om man är hemlös och/eller missbrukare eller inte.

Hemlösa och/eller missbrukande kvinnor vars barn är familjehemsplacerade längtar mer efter sina barn än män.

Jag berörs extra av hemlösa och/eller missbrukande mäns längtan efter sina barn.

Etnicitet:

Det är stor skillnad i problematik beroende på hemlösa och/eller missbrukande klienters etniska bakgrund.

Jag har lättare/svårare för att arbeta med människor av en viss etnisk bakgrund. (Jag har en vän – på riktigt – som gillade ”finska alkoholiserade män” t.ex.)

Klass:

Det är stor skillnad i problematik utifrån hemlösa och/eller missbrukande klienters klassbakgrund.

Medan överklasskvinnor staplar lådvinskartonger hemma i lägenheten sitter arbetarklassmän på den lokala krogen och dricker öl.

Tungt drogmissbruk förekommer framförallt hos unga, vita arbetarklasspersoner.

Hygien:

Hemlösa och/eller missbrukande personer bryr sig inte om sin egen personliga hygien i samma utsträckning som andra.

Jag har svårt för hemlösa och/eller missbrukande klienter som luktar illa/inte sköter sin toalett eller hygien.

Jag förknippar hemlösa och/eller missbrukande personer med smuts, våld och bemöter många med viss rädsla.

Boendeplacering:

Det är vanligare att [viss typ av klient] får hjälp med boende/får ett assisterat boende.

Arbets träning:

Det är viktigt att alla hemlösa och/eller missbrukande klienter som blivit drogfria får arbets träning. Arbets träningen matchas efter person och intresse.

Tvångsvård:

LVM tas främst på unga män utifrån tungt missbruk, medans det på unga kvinnor tas utifrån missbruk och destruktivt leverne.

Behandling:

Behandlingshem riktade enbart för missbrukande kvinnor är bra för de då inte hamnar i skymundan av män.

Mer omfattande frågor:

Det spelar stor roll vilken socialsekreterare klienten får. Alla har sina speciella inriktningar när det gäller till exempel kön, typ av missbruk/problematik/etnicitet/ålder.

En hemlös och/eller missbrukande kvinna från något nordiskt land, vars barn är familjehemsplacerade, och som säljer sex för att försörja sig döms hårdare av omgivningen än om hon vore en utomeuropeisk hemlös och/eller missbrukande man, med familjehemsplacerade barn, som försörjde sig genom kriminalitet.

Ex på följdfrågor:

Specificera ytterligare vad för person du pratar om.

Vad hade du tänkt om könet var det motsatta? = följdfråga på alla liknande kategorier (klass, etnicitet osv.)

Hur?

Utveckla!

Kan ni ge exempel?

Tänker du på någon speciell händelse?

Bilaga 2

Hej!

Jag heter Frida Larsson, jag är socionom och arbetar parallellt med uppsatsskrivande i Social Resursförvaltning, Göteborgs Stad, på ett akutboende för kvinnor. Eftersom att jag arbetar med detta kommer jag ofta i kontakt med hemlösa kvinnor i missbruk genom mitt arbete vilket gör det svårt för mig att genomföra intervjuer i Göteborg då samma kvinnor som intervjuats skulle kunna flytta in på det boende jag arbetar på.

Så till beskrivningen av min uppsats och de intervjuer jag skulle vilja genomföra.

Uppsatsen kommer att handla om hemlösa missbrukande kvinnors sexuella hälsa. Syftet och frågeställningar ser just nu ut som följer:

Syftet med studien är att undersöka hemlösa missbrukande kvinnors sexuella självuppfattning och upplevelser av sexuell hälsa. Syftet är också att undersöka professionella personers tal om hemlösa missbrukande kvinnors sexuella hälsa.

Frågeställningar:

1. Hur ser hemlösa missbrukande kvinnor på sin egen sexualitet, sexuella hälsa samt sexuella relationer?
2. Hur anser de hemlösa missbrukande kvinnorna att frågor kring sexualitet och sexuell hälsa behandlas av professionella de möter?
3. Hur pratar professionella personer om hemlösa missbrukande kvinnors sexualitet, sexuella hälsa samt sexuella relationer?
4. Skiljer sig hemlösa missbrukande kvinnors egna uppfattningar om den sexuella hälsan från de professionellas uppfattningar och vilka konsekvenser får i sådana fall dessa skillnader?
5. Vilka identiteter är tillgängliga hemlösa missbrukande kvinnor och hur förhåller de sig till dessa?

Jag har genomfört fokusgruppsintervjuer med socialsekreterare som arbetar med dessa kvinnor och vill nu gärna intervjua kvinnor själva med erfarenheter av hemlöshet och missbruk.

Jag vill använda mig av narrativa intervjuer för att fånga deras berättelser om den sexuella historien och hälsan. Jag vill att de berättar med egna ord varför jag inte vill använda mig av en allt för strukturerad intervjumetod. Jag anser också att narrativa intervjuer är en bra metod för att på ett respektfullt sätt låta kvinnan berätta sin egen historia. Då de ämnen jag avser ta upp kan upplevas som svåra att tala om menar jag att det är ett respektfullt förhållningssätt. Jag är medveten om att det ändå kan väcka mycket känslor och tankar i efterhand och därför ser jag det som en fördel om kvinnorna befinner sig i en situation där de kan prata och få stöd av personal efteråt om de önskar, då jag själv inte kommer att ha möjlighet att erbjuda sådant stöd efter intervjusituationen.

Om det blir aktuellt att genomföra intervjuer hos er kommer jag att skicka ut ett introduktionsbrev där jag förklarar upplägget med intervjuerna närmare. Den narrativa metoden går dock ut på att kvinnan själv till stor del bestämmer vad hon anser är relevant. Det är svårt att uppskatta hur lång tid intervjuerna tar, men ca. 1 timme/intervju räknar jag med. Kvinnan får förstås avbryta sin medverkan under intervjun om hon önskar. Mitt mål är att ha 4-5 intervjuer med kvinnor med erfarenhet av missbruk och hemlöshet i uppsatsen.

Bilaga 3

Inbjudan till ett samtal

Göteborg den 17 september 2012

Frida Larsson heter jag. Jag är socionom och arbetar på akutboendet Alma i Göteborg. Samtidigt som jag jobbar på Alma studerar jag Socialt arbete på Göteborgs Universitet. I mitt arbete och under mina studier har jag engagerat mig särskilt i frågor om sexuell hälsa.

Just nu skriver jag en masteruppsats i Socialt arbete och jag har då valt att skriva om hemlösa missbrukande kvinnors sexuella hälsa. Jag kommer att skriva både om hur personal (till exempel socialsekreterare) pratar om det, men jag vill också ha med berättelser från kvinnor som själva har erfarenheter av hemlöshet och missbruk.

Därför tar jag kontakt med dig och undrar om du kan tänka dig att prata med mig om frågor som handlar om relationer, sex, hur du tycker att du har bemötts av andra när det gäller dessa saker mm. Jag har inga färdiga intervjufrågor och är mest intresserad av det som du väljer att prata om. Det är din berättelse som jag vill skriva om!

Om du väljer att prata med mig kommer vårt samtal att spelas in på band. Sedan kommer jag att skriva ner det som sägs på banden. Om du vill får du självklart läsa utskrifterna. Dessa kommer jag sedan att använda i min uppsats. Det som sagts i samtalen kan även komma att användas i andra vetenskapliga sammanhang.

Ditt namn kommer dock aldrig att avslöjas och saker du berättar som kan göra att andra skulle kunna känna igen dig kommer att ändras eller att tas bort. Om du och jag skulle träffas i något annat sammanhang kommer jag heller inte att visa att vi träffats tidigare.

Jag tror att samtalen kommer att ta ungefär en timme, men det beror såklart på hur länge du vill prata med mig. Det är viktigt att du vet att samtalet är helt frivilligt. Det är bara du som bestämmer om du vill vara med. Du kan också när som helst avbryta samtalet om du vill.

Du behöver inte känna att du skall ha något särskilt att berätta om. Jag skulle vara jätteglad om du kan tänka dig att berätta din historia för mig, oavsett hur den ser ut.

Hör gärna av dig om du har några frågor. Om du kan tänka dig att vara med i studien kan du antingen säga det till xxxx eller kontakta mig direkt.

Med vänliga hälsningar

Frida Larsson

Telnr:xxxx

e-post: xxxx

Bilaga 4

Intervjuguide individuella intervjuer

Vill du berätta lite om dig själv?

Hur gammal är du?

Hur såg din uppväxt ut?

Hur hamnade du där du är idag, hur har vägen hit sett ut?

Hur har det fungerat med relationer för dig? I barndom/tonår/vuxen ålder?

Har du någon gång varit förälskad?

Har du någon gång haft pojk- eller flickvän? Har du det nu? Har du i perioder varit singel?

Kan du berätta mer om detta?

Hur skulle du definiera din sexuella läggning?

Vad har du för erfarenheter av relationer? Positiva och/eller negativa?

Hur ser du på sex?

Vad har sex betytt för dig i ditt liv? Har det sett olika ut i olika perioder? Viktigt eller oviktigt? Bra eller dåligt?

Om du tänker på de sexuella erfarenheter du har, hur känner du då?

Hur ser du på sex och relationer i framtiden? Vad har du för förhoppningar och rädslor?

Hemlöshet, missbruk, relationer och sex

Tror du att din situation med missbruk och hemlöshet har påverkat dina relationer?

Vilken påverkan har detta haft på sex för dig?

Bemötande gällande sex och relationer

Hur mycket har du fått prata om sex och relationer? Med vem? På vilket sätt?

Hur har du pratat med personal (socialsekreterare, boendepersonal, sjukvården mm) om sex och relationer?

Vem har tagit initiativ till att prata om det? Hur ser du på det?

Hur tror du att andra ser på dina relationer? Varför? Hur påverkar det dig?